

TULEVIKUARUANNE

1. OSA

STRATEEGILINE
TEGEVUSKESKKONNA ANALÜÜS JA
STSENAARIUMID AASTANI 2045

TULEVIKUARUANNE

1. OSA

STRATEEGILINE
TEGEVUSKESKKONNA ANALÜÜS JA
STSENAARIUMID AASTANI 2045

Valitsus

Valitsus, Helsingi 2025

Väljaannete levitamine

Soome Vabariigi Valitsuse väljaannete arhiiv Valto

Publikatsioonide arhiiv Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Valitsus

Valitsuse kantselei

See väljaanne on autoriõigustega kaitstud.

Seda võib alla laadida, kuvada ja printida ainult isiklikuks kasutamiseks.

Kaubanduslik kasutamine on keelatud.

ISBN pdf: 978-952-383-695-2

ISSN pdf: 2490-0966

Kujundus: Valitsuse haldusüksus, väljaannete tootmine

Illustratsioonid: Virpi Oinonen / Businessillustrator.com

Helsingi 2025

Valitsuse tulevikuraporti 1. osa

Valitsuse väljaanded 2025:82

Väljaandja: Valitsus

Koostajad: Valitsuse kantselei, välisministeerium, justiitsministeerium, sise-ministeerium, kaitseministeerium, rahandusministeerium, haridus- ja kultuuriministeerium, maa- ja metsanduse ministeerium, transpordi- ja kommunikatsiooniministeerium, majandus- ja tööhõiveministeerium, sotsiaal- ja tervishoiuministeerium, keskkonnaministeerium.

Keel: soome

Lehekülgi: 163

Kokkuvõte: Tulevikuaruande 1. osa on tegevuskeskkonda kui süsteemset tervikut käsitlev laiaulatuslik, süstemaatiline ja kaasav stsenaariumitöö. Selles koostatakse valitsuse ühine tulevikuproгноosi- ja tegevuskeskkonna teave kõigi ministeeriumide vahelises koostöös ametliku tööna. Aruande koostamine on loonud aluse valitsuse strateegilise prognoosimise tööviisile, ministeeriumide ühisele ja pidevale prognoosimisele ning tegevuskeskkonna seirele. Tulevikuaruande koostamine toetab eelkõige erinevate võimalike tuleviku-stsenaariumideks valmistumist parlamendi suuniste kohaselt.

Tulevikuaruande 1. osa sisaldab strateegilist tegevuskeskkonna analüüsi, tegevuskeskkonna arenguga seotud ebakindluse süstemaatilist ja struktureeritud analüüsi alternatiivsete arengute kohta tulevikus, nelja stsenaariumi aastaks 2045 ja neile viivaid arenguteid, samuti kokkuvõtteid stsenaariumide mõjudest (riskid/ohud ja võimalused) ning nendele vastamisest tänapäeval. Lisaks kirjeldatakse ka stsenaariumidest sõltumatuid vajalikke meetmeid tulevikukindluse arendamiseks. Stsenaariumid moodustavad pikaajalise süsteemse tervikpildi võimalikest geopoliitilistest, tehnoloogilistest, majanduslikest, ühiskondlikest, keskkonnavaladest ja õiguslikest arengusuundadest. Aruandes käsitletakse ka niinimetatud „jokkereid“ ehk ootamatuid sündmusi ning esile tõstetakse tulevikuga seotud lootusi ja muresid. Aruanne on koostatud laialdase ühiskondliku kaasamisega.

Tulevikuaruanne on mõeldud valitsuse ja kogu ministrite nõukogu strateegilise otsustamise toeks. Valitsuse tasandil loodud ühine arusaam strateegilisest tegevuskeskkonnast aitab kaasa otsuste ühtsusele, järjepidevusele ja pikaajalisusele.

Märksõnad: tulevikuaruanne, tulevik, prognoosimine, stsenaariumid, valmisolek, tegevuskeskkond, halduse arendamine, ennetav valitsemine, aruanded, strateegiline planeerimine

ISBN (PDF): 978-952-383-695-2

ISSN (PDF): 2490-0966

Väljaande aadress: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-695-2>

Sisukord

	Lugejale	11
1	Kokkuvõte	13
2	Eesmärk: tulevikku arvestav haldus	17
2.1	Tulevikuaruande esimese osa stsenaariumitöö	18
2.2	Pidev tegevuskeskkonna jälgimine	21
2.3	Uuendatud tulevikuaruande koostamine on tugevdanud valitsuse prognoosivõimekust	22
2.4	Tulevikuaruande koostamine ja menetlus on rahvusvaheliselt ainulaadne	23
3	Strateegiline tegevuskeskkonna analüüs	25
3.1	Muutustegurite jaotus	27
3.2	Soome tulevikku mõjutavad muutused	28
4	Ebakindluse süstemaatiline ja struktureeritud käsitlemine	33
5	Stsenaariumid kujundavad süsteemseid tervikpilte aastast 2045	37
5.1	Tulevikutabel loob stsenaariumidele süsteemse tervikpildi	38
5.2	Koostöö maailm 2045	39
5.2.1	Koostöömaailma mõjud ja valmisolek	44

5.3	Tehnoloogiahiid maailmas 2045	51
5.3.1	Tehnoloogiahiidude maailma mõju ja selleks valmistumine	56
5.4	Blokkide maailm 2045	62
5.4.1	Blokkide maailma mõjud ja selleks valmistumine	68
5.5	Murdunud maailm 2045	73
5.5.1	Murdunud maailma mõjud ja selleks valmistumine	78
6	Stsenaariume saab täiendada jokeritega	85
7	Tulevikudialoogid rõhutavad ühistegevuse tähtsust	89
8	Soome tulevikuks valmisoleku arendamine	93
9	Valitsuse tähelepanekud aruande põhjal	101
9.1	Tulevikuks valmisolek eeldab majanduslikku liikumisruumi	101
9.2	Soome julgeoleku keskmes on tugeva kaitsevõime ning sisemise julgeoleku säilitamine ja arendamine	104
9.3	Haridus- ja oskustaseme tõstmine on Soome jaoks elu ja surma küsimus	105
10	Tulevikutöö rakendamine ettevalmistuses ja otsuste tegemisel	109
11	Lisa 1. Tulevikuaruande strateegiline tegevuskeskkonna analüüs, kokkuvõte	115
11.1	Olulisemad tähelepanekud muutustest ja nende mõjust Soomele	115
12	Lisa 2. Soome tulevikku mõjutavad ebakindlustegurid ja nende võimalikud arengusuunad aastani 2045	133
12.1	Euroopa Liit: Alternatiivsed arengusuunad aastani 2045	133
12.2	Ameerika Ühendriigid: alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	134
12.3	Hiina: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	136
12.4	Venemaa: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	137

12.5	Julgeolek: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	138
12.6	Globaalne majandus: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	140
12.7	Rohepööre: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	142
12.8	Planeedi piirid: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	143
12.9	Tehnoloogiline murdepunkt: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	145
12.10	Oskused: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	147
12.11	Väärtused ja hoiakud: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	148
12.12	Heaolu: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	150
12.13	Ränne: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	151
12.14	Demokraatia ja õigusriik: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045	153
13	Lisa 3. Jokkerid	155
14	Lisa 4. TulevikuaruanDe koostamine	161
14.1	Stsenaariumiprotsessi etappide kaupa	162
14.2	Tulevikudialoogi töö 2023–2025	166

LUGEJALE

Millised on sinu eeldused tuleviku arengusuundade kohta? Millal on tegevuskeskkonna areng sind viimati üllatanud või pannud kahtlema oma senistes uskumustes? Kas sinu organisatsioon peab struktureeritud strateegilisi arutelusid võimalike tulevikuaarengute üle? Kas te kasutate ettevaatavat planeerimist strateegilises kavandamises ja valmisoleku suurendamisel – ka ebasoovitavate tulevikustsenaariumide puhul?

Tegevuskeskkonnast tulvav info on pidev. Müra seast on keeruline märgata tõeliselt tähenduslikke signaale. Samuti võivad tugevad uskumused ja eeldused tegevuskeskkonna arengu kohta takistada meid muutuste märkamisel.

Tulevikuaruande 1. osa raames tehtud valitsuseülene stsenaariumitöö on loonud 360-kraadise tervikpildi Soome tulevikku mõjutavatest muutusteguritest ning käsitlenud tuleviku arengusuundadega seotud ebakindlust süstemaatiliselt ja struktureeritult. Stsenaariumid põimivad kokku erinevate ebakindlustegurite võimalikke arenguid ja kirjeldavad nende omavahelisi seoseid, moodustades süsteemseid tervikpilte aastast 2045.

Vaadates stsenaariumitöös kaugemale tulevikku ja lähenedes sellele 360-kraadiselt, avardame oma vaatlusvälja juba praeguses hetkes. Stsenaariumitöö aitab meil näha rohkem ja laiemalt ning siduda üksikud sündmused laiemasse konteksti, luues nii ennetava olukorrapildi.

Selles protsessis on kindlaks tehtud, millised erinevad ebakindlustegurite arenguteed võivad toimuda ühes ja samas tulevikus. Kui mõni võimalik arengusuund hakkab tugevnema, on võimalik näha, milliste teiste geopolitiiliste, majanduslike, tehnoloogiliste, ühiskondlike, keskkonna- ja õiguslike arengutega see võib seonduda ning millist stsenaariumirada me praegu näime järgivat. See aitab kujundada tuleviku „suurt pilti“ ja hinnata selle mõjusid terviklikult ja sisuliselt.

Tulevikuaruande stsenaariumitöö on aruteluavaldus võimalike tuleviku-stsenaariumide teemal. See parandab meie valmisolekut ja suutlikkust reageerida tegevuskeskkonna muutustele, ootamatustele ja vapustustele.

Tulevikuaruande peasekretär
Jaana Tapanainen-Thiess

1

KOKKUVÕTE

Valitsus esitab igal ametiajal parlamendile kaheosaline tulevikuaruanne, mille eesmärk on tuvastada otsuste tegemise seisukohalt olulisi ning tulevikus erilist tähelepanu vajavaid teemasid. Tulevikuaruande esimene osa on tegevuskeskkonda kui süsteemset tervikut käsitlev laiaulatuslik, süstemaatiline ja kaasav stsenaariumitöö.

Aruande 1. osa loob tervikpildi Soome tegevuskeskkonna muutustest ja nende mõjust ning käsitleb tegevuskeskkonna arenguga seotud ebakindlust süstemaatiliselt ja struktureeritult. Stsenaariumid põimivad kokku erinevate ebakindlustegurite alternatiivseid arengusuundi ja kirjeldavad nende omavahelisi seoseid, moodustades süsteemse tulevikupildi aastaks 2045. Aruanne sisaldab nii iga stsenaariumi eripäraseid mõjusid kui ka neist sõltumatuid meetmeid Soome tulevikukindluse arendamiseks.

Tulevikuaruanne on koostatud parlamendi suuniste kohaselt kõigi ministeeriumide koostöös ja ametliku tööna. Esimese osa koostamise käigus on peetud valitsuseülest strateegilist arutelu tuleviku teemadel.

Eesmärk – tulevikku arvestav haldus

Aruande esimese osa koostamisega on loodud alus valitsuse strateegilise prognoosimise tööviisile ning ministeeriumide ühisele ja pidevale tulevikunnustusele ning tegevuskeskkonna jälgimisele. Tulevikule suunatud pidev tegevuskeskkonna seire loob valitsuses ajakohase arusaama keskkonna arengust ja ennetava olukorrapildi. (Peatükk 2)

Strateegiline tegevuskeskkonna analüüs loob tervikpildi Soome olukorrast ja muutustest

2024. aasta novembris avaldatud strateegilises tegevuskeskkonna analüüsis tuvastati 26 Soome tulevikku mõjutavat geopoliitilist, majanduslikku, ühiskondlikku, tehnoloogilist, keskkonnavalast ja õiguslikku muutustegurit. Need on jaotatud põhinäitajate, piirkondlike eripärade ja mõjude kaudu: milline on toimuv muutus, millised on selle peamised aspektid, kuidas see ilmneb rahvusvaheliselt, Euroopa Liidus ja Soomes ning milline on selle mõju, eriti Soomele. (Peatükk 3 ja lisa 1)

Tegevuskeskkonna arenguga kaasneb palju ebakindlust

Strateegilise analüüsi põhjal on kindlaks tehtud Soome tulevikku kriitiliselt mõjutavad ebakindlustegurid. Nende tulevikusuunad on väga ebaselged, kuid need mõjutavad oluliselt riigi arengut. Peamised ebakindlustegurid on: Euroopa Liit, Ameerika Ühendriigid, Hiina, Venemaa, julgeolek, globaalne majandus, roheline üleminek, planeedi piirid, tehnoloogiline murrang, teadmised ja oskused, heaolu, väärtused ja hoiakud, ränne ning demokraatia ja õigusriigi areng. Need tegurid on tugevas vastastikus sõltuvuses, mis loob aluse dünaamilistele stsenaariumidele. Iga teguri jaoks on välja töötatud alternatiivsed arengusuunad aastani 2045. (Peatükk 4 ja lisa 2)

Stsenaariumid kujundavad süsteemseid tulevikupilte aastaks 2045

Stsenaariumitöö põhineb kõigi ebakindlustegurite alternatiivsetest arengusuundadest koosneval morfoloogilisel tabelil ehk nn tulevikutabelil. Aruandes kirjeldatud stsenaariumid ühendavad need arengud süsteemseteks tervikpiltideks aastast 2045. Stsenaariumid kirjeldavad, millises seisus on tuvastatud tegurid aastal 2045. Loodud stsenaariumid on: Koostöö maailm 2045, Tehnoloogiahiid 2045, Blokkide maailm 2045 ja Murduv maailm 2045. Iga stsenaariumis kirjeldatakse vastavaid mõjusid – võimalusi, riske ja valmistumisvajadusi. (Peatükk 5)

Stsenaariume saab täiendada „jokkeritega“

Aruandes on kirjeldatud ka ootamatuid sündmusi või arenguid ehk „jokkereid“, mida saab kasutada stsenaariumide kontekstis häirivate teguritena, mis kas toetavad või muudavad stsenaariume. (Peatükk 6 ja lisa 3)

Tulevikudialoogid – lootused ja mured

Valitsuse tulevikuaruanne sisaldab ka 40 dialoogi Soome tuleviku teemadel, mis viidi läbi koostöös Erätauks sihtasutusega. See töö toetab valitsusprogrammi eesmärgi tugevdada demokraatiat, osalust ja usaldust ühiskonnas ning edendada laste ja noorte kaasamist. Aruteludes osales ligikaudu 300 inimest üle Soome. (Peatükk 7)

Stsenaariumitest sõltumatud tegevused Soome tulevikukindluse tugevdamiseks

Aruande koostamise käigus on kindlaks tehtud ka sellised küsimused ja meetmed, mida tuleb edendada sõltumata stsenaariumidest, kuna need on otsustamise seisukohalt olulised ja nõuavad erilist tähelepanu juba praegu. (Peatükk 8)

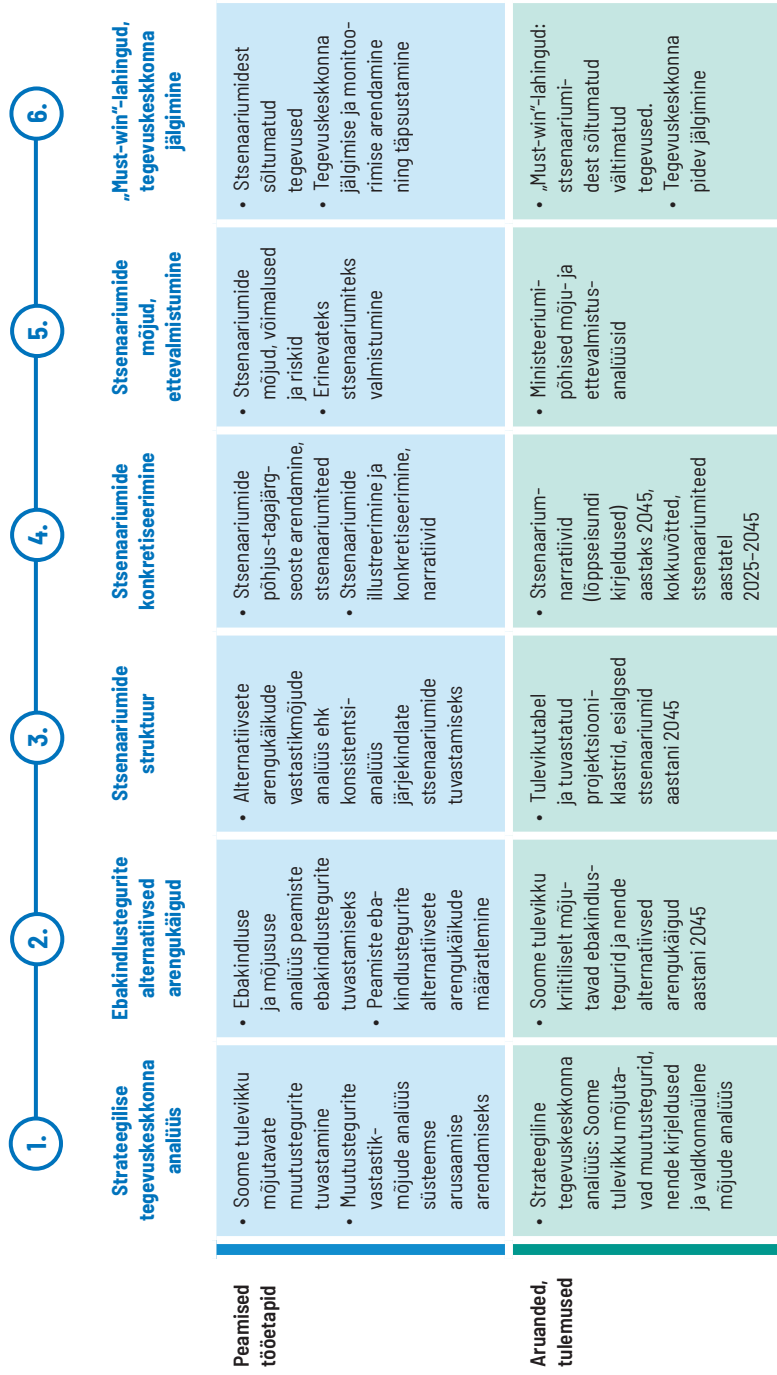
Valitsuse tähelepanekud aruande põhjal

Jätkev muutus tegevuskeskkonnas rõhutab vajadust meetmete järele, mis tugevdavad Soome tulevikukindlust igas maailmasituatsioonis. Oluline on tagada piisav hulk strateegilisi tegutsemisvõimalusi riigi huvide kaitsmiseks ning võime vastata keerukatele ja ettearvamatutele väljakutsetele. Majanduslik paindlikkus, julgeolek ning kõrge haridus- ja oskustase tugevdavad kestlikku ja vastupanuvõimelist ühiskonda, annavad võime tulla toime eri stsenaariumides esinevate riskidega ning loovad eeldused edu saavutamiseks sõltumata tuleviku väljakutsetest. (Peatükk 9)

Tulevikutöö kasutamine ettevalmistuses ja otsustamises

Aruande esimene osa on mõeldud valitsuse ja kogu ministrite nõukogu strateegilise planeerimise ja otsustamise toeks. Selle koostamine loob ennetavat töö- ja juhtimiskultuuri ning tugevdab võimekust valmistuda tuleviku muutusteks ja nendega toime tulla. (Peatükk 10)

Esimese osa kõikides töötappides on tulemused, mida tuleb raporteerida ja kasutada.

Aruande esimese osa kõigis töötappides esitatavad ja kasutatavad tulemused.

2

EESMÄRK:

TULEVIKKU ARVESTAV HALDUS

Tulevikuaruande koostamine toetab tulevikku arvestava halduse ja ettevaatava juhtimise rakendamist pidevalt muutuvus tegevuskeskkonnas.

Valitsus esitab igal ametiajal parlamendile kaheosalise tulevikuaruande, mille eesmärk on tuvastada otsuste tegemise seisukohalt olulised ja tulevikus erilist tähelepanu vajavad teemad. Tulevikuaruande esimese osa koostamine on uuendatud vastavalt parlamendi suunistele¹:

„Ennustuste usaldusvääruse tagamiseks ja otsustajate tulevikuks valmisoleku suurendamiseks tuleb tulevikuaruande esimene osa koostada ametliku tööna, ilma poliitilise suunamiseta, tuginedes teadmistele ja kaasavale lähenemisele nii, et see looks ühise arusaama tegevuskeskkonna muutusteguritest ja ebakindlustest ning annaks stsenaariume võimalike arengute kohta.“

Tulevikuaruande 1. osa uuendamise aluseks on ka varasem parlamendi otsus, mille kohaselt

„Parlament nõuab, et valitsus looks alternatiivseid stsenaariume ja tegutsemismudeleid ka selliste olukordade jaoks, kus muutus globaalses toimimissüsteemis on püsiv või väga pikaajaline. Globaalse tegevuskeskkonna ebakindluse tõttu tuleb analüüsida varasemast palju laiaulatuslikumalt ka selliseid stsenaariume, kus rahvusvahelise koostöö areng ei kulge soovitud viisil. See ei ole vastuolus ametlike eesmärkide edendamisega, vaid kujutab endast valmisolekut alternatiivseteks tulevikuvõimalusteks.“

Tulevikuaruande teine osa keskendub valitsuse valitud põhiteemale

Avaliku halduse võimekus ja paindlikkus ebakindluse tingimustes ning vajadus tulevikku arvestava otsustamise järele on üha olulisemad. Kriisikindlus tuleneb samuti võimest analüüsida alternatiivseid arengusuundi, kus ohud ja võimalused eeldavad erinevaid meetmeid valmisoleku toetamiseks.

¹ Parlamendi kiri EK 82/2022 vp – VNS 16/2022 vp, Valitsuse tulevikuaruande 1. ja 2. osa. Vaated järgmiste põlvkondade Soomele. Allikas: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/EduskunnanVastaus/Sivut/EK_82+2022.aspx

2.1 Tulevikuaruande esimese osa stsenaariumitöö

Tulevikuaruande esimene osa on väliskeskkonda tervikuna käsitlev, laia-
ulatuslik, süstemaatiline, struktureeritud ja kaasav stsenaariumitöö.

Stsenaariumitöö, mis vaatab 20 aastat tulevikku, on loonud valitsuse ühise
arusaama:

- strateegilisest tegevuskeskkonna tervikpildist: 26 Soome tulevikku mõjutavat muutustegurit (avaldatud 11/2024)²;
- tegevuskeskkonna arenguga seotud ebakindlusest: 14 kriitilist ebakindlustegurit ja nende alternatiivsed arengusuunad aastani 2045 (vt lisa 2);
- süsteemsetest tervikpiltidest koosnevatest stsenaariumidest aastaks 2045 ning nendeni viivatest stsenaariumiradadest;
- stsenaariumide mõjudest (riskid/ohud, võimalused), mis on tuvas-
tatud kõigis ministeeriumides, ning nendele reageerimisest ja
valmisolekust;
- ja stsenaariumidest sõltumatutest vältimatutest meetmetest, mis on
vajalikud Soome tulevikukindluse arendamiseks.

Tulevikuaruanne aitab ette valmistada

Tulevikuaruanne loob aluse valitsuse prognoositööle
ja tegevuskeskkonna pidevale jälgimisele

	Teadad (knowns)	Teadmata (unknowns)
Teadad	Strateegiline tegevus- keskkonna analüüs ja Soome tulevikku mõjutavad muutustegurid; tegevus- keskkonna pidev jälgimine; nõrgad signaalid	Soome tulevikku mõjutavad kriitilised ebakindlustegurid ja nende alternatiivsed arenguteed aastani 2045; süsteemse tervikpildi loovad stsenaariumid
Teadmata	Tulevikuaruande kaasav ettevalmistus loob aluse parima oskusteabe sidumi- seks pideva prognoositöö protsessidega	Jokkerid, mustad luiged, häiringud (häired)
		Tulevikus arendatakse prognoositööd ja valitsuse valmisolekut, keskendu- des veelgi enam jokkerite, mustade luikede ja häirin- gute käsitlemisele.

² Tulevikuaruande 1. osa strateegiline tegevuskeskkonna analüüs, Valitsuse väljaanded
2024:54, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-553-5>

Ministeeriumide ühine ja pidev prognoositöö

Valitsuse tulevikuaruande koostamisega on loodud alus valitsuse strateegilise prognoosimise tööviisile, ministeeriumide ühisele ja järjepidevale tuleviku- analüüsile ning tegevuskeskkonna jälgimisele.

Eesmärk: tulevikku arvestav haldus

Tulevikudialogi parlamendiga

- Kaheosaline tuleviku- aruanne
- Tulevikuaruande 1. osa on tegevuskeskkonda kui süsteemset tervikut käsitlev, laiaulatuslik, süstemaatiline ja kaasav stsenaariumitöö, mille käigus luuakse alus ministeeriumide ühisele ja pidevale prognoositööle.

Pidev strateegiline prognoositöö valitsuses

- Tulevikuaruande 1. osa loob tulevikule suunatud raamistikku ühise ja pideva tegevuskeskkonna jälgimise jaoks.
- Ministeeriumides tehtav pidev prognoositöö ja tegevuskeskkonna seire

Valitsusperioodiga seotud tulevikutöö

- Valitsuse olukorrapildi koostamine
- Sisulised analüüsid ja hinnangud
- Temaatiline tulevikutöö

Riiklik prognoosikoostöö

ELi prognoosivõrgustik ja ELi prognoositöö

Rahvusvaheline prognoosikoostöö – sh OECD, NATO, WEF, ÜRO ja Põhjamaade koostöö

Tulevikuaruande koostamine

- loob ettevaatavat olukorratäpsust ja töö-/juhtimiskultuuri,
- toetab pikaajaliste muutuste tuvastamist ning seeläbi valmisolekuga seotud olukorratäpsuse kujunemist,
- toetab ennetavat riskihindamist ja valitsuse juhtimist häda- või kriisilukordades,
- edendab tulevikku arvestava halduse ja prognoosiva juhtimise rakendamist pidevalt muutuv tegevuskeskkonnas.

Stsenaariumitöö

- on süstemaatiline viis tegevuskeskkonna muutuste ja katkemiste tuvastamiseks,
- aitab pidada struktureeritud strateegilisi arutelusid tuleviku teemadel,
- loob tulevikule suunatud raamistiku tegevuskeskkonna pidevaks jälgimiseks ja aitab seeläbi siduda üksikuid sündmusi laiemasse konteksti,
- loob eeldused haldusele, mis on valmis tuleviku muutusteks ja suudab nendeks valmistuda.

Milleks peame olema valmis?

Valitsuse ja parlamendi ühine arusaam strateegilisest tegevuskeskkonnast toetab otsuste tegemise ühtsuse, järjepidevuse ja pikaajalisuse saavutamist.

Millisele eeldusele tuleviku arengust strateegiline planeerimine tugineb?

Struktureeritud strateegiline dialoog tuleviku arengusuundade üle toimub valitsuses stsenaariumide loomise käigus ning aruandemenetluse kaudu ka parlamendiga.

Mida me mõtleme tulevikust? Kuidas me mõtleme võimalikest tulevikust?

Tulevikudialoog, stsenaariumitöö ning nende põhjal loodud ühine tulevikule suunatud tegevuskeskkonna seire raamistik ja ühtne mõistekasutus.

Ühine ja pidev prognoositöö kui Soome strateegiline võimekus

2.2 Pidev tegevuskeskkonna jälgimine

Tulevikuaruande esimese osa strateegiline tegevuskeskkonna analüüs on tervikuna sisend tegevuskeskkonna pidevaks jälgimiseks, mida edaspidi tehakse digitaalsel platvormil. Lähtealusena kasutatakse muutustegurite analüüsi struktuuri. Jälgimine loob valitsuse sees ajakohasel ja jagatud tegevuskeskkonna teabel põhineva arusaama, mis pidevalt uueneb.

Aruandes esitatud muutustegurite struktuur ning stsenaariumide aluseks olev ebakindlustegurite alternatiivsetest arengusuundadest koosnev morfoloogiline tabel moodustavad prognoosi- ja tegevuskeskkonna teabest modulaarse terviku. Üksikuid osi saab lisada, eemaldada või uuendada ilma, et kogu tervikut oleks vaja muuta. See loob hõlpsasti hallatava raamistiku tegevuskeskkonna pidevaks jälgimiseks ning ministeeriumide ühise ja pideva prognoositöö jaoks.

Jälgimise põhisammaste määratlemine

1. Tulevikuaruande 1. osa kui tulevikule suunatud jälgimisraamistik
2. Jälgitavate objektide täpsem määratlemine raamistikust lähtudes, sh näitajad (indikaatorid)

Pidev jälgimine ehk nn horisondiskaneerimine

3. Tegevuskeskkonna pidev jälgimine ja monitoorimine
4. Tegevuskeskkonna seireandmete analüüs, olukorra tõlgendamine ja mõjude hindamine Soomele
5. Olukorra tõlgendamise põhjal saadud teadmiste kasutamine erinevates ettevalmistus- ja poliitikaprotsessides

Jälgimise ja uuendamise ministeeriumipõhised vastutused

Muutustegurite kirjelduste jälgimise ja uuendamise põhi vastutus lasub ühel või mitmel ministeeriumil. Põhivastutav ministeerium vastutab muutusteguri jälgimise ja uuendamise valdkondadevahelise koordineerimise eest. Samamoodi nagu tulevikuaruande tegevuskeskkonna analüüs, saab ka muutusteguri jälgimise ja uuendamise vastutust jaotada näiteks muutustegurite osavaldkondade kaupa (peamised aspektid, piirkondlikud eripärad või mõjud Soomele).

Jälgimist tehakse muu hulgas järgmistel viisidel: ajakohastatakse kvaliteetivset analüüsiteksti, jälgitakse võtmeindikaatorite arengut, seotakse juurde olulisi väliseid andmeallikaid (nt valitud eksperdi- või teadusartikleid) ning uuendatakse muutusteguriga seotud arvulisi hinnanguid.

2.3 Uuendatud tulevikuaruande koostamine on tugevdanud valitsuse prognoosivõimekust

Riigikontrolli järelkontrolli kohaselt³ on tulevikuaruande prognoositöö määratluselt ühtne ning oma eesmärkide, sihtide, tööviiside ja tulemuste poolest süstemaatiline. Riigikontrolli aruandes toodi välja, et uuendatud tulevikuaruande koostamisprotsess on tugevdanud valitsuse prognoosivõimekust. Tuvastatud kasud toetavad juba iseenesest valitsuse otsuste tegemist ja poliitika ettevalmistust.

Uuendatud tulevikuaruande koostamine on aruande kohaselt⁴:

- suurendanud valitsuse koostööd ja ühtsustunnet,
- ühtlustanud valitsustasandi tööpraktikaid ning toetanud prognoositöö ühiste tavade juurdumist ministeeriumides,
- käivitanud ministeeriumide sisemise arendustöö ja parandanud sisemist koostööd,
- kaasanud tulevikuaruande koostamisse laialdaselt ministeeriumide ametnikke, mille tulemusel on prognoositööd hakatud üha enam kasutama igapäevases töös,
- toonud esile hea näite sellest, kuidas prognoosialaseid oskusi saab arendada tööülesannete kaudu,
- suurendanud osalejate individuaalset õppimist ja pädevust,
- prognoosivõimekuse tugevnemine on rajatud organisatsioonide vahelisele, organisatsioonisisesele ja individuaalsele tasemele,
- tulevikuaruande stsenaariumiprotsess on oluliselt toetanud oskuste ja ühtsete tavade juurdumist ning mõjunud positiivselt prognoosivõimekuse arengule halduse eri tasanditel.

³ Riigikontrolli Amet, järelaruande raport 19.12.2024: *Tegevuskeskkonna jälgimine ja prognoosimine strateegilise otsustamise toena*. <https://www.vtv.fi/julkaisut/jalkiseuranta-raportti>

⁴ Riigikontrolli Amet, *Tegevuskeskkonna jälgimine ja prognoosimine strateegilise otsustamise toena*, aruanne 11/2022, lk 20–21. <https://vtv.s3.eu-west-1.amazonaws.com/app/uploads/2022/11/VTV-Tarkastus-11-2022-Toimintaympariston-seuranta-ja-ennakointi.pdf>

2.4 Tulevikuaruande koostamine ja menetlus on rahvusvaheliselt ainulaadne

Tulevikuaruande esimese osa koostamise uuendamine on viimastel aastatel ärganud laialdast rahvusvahelist huvi. Tulevikuaruande koostamist peetakse üheks maailma parimaks näiteks valitsuse ühisest prognoositöö mudelist ja tulevikku arvestava halduse (anticipatory governance) rakendamisest.

Aruande koostamist, mis käsitleb tegevuskeskkonda süsteemse tervikuna ning põhineb laiahaardelisel, süstemaatilisel ja kaasaval prognoositööl, kasutatakse võrdlusalusena nii mitmetes teistes riikides kui ka rahvusvahelistes organisatsioonides, nagu Euroopa Liit, OECD, NATO, ÜRO ja Maailma Majandusfoorum.

Peaminister Petteri Orpo juhtimisel esitleti Soome mudelit Euroopa Komisjoni korraldatud kõrgetasemelisel prognoosikonverentsil 2023. aasta detsembris. ELi prognoosivõrgustiku kohtumisel 2024. aasta novembris arutati tulevikuaruande stsenaariume kõigi liikmesriikide vahel.

Tulevikuaruande menetlus on valitsuse ja parlamendi vaheline ametlik strateegiline tulevikudialoog

Alates 1993. aastast on iga valitsusperioodi jooksul valitsus esitanud parlamendile tulevikuaruande. Aruandemenetlus koosneb nii valitsuse aruandest parlamendile kui ka parlamendi vastusest koos seisukohtadega ning võimaldab tulevikuteemasid käsitleda institutsionaliseeritud ja üle valimistsüklite ulatuval viisil.

Tulevikuaruanne esitatakse parlamendile valitsuse üldistungil. Peaminister tutvustab aruannet parlamendi täiskogu esimesel arutelul, mille eesmärk on toimida „suunana“ edasisele menetlusele komisjonides. Seejärel saadetakse aruanne tulevikukomisjoni, mis vastutab aruande põhjal koostatud seisukohtade ja aruande ettevalmistamise eest. Teised komisjonid võivad oma soovil esitada tulevikukomisjonile omapoolseid arvamusi. Menetlus tagab, et tulevikuaruanne saab parlamendis võimalikult laiapõhjalise käsitlemise.

Tulevikukomisjoni koostatud aruanne on ametlik dokument, mille põhjal täiskogu teeb otsuse. See sisaldab põhjendusi ja ettepanekuid. Parlament võtab tulevikuaruande põhjal vastu seisukohad vastavalt tulevikukomisjoni ettepanekutele. Parlamendi aruanne koos nende seisukohtadega täiendab valitsuse tulevikuaruannet ning tugevdab Soome tulevikukindlust ja strateegilist valmisolekut.

Valitsuse üldistungil otsustatakse, milliseid meetmeid parlamendi seisukohad endaga kaasa toovad. Valitsus annab parlamendile aru nende meetmete edenemisest osana oma iga-aastasest tegevusaruandest. Parlamendi tulevikukomisjoni seisukohad jäävad kehtima, kuni iga-aastase aruandearutelu käigus komisjon otsustab, millised neist on muutunud ebaoluliseks.

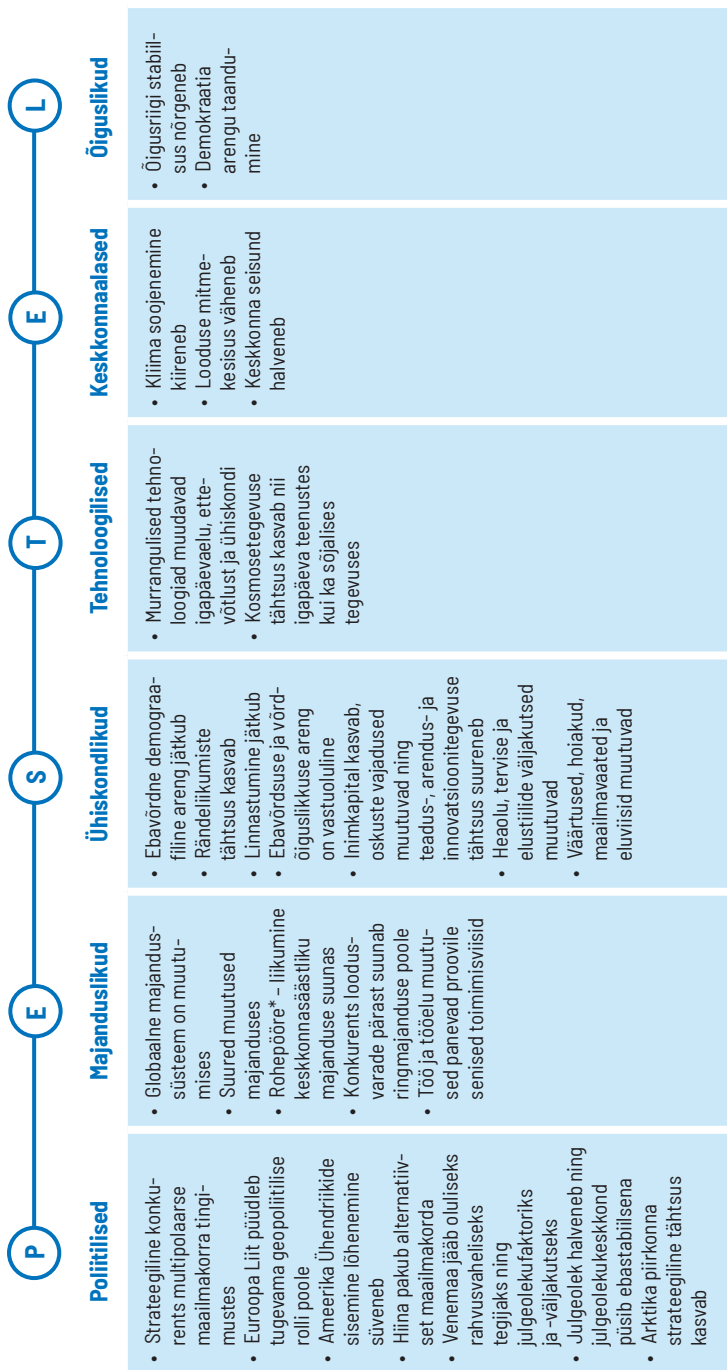
Soome valitsuse tulevikuaruande ja parlamendi tulevikukomisjoni vaheline tulevikudialoog on rahvusvaheliselt ainulaadne.

3

TEGEVUSKESKKONNA ANALÜÜS

Tulevikuaruande strateegiline tegevuskeskkonna analüüs

Soome tulevikku mõjutavad muutustegurid

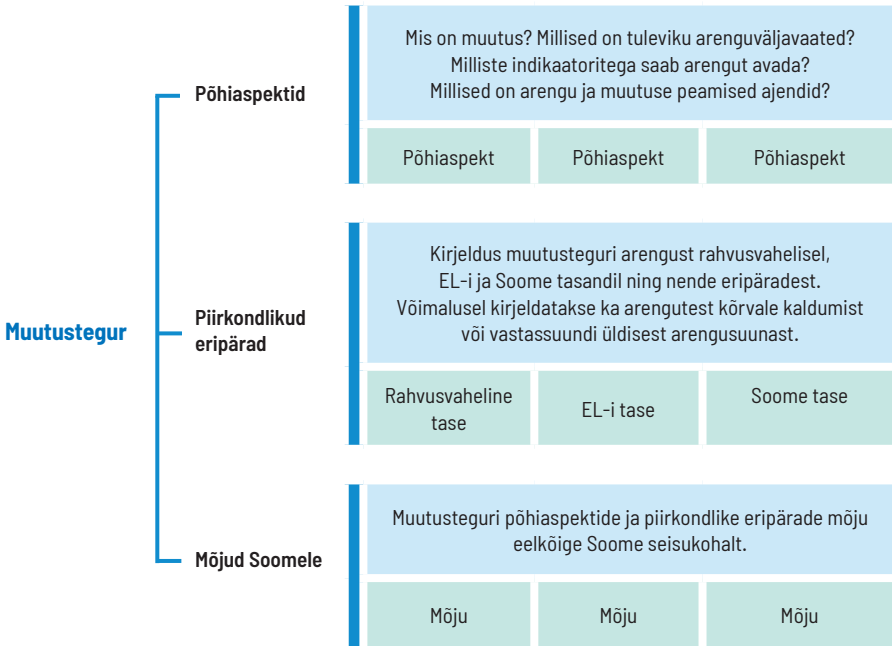

* **Rohepöör** on laialdaselt kasutatav üldmõiste. Finto-sõnastik seob selle nii looduskaitse kui ka majandusteaduste mõistegrupiga. Peaminister **Petteri Orpo** valitsuse programmis kasutatakse peamiselt mõistet **puhas üleminek**, mis viitab nii energia- kui ka majandusüleminekule või -murrangule. Lisaks kasutatakse valitsusprogrammis mõnevõrra vähem ka mõistet **rohepöör**. TEPA -terminipank seostab mõiste **puhas üleminek** üleminekuga puhtale energiale.

3.1 Muutustegurite jaotus

Muutustegurid on jaotatud nende põhiaspektide, piirkondlike eripärade ja mõjude alusel.

Põhiaspektid selgitavad, millistest tervikutest muutus koosneb ja millised on tuleviku arengusuunad. **Piirkondlike eripärade** all on kirjeldatud erinevate piirkondade arengut ja nende iseärasusi. **Mõjude osas** on avatud muutusteguri mõju eelkõige Soome seisukohalt.

3.2 Soome tulevikku mõjutavad muutused

Rahvusvahelise poliitika muutuste keskmes on strateegiline konkurents

Globaalne vastasseis ja suurriikidevahelised pinged on süvenenud ning seonduvad nüüd julgeoleku, majanduse, tehnoloogia, varustuskindluse, tööstuse ja kaubandusega. Suurriikide poliitikat iseloomustavad üha enam geopolitiilised eesmärgid ja geomajanduslikud vahendid, ning riikide roll majanduses on ülemaailmse konkurentsi tõttu kasvanud. Strateegiline konkurents rõhutab võimet integreerida erinevaid võimuinstrumente oma huvide elluviimiseks – majandus, tehnoloogia ja julgeolek on omavahel tihedalt põimunud. Globaalne tehnoloogiakonkurents on üha tihedamalt seotud geopolitiilise ja majandusliku mõjuvõimu ning julgeoleku küsimustega. USA ja Hiina vaheline võitlus tehnoloogilise ülekaalu pärast kiirendab tehnoloogilist murrangut.

Ameerika Ühendriikide geopolitiiline prioriteet on strateegiline võitlus Hiinaga ning Indo-Vaikse ookeani piirkond, mis ulatub Aafrika idarannikult Vaikse ookeani saareriikideni. Ameerika Ühendriike iseloomustab lääne-riikidega võrreldes erakordselt süvenenud ühiskondlik lõhe.

Hiina püüdlused muuta kehtivat reeglipõhist maailmakorda ilmnevad süsteemide vahelise vastasseisuna. Hiina on tõstnud oma tehnoloogilist võimekust erakordselt kiiresti.

Euroopa Liit tugevdab oma geopoliitilist positsiooni ja strateegilist autonoomiat. Liidu laienemist nähakse üha selgemalt vahendina stabiilsuse, rahu, demokraatlike väärtuste ja heaolu edendamiseks Euroopas ning EL-i geopoliitilise kaalu kasvatamiseks.

Venemaa õõnestab EL-i ühtsust ja toetab lõhenemist tekitavaid jõude liikmesriikides. Samuti püüab Venemaa nõrgendada EL-i ja USA suhteid. Venemaa suunab hübriidtegevusi üksikute riikide ja lääne institutsioonide vastu. Julgeolek halveneb ning julgeolekukeskkond jääb ebastabiilseks. Sõja laienemise oht püsib. Konflikte ja sõdu esineb laiemalt, põhjustades põgenike vooge ning soodustades äärmuslust ja terrorismi.

Sõjaline aktiivsus kasvab Arktika piirkonnas. Hübriidmõjutamine ja rünnakud kriitilise taristu vastu on seal suurenev risk. Kliima soojeneb Arktikas peaaegu neli korda kiiremini kui mujal maailmas.

Maailmamajanduse pingetegurid ja riskid suurenevad

Geopoliitilised ja majanduslikud muutused seovad poliitika ja majanduse üha tihedamalt. Liigutakse killustatuma ja vabaturgu piiravama globaliseerumise poole. Kaubandustõkked ja sanktsioonipoliitika sagenevad. Uues geomajanduslikus keskkonnas võidakse põhivahendeid ja infrastruktuuri kasutada geopoliitilistel eesmärkidel.

Majanduse struktuurid on murrangus tehnoloogia arengu, kliimamuutuse, loodusliku mitmekesisuse vähenemise ja rahvastiku muutuste tõttu. Tootlikkuse parandamine on keskse tähtsusega nii majanduskasvu kui ka avaliku sektori jätkusuutlikkuse seisukohalt. Kestlik kasv eeldab üleminekut puhtale energiale ja tootmisele, ressursitõhusust ning tarbimis-harjumuste muutmist.

Generatiivne tehisintellekt muudab oluliselt tööd ja tööelu. Digitaalse ja rohelise kaksikülemineku ning paljude võimaldavate tehnoloogiate kiire areng nõuab uut tüüpi oskusi kõigil ühiskonna ja majanduse tasanditel, samuti tehnoloogiate kiiret kasutuselevõttu. Kaksikülemineku muudab ametistruktuuri nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt ning oskuste vajaduse osas. Arenenud ja arengumaad investeerivad üha enam haridusse ning globaalselt tõuseb haridustase.

Loodusvarade kasutus on muutunud jätkusuutmatuks, kiirendades nii kliimamuutust kui ka loodusliku mitmekesisuse kadu. Loodusvarade piiratus ja ületarbimine sunnivad liikuma lineaarsest majandusmudelitest ringmajanduse poole. Teaduslik mõtlemine ja teaduspõhine teadmine on

kaasaegse ühiskonna alustalad, kuid neid ohustavad desinformatsiooni levik ja sihipärane väärinfo.

Demograafiline ülalpeetavate määr kasvab järsult jõukates riikides

Globaalne rahvastikukasv on aeglustunud ja sündimuse langusel on majanduslikud, poliitilised ja kultuurilised tagajärjed. Demograafiline ülalpeetavate määr kasvab järsult järgmiste aastakümnete jooksul jõukates riikides. Rahvastiku töö- ja toimetulekuvõime langus ohustab majanduslikku ja sotsiaalset kestlikkust. Ressursipuudus, ravimite kättesaadavuse ja tarneahelate probleemid, infrastruktuuri nappus ja kvalifitseeritud tööjõu puudus mõjutavad inimeste võimalusi saada vajalikku ravi. Planeedi piiride ületamine tekitab uusi ja kasvavaid riske inimeste heaolule ja tervisele.

Mitmesugused elukeskkonna ja julgeolekuga seotud tegurid toimivad rände ajenditena. Viimase viiekümne aasta jooksul on migrantide arv maailmas pidevalt kasvanud. Globaalsete rändeliikumiste taustal on mitu omavahel seotud põhjust – eelkõige majanduslikud ja sotsiaalsed tegurid, konfliktid ning muutuvad kliimaolud. Majanduslik ebavõrdsus on maailmas kasvanud: lõhe rikaste ja vaeste riikide vahel on süvenenud ning äärmises vaesuses elavate inimeste arv hakkas 2020. aastal taas suurenema. Ühiskondliku ebastabiilsuse kasv, radikaliseerumine ja vägivaldakonfliktide tõenäosus suurenevad globaalselt koos polariseerumisega.

Linnad on riikide kõrval üha olulisemad võimukeskused – üle 80% maailma SKT-st toodetakse linnades. EL-i linnastumise taseme prognoositakse tõusvat 83,7 %-ni aastaks 2050. Tulevikus suureneb linnade majandusliku, sotsiaalse ja keskkondliku vastupanuvõime tugevdamise tähtsus. Religioossuse, maailmavaadete ja identiteetide mitmekesisus kasvab. Samal ajal on märgata väärtuste ja hoiakute polariseerumist: ühelt poolt ilmalikustumist ja liberaliseerumist, teisalt aga natsionalismi, populismi, väärtuskonservatiivsuse ja autoritarismi tõusu.

Tehnoloogiline areng on kiire ja mittelineaarne, selle mõjud tugevnevad ja laienevad

Globaalne tehnoloogiakonkurents põimub üha tihedamalt geopoliitilise ja majandusliku mõjuvõimu, julgeoleku ning infoökosüsteemi küsimustega. Tehnoloogia arendamist ja kasutamist suunavad väärtused ja normid on demokraatlikes ja autoritaarsetes riikides väga erinevad. Globaalsetest tehnoloogiaettevõtetest on saanud olulised võimukandjad.

Oluline on mitme arenenud tehnoloogia ühendamine ehk niinimetatud kombinatoorsed innovatsioonid, millega on võimalik luua tõeliselt murrangulisi

lahendusi. Tehnoloogiliselt murranguliselt arengult oodatakse uut kasvu, tootlikkuse paranemist ja heaolu suurenemist. Andmemajandus on EL-i kõige kiiremini kasvav majandussektor. Tehnoloogia on hädavajalik ka rohepöörde elluviimiseks, kuid samal ajal on uutel tehnoloogiatel ka kahjulikke mõjusid kliimale ja keskkonnale.

Tehisintellekt on juba saanud osaks meie igapäevaelust ning kiiresti areneva üldotstarbelise tehnoloogiana muudab see üha radikaalsemalt nii igapäevaelu, ettevõtlust kui ka tervet ühiskonda. Kiirelt arenev digitaliseerimine on kõikehõlmav, sektoreid ja riigipiire ületav nähtus, mis mõjutab kõiki – alates üksikisikutest kuni organisatsioonideni. Digitaliseerimine muudab inimeste sotsiaalseid suhteid ja igapäevaelu enneolematu kiirusega. Tulevikus sulanduvad inimene ja erinevad tehnoloogiad üha tihedamalt ning tehnoloogiatest saab veelgi lahutamatum osa igapäevaelust. Füüsilise ja virtuaalse elu segunemine seab meid uute eetiliste küsimuste ette.

Tehnoloogia põhjustatud muutused infoökosüsteemis ning süvenev polariseerumine, infomullistumine ja info mõjutamine avaldavad laialt ulatuslikku mõju ühiskondade korraldusele ja inimeste heaolule ning demokraatia ja õigusriigi toimimisele. Andmekaitse ja küberjulgeoleku tähtsus kasvab veelgi. Pahatahtlik kübertegevus on saagenenud erinevates ühiskonnasektorites.

Kosmosetegevus mängib üha suuremat rolli meie ühiskonna ja igapäevaelu toimimises. Kosmosest saadavad andmed ja teenused on üha enam ja sügavamalt põimunud kogu infrastruktuuri osaks. Kosmosetegevuse julgeoleku- ja kaitsepoliitiline tähtsus kasvab pidevalt. Suurriikide ja tõusvate suurvõimude võidujooks kosmoseuuringutes on viimastel aastatel kiirenenud.

Kliima soojenemine kiireneb ja elu toetavad ökosüsteemiteenused nõrgenevad

Kliimamuutuse mõju on juba muutnud ilmastiku ja kliima ekstreemsete nähtuste esinemist kogu maailmas. Paljud äärmuslikud ilmastikunähtused korduvad sagedamini ja tugevamalt. Kliimamuutus on tihedalt seotud konfliktide ja rändevoogudega, kuna see mõjutab toidu- ja veejulgeolekut. Soojenemise tõttu saagenenud kuumalained põhjustavad suremuse tõusu, töötingimuste halvenemist ja töö tootlikkuse langust.

Kuumalained, põuad ja metsatulekahjud on kogu maailmas saagenenud, mõjutades kõiki loodusökosüsteeme. Muutused ilma- ja veeoludes ning äärmusnähtustega, looma- ja taimehaigustega, metsakahjustustega ja invasiivsete võõrliikidega seotud riskid esitavad ühiskondadele väljakutseid

kohanemisel. Kliimamuutus ohustab eriti põhjalikke piirkondi, sealhulgas Soome loodust. Viimastel aastakümnetel on kliima soojenemine olnud kõige tugevam Arktika piirkonnas. Samas võib Põhja-Euroopa kannatada näiteks üleujutuste ja tormikahjustuste tõttu vähem kui paljud teised piirkonnad. Soomel on ka rohkelt veevarusid ja põuariski on võrreldes muu maailmaga vähe.

Loodusliku mitmekesisuse vähenemise tõttu nõrgenevad elu toetavad ökosüsteemiteenused. Kliimamuutus süvendab liigirikkuse kadu mitmete erinevate mõjumehhanismide kaudu. Loodusliku mitmekesisuse vähenemise peamisteks ajenditeks on inimese tegevusest tulenev elupaikade hävimine, liikide ülekasutus, saaste, kliimamuutus ja võõrliigid. Liigirikkuse vähenemine ja ökosüsteemide häired aeglustavad juba praegu globaalset majanduskasvu ja suurendavad ägedate kliima- või tervisekriiside tõenäosust.

Kliimamuutus, liigirikkuse vähenemine ja saastumine – planeedi kolmekordse kriisi komponendid – on omavahel tihedalt seotud. Inimtegevus mõjutab üha enam planeedi biofüüsikalisi süsteeme ja selle heaolu ning suurendab veelgi suuremate muutuste riski kogu planeedil.

Halb ja halvenev keskkonnaseisund suurendab nii riiklikku kui ka rahvusvahelist ebastabiilsust elutingimuste halvenemise ja konfliktide põhjuste kaudu. Veevarude ja loodusressursside kasutamise ohustatus suurendab riikidevahelisi pingeid. Globaalselt piirab kliimamuutus ja haritava maa vähenemine toidu tootmist üha kitsamale alale. Pinnase seisundi halvenemine on tõsine probleem Euroopas. Umbes 60–70% Euroopa pinnasest ei ole heas seisundis ning olukord halveneb endiselt.

Õigusriigi ja demokraatia areng on langustrendis ning on globaalselt nõrgenenud

Demokraatia seisund on kogu maailmas halvenenud ja on langustrendis: autoritaarsete riikide mõju ja arv kasvavad ning nende tegevus, eriti välispoliitikas, on ettearvamatu. Õigusriigi struktuuride nõrgestamisest on saanud osa riikliku mõjutustegevuse vahendite arsenal. Valimistega seotud sekumised ja valimishäired on rahvusvaheliselt suurenev probleem. Juurdepääs õigustele on üks õigusriigi ja demokraatia toimimise ning usaldusväarsuse alustaladest.

Tehisintellektisüsteeme võidakse üha enam kasutada demokraatlike protsesside nõrgendamiseks ja institutsioonide sõltumatuse õõnestamiseks, mis omakorda mõjutab ka õigusriigi toimimist. Ühiskonna üldist julgeolekut nõrgendavad ja haavatavust suurendavad tegurid on kodanike usalduse vähenemine, ebavõrdsuse kasv ja vähene osalus.

4

EBAKINDLUSE SÜSTEMAATILINE JA STRUKTUREERITUD KÄSITLEMINE

Tulevikuaruande stsenaariumitöö on süstemaatiline ja struktureeritud protsess ebakindluse käsitlemiseks.

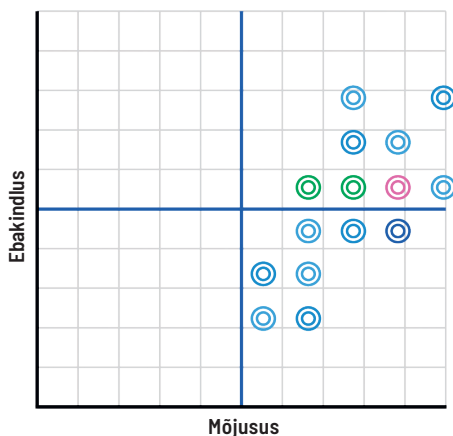
Soome tulevikku kriitiliselt mõjutavad ebakindlustegurid on:

- Geopoliitilised ja õiguslikud ebakindlustegurid: Euroopa Liit, Ameerika Ühendriigid, Hiina, Venemaa, julgeolek, demokraatia ja õigusriigi areng.
- Tehnoloogilised ja majanduslikud ebakindlustegurid: tehnoloogiline murrang, globaalne majandus, roheline üleminek.
- Keskkonna- ja ühiskondlikud tegurid: planeedi piirid, teadmised ja teadus-arendustegevus (TAI), ränne, väärtused ja hoiakud, heaolu.

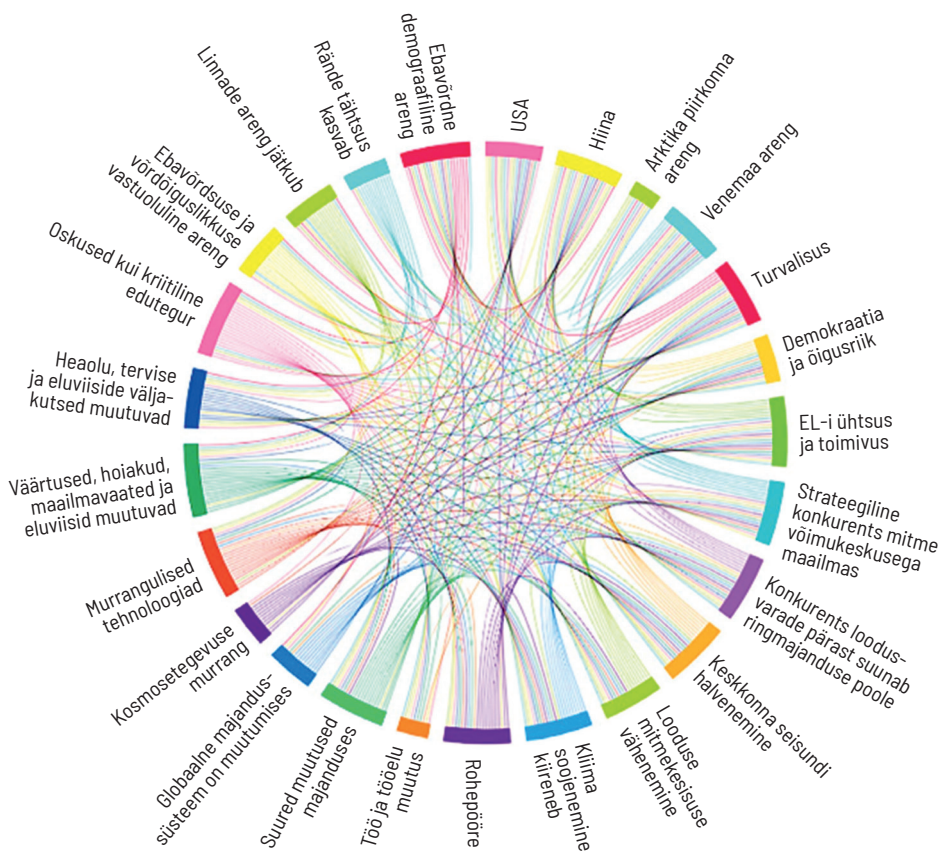
Ebakindlustegurite alternatiivseid arengusuundi on kirjeldatud lisas 2.

Soome tulevikku mõjutavate kriitiliste ebakindlustegurite valiku aluseks on

1. **Ebakindluse ja mõju analüüs**, mille eesmärk on tuvastada muutustegurite tulevikusuundadega seotud ebakindlus ja nende mõju Soome tulevikule.

2. **Ristmõjude analüüs** muutustegurite omavaheliste seoste ja vastastikutuste sõltuvuste tuvastamiseks. Ristmõjude analüüsis on stsenaariumide seisukohalt kõige olulisemad need muutustegurid, mis on omavahel kõige tugevamas vastastikus sõltuvuses – nii tuvastatakse tulevikutabelis ebakindlustegurid, mille puhul ühe teguri muutus mõjutab vältimatult teist, luues dünaamilisi stsenaariume.

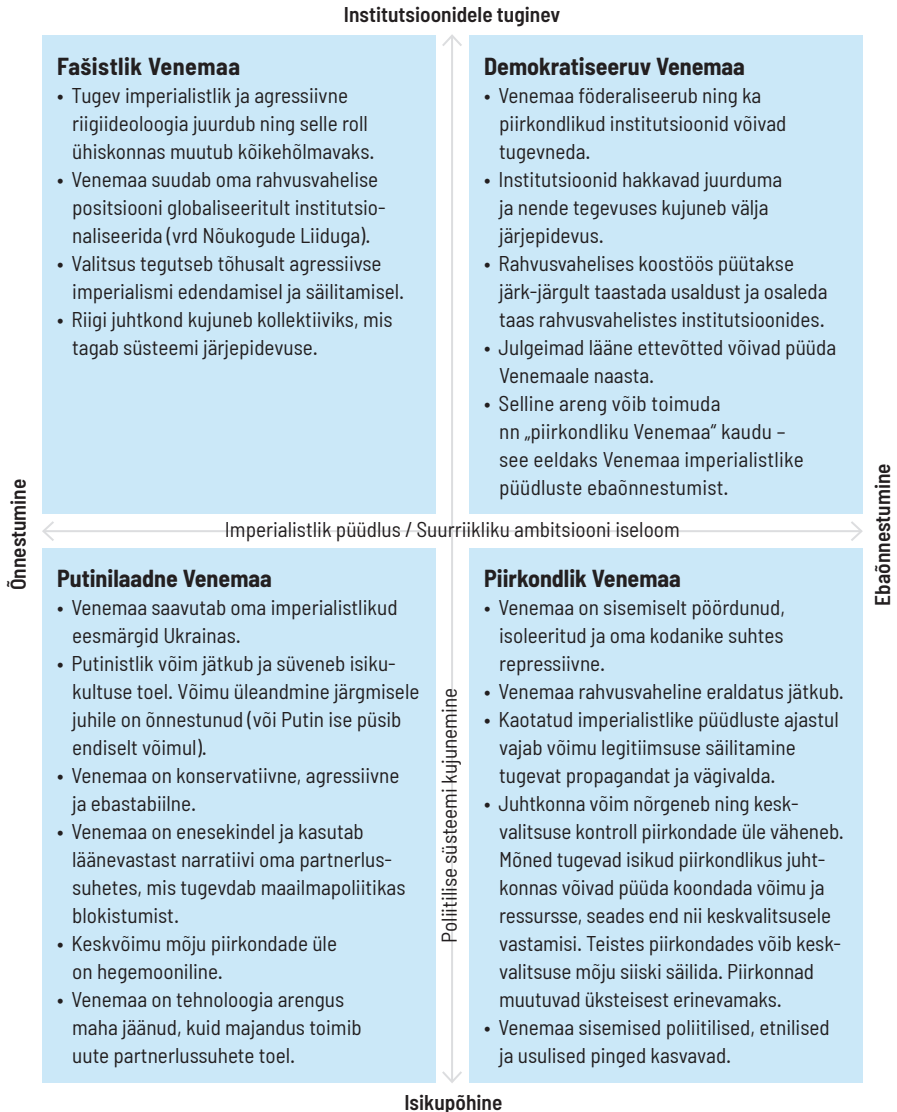

Ebakindlusteguri põhistes asjatundjate töötubades loodi iga ebakindlusteguri jaoks alternatiivsed arengusuunad aastani 2045 (töötubade toimumisajad on toodud peatükis 14.1). Töötubade ettevalmistust toetas ekspertidele saadetud küsitlus, mis suunas neid terviklikule tulevikumõtlemisele ja strateegilisele arutelule vastava ebakindlusteguri arengu, selle mõjutegurite, võimalike arengusuundade ning nende mõjude üle Soomele.

Allpool on toodud näide ühe tuvastatud ebakindlusteguri – Venemaa – alternatiivsetest arengusuundadest. Kõigi ebakindlustegurite alternatiivsed arengusuunad loodi neljavälja stsenaariumimeetodiga. Nende põhjal koostati järgmises peatükis esitatud morfoloogiline tabel ehk nn tulevikutabel.

Venemaa

Alternatiivsed arengusuunad aastani 2045

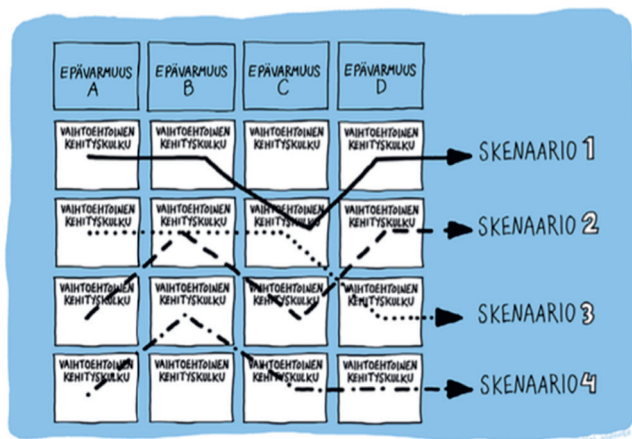

5

STSENAARIUMID KUJUNDAVAD SÜSTEEMSEID TERVIKPILETE AASTAST 2045

Tulevikuaruande stsenaariumid moodustavad pikaajalise süsteemse tervikpildi, mis hõlmab geopoliitilisi, tehnoloogilisi, majanduslikke, ühiskondlikke, keskkonna- ja õiguslikke vaatenurki.

Tulevikuaruande stsenaariumid on aasta 2045 võimalikud alternatiivsed kirjeldused tegevuskeskkonna lõppseisundist. **Stsenaariumid põimivad omavahel ebakindlustegurite alternatiivseid arengusuundi ja kirjeldavad nende vastastikuseid seoseid.**

* epävarmuus – ebakindlus; vaihtoehtoinen kehityskulu – alternatiivne arengusuund; skenaario – stsenaarium

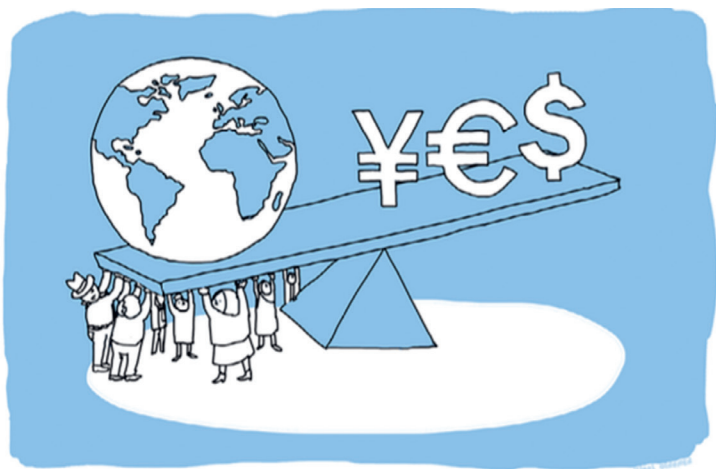
Morfoloogiline analüüs on loodud mitmemõõtmeliste ja keerukate probleemide lahendamiseks ja analüüsimiseks. Stsenaariumirajad viivad iga stsenaariumi poolt kirjeldatud olukorrani, alustades aastast 2025. **Esitatud stsenaariumid on võimalikud arengusuunad.** Need ei püüa tulevikku täpselt ennustada ega prognoosida – ükski neist ei teostu täielikult sellisel kujul, ning paljude arengute suunda on võimalik mõjutada. Kõigis ministeeriumides on tuvastatud stsenaariumide mõjud: võimalused, riskid ja vajalikud valmisolekumeetmed.

5.1 Tulevikutabel loob stsenaariumidele süsteemse tervikpildi

Morfoloogilise analüüsi põhjal loodud **stsenaariumid moodustavad süsteemse tervikpildi**, mis hõlmab geopoliitilisi, majanduslikke, tehnoloogilisi, ühiskondlikke, keskkonna- ja õiguslikke vaatenurki. Üksikute ebakindlustegurite alternatiivsete arengusuundade narratiivid on esitatud lisa (Lisa 2).

Ebakindlustegurid	Koostöö maailm	Tehnoloogia- hiitude maailm	Blokkide maailm	Murdub maailm
EL	Mõjukas ja võrgustuv Euroopa Liit	Taanduv ja majanduskeskne Euroopa Liit	Tugev, kuid suletud Euroopa kindlus	Hajuv ja nõrk Euroopa Liit
Ameerika Ühendriigid	Ameerika unelma mõjus Ameerika	Vähenenud mõju- kusega Ameerika Ühendriigid	Võimukas Ameerika Ühendriigid	Ameerika õudusunenägu
Hiina	Mitmekesine Hiina	Iseseisvuv Hiina	Ettearvamatu Hiina	Hääbuv Hiina
Venemaa	Demokratiseeruv Venemaa	Piirkondlik Venemaa	Putinilaadne Venemaa	Fašistlik Venemaa
Julgeolek	Turvaline maailm	Ebastabiilne julgeolek	Väheste julgeolek	Eksistentsiaalne ebakindlus
Tehnoloogia	Tehno-optimismi aeg	Tehnodünastiate aeg	Tehnokonkurentsi aeg	Tehnosurnuaia aeg
Globaalne majandus	Õiglase ja kestliku kasvu maailma- majandus	Mitmekeskne globaliseerunud majandus	Majanduslike blokkide maailm	Globaalne kriisimajandus
Rohepööre	Rohepöörde edulugu	Rohepööre, mida juhivad tehnoloogiad	Aeglane rohepööre	Rohepöörde allakäik
Planeedi piirid	Teel heaolu ja tasakaalu poole planeedil	Tasakaalu nihe	Ökoloogilise kokkuvarisemise oht	Ökoloogiline düstopia
Oskused ja teadmused	Oskused ja teadmised – paindlikkus avatud võrgustikes	Tehnoloogiline eliit piiratud ringis	Kaotatud potentsiaalide maailm	Teadmiste ja oskuste süsteemne langus
Väärtused ja hoiakud	Universaalsed väärtused	Paljude jagatud väärtused	Rahvuslikud väärtused	Atomiseerunud väärtused
Heaolu	Ökosotsiaalne heaolu	Kogetud heaolu langus	Heaolulõhe maailm	Väheste heaolu
Ränne	Vabatahtlik ränne	Kontrollitud ränne	Ellujäämise ränne	Sundränne
Demokraatia ja õigusriik	Tugev teaduspõhine demokraatia ja õigusriik	Demokraatia, mida juhib suur- võimude mõju	Võistlev autoritaarne valitsemine	Kontrolliv autoritarism

5.2 Koostöö maailm 2045

Kokkuvõte

Koostöö-maailmas on rahvusvaheline reeglipõhine süsteem tugevnenud ning ühiskondlikke ja globaalseid probleeme on suudetud lahendada. Riigid on kohandanud oma ühiskondade toimimise vastavusse planeedi ja kestliku kasutuse piiridega. Rohepööre ja kestlikkuse üleminek on edenenud õiglaselt globaalsel tasandil. Euroopa Liit on tugev geopoliitiline tegija ja tegutseb ülemaailmse suunanäitajana. Tehnoloogiate vastutustundlik ja inimesekeskne rakendamine on loonud kestlikku majanduskasvu ja parandanud tootlikkust.

Võimalused Soomele: turvalisus, puhas loodus ja toimivad ökosüsteemi-teenused, haridus, heaoluriik ja demokraatiamudel tagavad Soomele konkurentsieelise ja nn „pehme jõu“ mõjuvõimu.

Riskid Soomele: liigne turvatunne võib viia ettevalmistuse ja valmisoleku unarusse jätmiseni. Kui investeringuid õppimisse ja haridussüsteemi ei tehta, võib Soome haridustase jääda üha enam maha juhtivatest riikidest.

Valmisolek eeldab: ühise poliitilise tahte kujundamist Soome arengu ja ühiskondliku kestlikkuse suuna osas, investeerimist teadus- ja arendustegevusse, oskustesse ja tööelu kvaliteedi parandamisse ning aktiivset osalemist rahvusvahelise regulatsiooni ja standardite arendamises.

Koostöö-maailmas on **ühiskondlikke ja globaalseid probleeme suudetud lahendada riiklike ja mitte-riiklike osapoolte koostöös**, püüeldes ökoloogiliselt, sotsiaalselt, majanduslikult ja julgeoleku seisukohalt kestliku maailma poole. Kõrgelt arenenud **tehnoloogiate vastutustundlik ja inimesekeskne kasutamine on loonud kestlikku majanduskasvu** ja parandanud tootlikkust, mis omakorda on suurendanud heaolu kogu maailmas.

Rahvusvaheline reeglipõhine kord ja demokraatia areng on tugevnenud ning mitmepoolne koostöö on muutunud ettenägelikumaks. Üleilmsed institutsioonid arvestavad varasemast paremini globaalse lõuna riikide ja osalejatega. Riikide vahel esineb vähe relvakonflikte või sõdu ning sõjalised liidud teevad omavahel koostööd. **Polariseerumine ja ebavõrdsus on vähenenud** ning sundrände hulk on globaalselt langenud. Usaldus ühiskondlike institutsioonide vastu on kasvanud kogu maailmas ja **kodanike osalus on muutunud olulisemaks**. Väärtustes ja hoiakutes rõhutatakse **üleilmset solidaarsust**, rahumeelset koostööd, sotsiaalset õiglust, inimõigusi ja sugudevahelist võrdsust.

Euroopa Liidul on olnud keskne roll reeglipõhise rahvusvahelise korra tugevdamisel – **ELi normid ja standardid on näidanud suunda üleilmsel tasandil tegutsemisele**. Liidu laienemine ja süvenemine on õnnestunud, liikmesriigid järgivad ühiseid reegleid ja väärtusi. Schengeni ala põhiprintsiip – vaba liikumine ilma sisepiirikontrollita – toimib. Töö- ja hariduspõhine sissevõtte on suurenenud.

| „EL36 ÜRO Julgeolekunõukogu alaliseks liikmeks“

Euroopa Liit on tugeva geopoliitilise tegijana tasakaalustanud Ameerika Ühendriikide ja Hiina vahelist võistlust, ning nende omavaheline suhe on arenenud õiglasema konkurentsi suunas. **Rahvusvaheliste finantsturgude häiringuid on suudetud minimeerida** ühise regulatsiooni ja järelevalve abil. Tootmise globaalsed väärtusahelad **on muutunud loodusele vähem kahjulikuks** ja toimivad sujuvalt, kuna kriisid ja konfliktid, mis varem põhjustasid tõsiseid häireid kaubanduses, on maailmas vähenenud. Kriitiliste toorainete tootmist ja tarbimist on võimalik jälgida rahvusvaheliste kokkulepete kaudu. **Ameerika Ühendriikides on poliitilised äärmused üksteisele lähenenud**, riik on majanduslikult edukas ja **arenenud sotsiaalselt võrdsemaks**.

Hiinas on keskväimu poliitika andnud ruumi mitmehäälsusele ühiskonnas, kontroll on leevenenud ja vähemuste olukord paranenud. Linnade ja piirkondade võim on kasvanud. Hiinal on ulatuslikud ja toimivad siseturud, mis toovad õitsengut suurlinnadesse ja hoiavad ühiskonna elujõulisena. **Venemaa on föderaliseerunud ning selle erinevate piirkondade institutsioonid**

on tugevnenud, hakanud juurduma ning nende tegevuses on järjepidevust. Rahvusvahelises koostöös ja institutsioonides püütakse väikeste sammudega taastada usaldust Venemaa suhtes, näiteks Arktika koostöö raames.

Rohepööre ja kestlikkuse üleminek on edenenu majanduslikult, ökoloogiliselt ja sotsiaalselt õiglasel viisil paljudes riikides ja globaalsel tasandil. Loodusega seotud majanduslikud riskid on tuvastatud ja integreeritud otsuste tegemisse. **Roheline ja digitaalne üleminek** on vähendanud heitkoguseid ning taastuenergia kasutus on kasvanud kiiremini kui kogu energiatarbimine. **Energiasektoris on toimunud tasakaalustatud ja õiglane üleminek**, võttes arvesse ka keskkonnale kahjulikke mõjusid. **Energiataristud on muutunud hajutatumaks**, mis suurendab ärivõimalusi ja heaolu ka kohalikul tasandil.

Riigid on kohandanud oma ühiskondade toimimise **planeedi ja kestliku kasutuse piiridega**. Ökosüsteemide kaitse ja taastamine, ringmajandus ning teadus- ja arendusinnovatsioonid on aidanud **kohaneda kliimamuutusega ja leevendada selle mõju ning pidurdada liigirikkuse vähenemist**. Keskkonna ja looduslike elupaikade seisund on taastavate meetmete tulemusel hakanud paranema. **Majanduse alus on loodusvarade säästlik kasutamine** ning kaupade ja teenuste tootmist ja tarbimist suunatakse rohelisemate ja tervislikumate valikute poole rahvusvaheliselt kokkulepitud vahenditega. Muutunud toimimisviisid on võimaldanud **materiaalset tarbimist oluliselt vähendada**, mis koos loodusvarade lisandväärtuse kasvu ja ringmajanduse arenguga on piiranud ressursside kasutust. Uued tehnoloogilised innovatsioonid ja uuenduslikud tööviisid on vähendanud keskkonnale kahjulike praktikate rakendamist. Kasu jaotub varasemast õiglasemalt tooraineid tootvate ja neid kasutavate riikide vahel.

„Ringmajanduse rakendamine on lõpetanud neitsilike loodusvarade kasutamise.“

Tehisintellekt on saavutanud kõrge taseme nii intelligentsuses kui ka otsuste tegemises. Kvanttehnoloogia praktilised rakendused on muutunud tavapäraseks. Füüsiline ja virtuaalne maailm on põimunud **metaversumiks** ning **kosmosetehnoloogiad ja -teenused** on lõimitud kogu infrastruktuuri osaks. Andmeid kasutatakse mitmekülgset ja jagatakse avatult ühiselt kokkulepitud reeglite alusel. Ülemaailmne võimaldav regulatsioon tagab turgude toimimise ja avatud konkurentsi ning vähendab tehnoloogiate negatiivseid kõrvalmõjusid. Samuti tagab see võrdsed võimalused uutele tehnoloogiatele juurdepääsuks, mis on kiiresti levinud üle maailma. Digitaliseerimise ja tehisintellekti kasutamine toetab kõigi õiguste võrdset rakendumist. Erinevate **innovatsioonide ühendamine on võimaldanud**

enneolematuid edusamme näiteks sünteetilises bioloogias, meditsiinis ja materjalitööstuses.

Usaldus teaduse vastu on kõrge ja toetab aktiivselt faktipõhist ühiskondlikku arutelu. Sõnavabadust austatakse. Haridustase on tõusnud tänu märkimisväärtetele investeeringutele oskustesse ja haridusse, **oskuste polariseerumine on maailmas vähenenud** ning talentide pärast konkureeritakse üha paremate töötingimuste ja töö kvaliteedi kaudu. Haridussüsteemide rolli nähakse hea elu loojana nii üksikisiku kui ka ühiskonna tasandil. Kesken-
dutakse teadmispõhiste ja ühiselt seatud õpieesmärkide saavutamise tagamisele kõigile. **Hariduse kogukondlik ja hariv roll on muutunud olulisemaks. Paljudes arenenud riikides on üle mindud neljapäevasele töönalale.** Teaduslikud ja tehnoloogilised innovatsioonid ning neid rakendav ettevõtlus toetavad laialdaselt ühiskondade heaolu ja planeedi tulevikku.

Stsenaariumite ajajoon – peamised punktid koostöömaailma etappidest

2025–2029: Kriisidest ajendatud koostöö algus

- 2020. aastate mitmekordsed kriisid ja rahvusvahelise julgeoleku nõrgenemine sunnivad riike ja teisi osapooli tihedamale koostööle ning rahvusvahelist julgeolekut suurendavatele sammudele.
- Finantsturud hakkavad arvestama keskkonna halvenemise ja ilmastikuaärmuste tagajärgedega. Loodusega seotud majanduslike riskide hindamine areneb ning nende integreerimine otsustusprotsessi tugevneb. Euroopa Liit jätkab rohepöörde eestvedajana. ELi bioloogilise mitmekesisuse strateegia 2030, looduse taastamist käsitlev määrus ja ettevõtete kestlikkuse regulatsioon viivad liikmesriigid kiiresti loodusliku seisundi halvenemise peatamise suunas.
- Venemaa sõda Ukraina vastu lõpeb rahulepinguga, mis arvestab Venemaa vastutusega, ning Ukraina ülesehitus parandab majanduslikku olukorda. Lähis-Idas ja Aafrikas saavutatakse rahumeelseid lahendusi.
- ELi ühtse rände- ja varjupaigapoliitika rakendamine edeneb. Uued reeglid aitavad paremini hallata sisserännet ja kehtestada tõhusaid, ühtseid menetlusi. Koostöö ja ennetavad meetmed päritolu- ja transiidiriikides, koormuse jagamine ning sisemised ümberpaigutused toimivad.
- Tarbimine tasakaalustub globaalselt ja arengukoostöö tugevneb. Inimesed omandavad vastutustundliku mõtteviisi, kus ühine hüve on keskne. See tugevdab otsustusprotsessides ühiste väärtus- ja teadmus-aluste rolli. Usaldusel põhinevad ühiskonnad arenevad ja tugevnevad.

2030–2034: Rahvusvahelise süsteemi uuenemine

- Rahvusvaheline koostöö tugevneb kliimamuutuse kahjulike mõjude minimeerimiseks ja bioloogilise mitmekesisuse kaitseks. On kokku lepitud ÜRO säästva arengu post-2030 eesmärgid ning ÜRO kliima- ja looduskokkulepetes on seatud rangemad sihid aastani 2040. Globaalsetes majandustegevustes võetakse arvesse keskkonnakahjude välismõjusid.
- ÜRO raames on saavutatud kokkulepe andmete kasutamise, tehisintellekti arendamise ja rakendamise ning kosmoseliikluse rahvusvaheliste reeglite osas. Üldotstarbelise tehisintellekti arenduses on tehtud suur edusamm. Euroopa Liit ja Ameerika Ühendriigid on aktiivsed standardite ja regulatsioonide kujundajad.
- Rahvusvahelised demokraatiaindeksid näitavad kolmandat aastat järjest positiivset arengut. Maailma Kaubandusorganisatsioonis (WTO) on läbi viidud ulatuslikke reforme; vabakaubandus laieneb nii, et see arvestab säästva arengu põhimõtteid.
- Hariduses osalemine kasvab üle maailma, eriti kõrghariduses tänu haridusse suunatud investeeringutele.
- Euroopa Liit ületab oma 55% heitmete vähendamise eesmärgi ja liigub looduskeskkonna netoparandamise suunas. Looduse parem seisund vähendab pandeemiate ning toidu-, vee-, tervise- ja üldise heaoluga seotud riske. Elutingimused paranevad ja vaesus väheneb globaalselt.
- Venemaal toimuvad 2030. aastal presidendi- ja 2031. aastal duumavalimised, mille järel vahetub riigi valitsus. OSCE valimisvaatluse hinnangul esineb vaid väheseid rikkumisi. Venemaal viiakse läbi õigusriiki tugevdavaid reforme. Algas üleminek vesinikumajandusele. Euroopa Liit ja Ameerika Ühendriigid hakkavad üles ehitama uusi poliitilisi suhteid Venemaaga.

2035–2039: Globaalne tasakaal ja lõimumine

- Tehnoloogilise ja majandusliku arengu erinevused on maailmas märkimisväärselt vähenenud ning rahvusvaheline süsteem kujuneb ausa konkurentsi areeniks.
- Ameerika Ühendriigid sõlmivad kaubanduslepingud Euroopa Liidu ja Vaikse ookeani piirkonna riikidega.
- Hiinas viiakse läbi ettevõtluskeskkonda parandavaid ja õigusriiki tugevdavaid reforme. Hiina saavutab oma seatud vahe-eesmärgid kasvahoonegaaside vähendamisel.
- Euroopa Liidust saab globaalne poliitiline ja majanduslik mõjuvõimukeskus, millel on ulatuslik partnerlusvõrgustik. EL saab uusi liikmesriike

Lääne-Balkanilt ning ELi ja Aafrika Liidu suhted lähenevad nii majanduslikult kui poliitiliselt.

- Aafrika majandus kasvab kiiresti ning Aafrika Liidu poliitiline integratsioon süveneb. Ebaseaduslik ränne Aafrikast Euroopa Liitu on märgatavalt vähenenud ja muutunud pigem tööpõhiseks sisserändeks.
- Venemaa taastab oma kohustused WTO normide järgimisel, mis soodustab ELi ja Venemaa vahelist kaubandust. Venemaal toimuvad 2036. aastal vabad ja demokraatlikud parlamendi- ja presidendivalimised.
- Kliima-, looduse- ja inimõiguste alased ning muud rahvusvahelised lepingud on ajakohastatud ning peaaegu kõik riigid on need (taas) ratifitseerinud.

2040–2044: Koostöömaailma kujunemine ja stabiliseerumine

- Suurriikide toel on reeglipõhine rahvusvaheline kord tugevnenud ning mitmepoolse süsteemi põhiorganisatsioonid on edukalt reformitud. Ka mitte-riiklikud osalejad on tihedalt lõimitud rahvusvahelisse koostöösse.
- Venemaal on põhiseadusreform viinud riigi parlamentaarse valitsemisviisi suunas. Kodanikuühiskond on tugev ja riik on muutunud atraktiivseks globaalseks tegijaks. Venemaa on pühendunud lepingupõhisele maailmakorrale ning ELi ja Venemaa vaheline kaubandusleping on jõustunud.
- Kliimamuutuse pidurdamisel ollakse juba lähedal Pariisi kokkuleppe 1,5 °C eesmärgile. Globaalne kasvuhooonegaaside heide on märkimisväärselt vähenenud ja jätkab kiiret langust, lisaks eemaldatakse süsinikdioksiidi tõhusalt atmosfäärist. Looduse mitmekesisus ja keskkonna seisund paranevad globaalselt.
- Murrangulistes tehnoloogiates, nagu tuumasünteesi energia ja kosmosest pärit mineraalide kasutamine, saavutatakse läbimurded ning neid tehnoloogiaid rakendatakse eetilisel ja kehtlikult.

5.2.1 Koostöömaailma mõjud ja valmisolek

Koostöömaailma areng pakub Soomele arvukaid võimalusi.

Euroopa Liit tegutseb globaalsel tasandil suunanäitajana. Tugev rahvusvaheline julgeolek ja toimiv valitsemine võimaldavad toetada nõrgemaid riike, piirkondi ja ühiskonnagruppe. See toetab ka kliimamuutuse ja liigirikkuse kahanemise ohjamist ning aitab vähendada kuritegevust. Suurenenud rahvusvaheline suhtlus loob uusi võimalusi Soome teadus- ja hariduskoostööle. Turvalisus, puhas loodus ja toimivad ökosüsteemiteenused, haridus, heaoluriik

ja demokraatiamudel tagavad vastupidavale Soomele konkurentsieelise ja „pehme jõu“ mõjuvõimu.

Kaasaosalemine, kaasatus ja võrdsus on saavutatud kogu riigis, nagu ka põhi- ja inimõigused. **Usaldusel põhinev ühiskond on tugev ja kriisikindel.** Õigusraamistik on ühtlustatud ning desinformatsiooni, info mõjutamise ja tehnoloogiahiidude mõju riskid on suudetud edukalt maandada. Soome elanikud usaldavad ametivõime ja poliitilist otsustamist ning osalevad aktiivselt ühiskonnaelus. Arutelu- ja otsustuskultuur on liikunud süsteemse arutleva demokraatia suunas ning kodanikuühiskond on tugev ja toimiv. Regulatsioon toetab rohepöörde ja kestliku muutuse edenemist.

Globaalne tehnoloogiaraamistik tasakaalustab konkurentsi ja loob ettevõtetele uusi võimalusi rahvusvaheliseks kasvuks. **Soome tugevused on ökosüsteemid ja oskusteave, näiteks 6G ja 7G tehnoloogia, tehisintellekti rakendamine, ülisuure jõudlusega ja kvantarvutus, kosmosetehnoloogiad ning rohepööre.** Tehnoloogilised uuendused – vesinikumajandusse tehtavad investeeringud ja plasti asendamine biopõhiste toodetega – on muutunud skaleeritavaks äriks, mis kasvatab biomaterjalide lisandväärtust. Soome osaleb rahvusvahelistes arendus- ja investeerimisprojektides, kus edendatakse süsinikdioksiidi sidumise ja taaskasutuse tehnoloogiaid. Arenenud tehnoloogiad muudavad igapäevaelu mugavamaks, näiteks digitaalsed kaksikud transpordis võimaldavad turvalisi ja jätkusuutlikke liikumisteenuseid. **Kosmosetehnoloogiad ja -teenused on lõimitud infrastruktuuri osaks** ja toimivad ka kaheotstarbeliste tehnoloogiatena.

Rahvusvahelise kaubanduse tingimuste paranemine, tugevnev ELi siseturg, uued partnerid ja kontrollitud suhete taastumine Venemaaga loovad uusi võimalusi Soome ettevõtlusele. Asukoht „ida ja lääne vahel“ soodustab taas transpordi- ja logistikaahelate arengut. Soome atraktiivsust ja majandust kasvatavad looduslähedaste lahenduste kasutuselevõtt, jätkusuutliku turismi kasv ja põhjapiirkondade areng. Majandust tugevdavad edukas tehnoloogia-, teenuste- ja hariduse eksport, mis aitavad sihtriikidel lahendada kestlikkuse probleeme. Oskus kasvatada biopõhiste materjalide lisandväärtust ning loodusvarade ja ökosüsteemiteenuste säästlik kasutamine **toob Soome rohepöörde investeeringuid.** Eksporditulu suurendavad ka rahvusvaheliselt tegutsevad ja hästi võrgustunud kultuuri- ning loovsektorid.

Edukas majanduskasv ja arenenud riskijuhtimine parandavad avaliku sektori rahanduslikku vastupidavust. Töö tootlikkus kasvab tänu TAI-tegevusele, oskuste arendamisele ja tööelu kvaliteedi järjepidevale parandamisele. Töökohtade arv suureneb oluliselt uute töövormide ja rahvusvahelise liikuvuse tõttu. **Ka väiksemad ja kaugemad piirkonnad saavad sellest kasu** ning elavnevad. Hajus energiasüsteem suurendab heaolu kohalikel tasanditel ja toetab ühistulist ettevõtlust.

Euroopa Liidu ja kogu maailma positiivne areng võimaldab ka Soomes uuendada ühiskonna põhistruktuure, et toetada inimeste füüsilist ja vaimset heaolu ning head elukvaliteeti. Kõrge usaldus tuleviku vastu muudab perede loomise taas turvaliseks valikuks.

Tehisintellekt ja muud murrangulised tehnoloogiad muudavad ja tõhustavad heaoluriigi teenuseid. Transpordisüsteemide kestlikkus paraneb uute tehnoloogiate ja energiaallikate abil ning tervislikud liikumisviisid – näiteks kõndimine ja jalgrattasõit – muutuvad tavalisemaks, eriti tihe-asustusega piirkondades. **Inimeste füüsiline toimetulekuvõime paraneb.** Tervishoiutehnoloogiad võimaldavad piirkondlikult võrdsemaid ja taskukohasemaid sotsiaal- ja tervishoiuteenuseid. Põhihariduses väheneb alaeesmärgi saavutamata jätnud õpilaste osakaal ning üha rohkem noori omandab teadmised ja oskused aktiivseks ühiskonnaelus osalemiseks. Varajase hariduse roll ühiskonda loimiva teena tugevneb. Lastevaesus on haruldane ning lastel ja noortel on väärtustav ja turvaline kasvukeskkond.

Võrgustikupõhisus, koostöö ja kogukondlikkus muutuvad oluliseks väärtuseks. Kodanikud osalevad aktiivselt otsustusprotsessides. Ühiskondlik vastutustunne säilib, avalikesse teenustesse suhtutakse pühendunult ning otsustes arvestatakse pikaajalisi mõjusid. Mitmekesine piirkonna- ja asustusstruktuur on üleilmselt Soome jaoks tõmbenumber. Piirkondlikke tugevusi osatakse ära kasutada kogu riigi heaks.

Soome on TAI-tegevuse eestvedaja – uusi innovatsioone, ühiskondlikke lahendusi ja oskusi sünnib pidevalt ning need kasvavad eri sektorites oluliseks muutuste mootoriks. Soome tegijad on maailmas laialdaselt võrgustunud, kasutavad mitmekülseid teadmisi ja oskusi ühiskonna ja ülemaailmse heaolu edendamiseks. Rahvusvaheline koostöö on tihe ja tööjõu liikuvus aktiivne.

Rahvusvahelist kaitset taotleivate inimeste arv väheneb, kuna tegeletakse rände algpõhjustega ning seaduslikud sisserände võimalused on laienenud. Europoli ja Interpoli roll selles kasvab.

Soome kasutab oma positsiooni roheliste ressursside kestliku kasutamise ja uuenduslike tööviiside eestvedajana. Looduse taastamine ning muu tegevus, mis aitab pidurdada liigirikkuse vähenemist ja parandada vee- ning merekeskkonna seisundit, kujuneb potentsiaalseks ekspordiartiklaks. Kliimamuutuse ja liigirikkuse vähenemise tõsiste mõjude osas valitseb poliitiline üksmeel. Metsade seisundi parandamist nähakse laiemas kontekstis – nende rolli ökosüsteemiteenuste pakkujana, näiteks süsiniku sidujana, liigirikkuse säilitajana ning loodus- ja turismimajanduse toetajana. Ühiselt tehtava ennetustöö eeliseid ja õigel ajal rakendatud meetmete kulutõhusust mõistetakse hästi. **Keskkonna seisund paraneb, loodusvarade hulk suureneb, looduskatastroofid vähenavad ning nende majanduslik mõju ja riskid kahanevad.** Toidutootmine muutub jätkusuutlikumaks ja aitab parandada mullastiku seisundit. Toitumine

muutub taimsemaks, valguallikatena suureneb muu hulgas kala osakaal, sealhulgas eksporditava tootena. Kestlike toidutootmisviiside ja vesiviljelus- tehnoloogiate arendamisse ning eksporti panustatakse sihipäraselt.

Koostöömaailma areng – riskid

Koostöömaailma peamine oht on liigne rahulolu ja usaldus valitseva turvatunde vastu, mille tõttu **unustatakse riskide ja ohtude ennetamine**. Globaalse valitsemise struktuurid võivad paisuda: ühel pool riigid, teisel pool ettevõtted ja bürokraatia, mis võivad luua pinnase korruptsiooniks ja kuritegevuseks. Reeglipõhise süsteemi ja laiaulatusliku regulatsiooni vastu võivad tekkida erinevad vastujõud.

Surve õigusaktide ja kaubanduspoliitika ühtlustamiseks võib piirata suutlikkust kaitsta riiklikke huve. Ohtudeks on ka liigne sõltuvus globaalsetest institutsioonidest ja ekspordist, haavatavus üleilmsete šokkide suhtes ning euroga seotud rahapoliitilised riskid.

Tehnoloogia kiire levik kogu maailmas võib vähendada Soome konkurentsi- eelist innovatsioonide arendamisel ning **suurendada sõltuvust välis- tehnoloogiatest**. Arenenud tehnoloogiad võivad inimesi passiivsemaks muuta ning põhjustada olukorra, kus hädaolukordades ei osata ilma tehnoloogiata toimida. Liigne usaldus üldise stabiilsuse vastu võib anda **pahatahtlikele osapooltele võimaluse kasutada avatud andmeid Soome ühiskonna vastu**.

Globaalne regulatsioon võib olla liiga ühtlustatud, mistõttu ei arvestata piisavalt kohalikke olusid. **Seadusandlus võib jääda tehnoloogia arengust maha**; riskideks on regulatsioonilüngad ja õiguslikud ebaselgused, kodanike õiguste nõrgenemine ning ettevõtete vähene sotsiaalne vastutus – näiteks rohepöörde elluviimisel. Tugev globaliseerumine võib polariseerida avalikku arvamust ja suurendada vaenulikku suhtumist, eelkõige sisserändajatesse.

Liigne heaolu ja ülereguleeritus võivad viia **uuendusvõime vähenemiseni ja reformide tegemata jätmiseni**. Kui heaolu muutub iseenesest mõistetavaks, võivad inimesed hakata pidama palgatööd väheoluliseks või ebavajalikuks oma heaolu seisukohalt.

Kui Soome ei suuda püsida oskusliku tööjõu konkrentsis, ei suuda ettevõtted ega ühiskond oma potentsiaali täielikult rakendada. Kui investeeritud õppesse ja haridussüsteemi jäävad tegemata, võib Soome haridustase jääda üha enam maha juhtivatest riikidest, mis vähendab innovatsiooni- võimekust ja takistab majanduse uuenemist. Kui majandust nähakse ainsa heaolu mootorina, võib tekkida tasakaalutus sotsiaalse ja ökoloogilise heaolu vahel, mis toob kaasa heaolukao.

Loodus võib üllatada: tundmatu protsess võib kiirendada kliimamuutust ja liigirikkuse vähenemist. Suurõnnetuste riske ei pruugita suuta piisavalt

kontrollida. Kliimaga, loodusega, vee- ja pinnase seisundiga seotud probleeme lahendatakse endiselt eraldi, mitte terviklikult.

Kuigi kliimamuutust suudetakse teatud määral ohjata ja keskkonnakriisid on paremini kontrollitavad, ei ole neist täielikult pääsetud. **Kliimamuutus mõjutab veeringet – vee nappus ja ebastabiilsus** muudavad põhjalikult toidutootmise ja veevarustuse eeldusi. Veemajanduse tavad ei ole kohandatud nii kiire ja ulatusliku muutusega toimetulekuks, mis seab ohtu veejulgeoleku.

Loodusvarade säästlikule kasutamisele ja keskkonnaseisundi parandamisele ei pruugita pöörata piisavalt tähelepanu, lootes, et Soome oskab oma looduskapitali niigi hästi hallata. **Rohepesu risk võib suurened**a. Kui metsandussektor ei läbi rohepöördeks vajalikku muutust, seisab ees pikk ja raske „surmaoru“ periood. Metsandussektori tootmismah

Koostöömaailmaks valmistumiseks – mida tuleks teha juba täna?

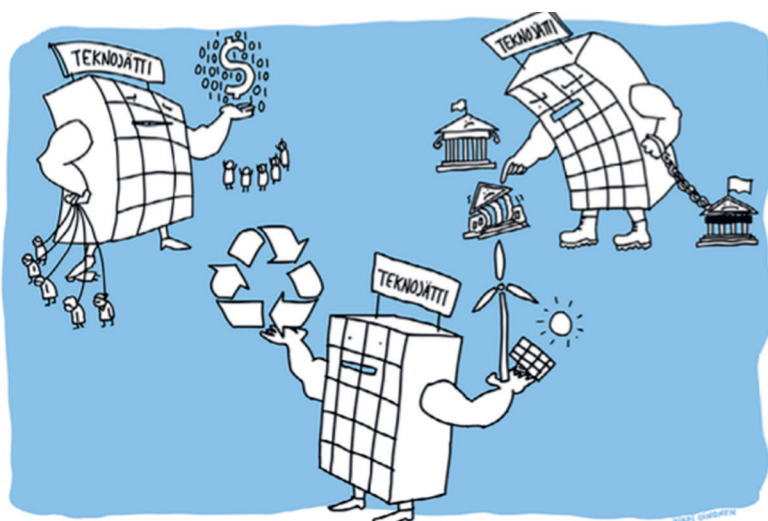
- **Koostöömaailmas tuleb jätkuvalt arendada üldise julgeoleku toimemudelit, mis on kriisitaluvuse alus.** Riigikaitset tuleb arendada osana NATOst. Strateegilist paindlikkust tuleb hoida tugeva Põhjamaade ja Euroopa julgeoleku- ning kaitsekoostööga. Vaja on lahendusi selle kohta, milliseid sanktsioone rahvusvahelise õiguse rikkumise eest kehtestatakse ja kuidas neid jälgitakse. Varustuskindluse pikaajaline tagamine on keskse tähtsusega.
- **Soome peab ise pühenduma ja teisi riike tugevalt siduma kestliku arengu eesmärkidega** ning julgustama ka partnereid tegutsema samas suunas nii Euroopa Liidus kui ka kahepoolsetes kokkulepetes. Soome peaks panustama ELi tasandi lahendustesse, varasesse mõjule püüdlusse, ELi mängureeglite kujundamisse ning partnerluste loomisse liidu sees. Samuti tuleb toetada ja edendada majanduskoostööd arenevates riikides.
- **Soome konkurentsivõime ja avaliku sektori rahanduse kindlustamine** on koostöömaailmas võtmetähtsusega. Majanduskasv eeldab piisavat kapitali ja tervet majandust. Riigivõlg ja rahvamajandus tuleb tugevdada. Nii riiklikul kui ka ELi tasandil tuleb panustada ettevõtete kasvu rahastamisse (scale-up) ja tagada kapitali kättesaadavus. Tuleb valmistuda ettevõtete vastutusunõuete suurenemiseks, mis põhinevad rahvusvahelistel lepingutel ja ELi määrustel, ning arendada ühiseid rahastus- ja riskijuhtimismudeleid.

- **Tuleb aktiivselt osaleda uute tehnoloogiate ja andmete koostalitlusvõime rahvusvahelise reguleerimise ning standardite arendamises.** Edendada tuleb tugevat ELi digisiseturgu ja tagada ELi õigusaktide tõhus rakendamine. Tuleb investeerida digitaalsesse ja andmeinfrastruktuuri ning arvestada nende olulisust ühiskonna kriitilise ja haavatava taristuna.
- **Tehnoloogiate suuna üle tuleb pidada mitmehäälset ja interdistsiplinaarset arutelu.** Tehnoloogiate majanduslikke, sotsiaalseid ja keskkonnamõjusid tuleb käsitleda laiapõhjaliselt. Murranguliste tehnoloogiate strateegilised eesmärgid tuleb määratleda ja hoida ajakohasena vastavalt arengule. Kõigi valitsemisalade vastutust tehnoloogiaküsimustes tuleb jätkuvalt tugevdada.
- **Alaealisi tuleb kaitsta digiteenuste kahjulike mõjude eest.** Tuleb panustada alaealiste juhendamisse, et nad kasutaksid oma eale sobivaid teenuseid turvaliselt. Vaja on investeerida toimivate ja tehniliste lahenduste arendamisse, mis kaitsevad digikeskkonnas pakutavate teenuste kahjulike mõjude eest – see on investeering laste ja noorte tulevikku.
- **Tehnoloogia tuleb rakendada ühiskondlike probleemide lahendamiseks,** nagu kliimamuutus, elurikkuse vähenemine, keskkonna-reostus ja loodusvarade jätkusuutmatu kasutus. Kliimamuutuse pidurdamiseks tuleb kasvuhõivegaaside hinnastamist laiendada ja tõsta. Elurikkuse edendamiseks tuleb tugevdada keskkonnaalast suunamist, sealhulgas majanduslike meetmetega. Looduse ja heaolu andmete kvaliteeti tuleb parandada, et toetada paremat otsustamist, näiteks ökosüsteemiarvestuse kaudu.
- **Põhiseaduses tuleb tugevdada institutsioonide rolli, samuti kohtute ja inimõiguste kaitsjate sõltumatust.** Õigusloome muudatusvajadusi tuleb ette näha. Tuleb panustada demokraatlike uuenduste ja osaluse tugevdamisse. Olulised küsimused on ka enda piiride määratlemine rahvusvahelistes küsimustes ning koostöö määratlemine oma väärtustest lähtudes, näiteks inimõiguste ja vähe-muste õiguste seisukohast. Tuleb panustada avatusele ja heade tavade vahetamisele ning tagada õigussektori kõrgetasemeline ja konkurentsivõimeline haridus. Usaldus ametiasutuste vastu tuleb kindlustada ning tagada teenustele juurdepääs ka neile, kes ei valda tehnoloogiat.
- **Tuleb hoolitseda, et oskused ja haridustase paraneksid ning et Soomes oleks piisavalt spetsialiste ja teadmisi,** et viia ellu üleminekuid ning arendada ja rakendada uut tehnoloogiat. Tuleb

hoolitseda haridussüsteemi suutlikkuse eest valmistada ette tehnika-alaseid spetsialiste. Haridussüsteem ja elukestev õpe peavad vastama muutuva keskkonna vajadustele.

- **Uuringute, arenduse ja innovatsioonitegevuse (TAI) puhul tuleb rõhutada ökosüsteeme ning avaliku ja erasektori koostööd.** TAI-rahandus tuleb kiiresti suunata tegevustele, mis edendavad tõeliselt kestlikku rohepööret ja ühiskondlike probleemide lahendamist.
- **Tuleb valmistuda demograafiliseks muutuseks ja tagada tööjõu kättesaadavus.** Tuleb lahendada Soome sisserände ja tööjõu küsimused ning tagada kõigi elanikkonnarühmade osalus ühiskonnas ja otsustamises. Koostöömaailmas on vajalik oskus tegutseda erinevate taustadega inimeste seas. On oluline leida lahendusi meie riigi rahvastikuarengu ja tööelu kvaliteedi probleemidele.
- **Piirkondade, linnade ja maapiirkondade eristumisega tuleb tegeleda eripoliitikaga.**
- **Tuleb laialdaselt pöörata tähelepanu rahvastiku töö- ja üldisele toimetulekuvõimele,** aktiivsele liikumisele ja vaimsele tervisele.
- **Tuleb määratleda ökoloogilise ja sotsiaalse kestlikkuse planeedi-piirid, mille piires seatakse muud seaduslikud kohustused.** Tulevikku ja kestlikkust puudutavaid küsimusi tuleb arvestada seadusandluses, näiteks tugevdades tulevikukomisjoni rolli.
- **Soome vajab ühist poliitilist tahet määratleda riigi arengu ja ühiskondliku kestlikkuse muutuse suund.** Avalik sektor peab tugevdama juhtimist rohepöörde ja kestlikkuse muutuse edendamisel. Avaliku sektori ametnike vastutust kestlikkuse muutuse õiglasel edendamisel tuleb suurendada.
- **Tuleb tugevdada poliitikaintegreerimist** ja sildu eri ministriumide, sektorite ja programmide vahel ning vajadusel uuendada olemasolevaid struktuure. Rakendamise takistusi tuleb vähendada selgete eesmärkide ja ajakavade kaudu, otsides ühiseid praktilisi kasuvaldkondi ning käsitledes julgelt ka vastuolulisi eesmärke. Tuleb tagada avaliku halduse toimimine.
- Tuleb arvestada erinevate kultuuride ja religioonide mõju mõtlemisele soolise võrdõiguslikkuse ja sotsiaalkindlustuse teemadel. Erinevatest väärtustest lähtuvaid seisukohti tuleb kuulda mitmekesiselt ühiste eesmärkide kujundamisel. Pärast laia ja mitmehäälset dialoogi tuleb püstitatud eesmärkides alati austada demokraatlikku, avatud ja võrdset ühiskonda ning võrdseid osalusvõimalusi.

5.3 Tehnoloogiahiid maailmas 2045

Kokkuvõte

Tehnoloogiahiidude majanduslik ja poliitiline võim on märkimisväärt ning tasakaal riiklike ja mitte-riiklike tegutsejate vahel on kõikuma löönud. Tehnoloogiahiidudel on oma digitaalsed majandussüsteemid ning nad kontrollivad olulist osa maailma infrastruktuurist. Hiina ja Hiina tehnoloogia mõju kasvab. Linnade ja piirkondade mõjuvõim on suurenenud. Tehisintellekt on saavutanud kõrge taseme, muutnud töö iseloomu ja töötegemise viise ning tõstnud töö tootlikkust. Samal ajal kasvavad varalised lõhed üle maailma ning suur osa inimestest jääb ühiskonna äärealadele.

Võimalused Soomele: tehnoloogia-alase kompetentsi arendamine ja kindla positsiooni saavutamine tehnoloogiahiidude kontrollitavatel turgudel. Tehnoloogiahiidude teenuste kasutamine tootlikkuse ja heaolu suurendamiseks.

Riskid Soomele: marginaliseerumine killustunud Euroopa Liidus, raskused kohanemisel digimajanduse muutustega ja maksutulude säilitamisel, küberkuritegevuse plahvatuslik kasv, privaatsuse kadumine ning oht muutuda vaid andmete ja toorainete hankimise platvormiriigiks.

Valmistumine eeldab: investeeringuid murrangulistesse tehnoloogia-tesse – sealhulgas kvanttehnoloogiasse, tehisintellekti ja ühenduvuse arendamisse –, samuti hariduse, oskuste ja teadus- ning arendustegevuse tugevdamist. Tuleb tugevdada tehnoloogiapoliitikat ja rahvusvahelisi partnerlussuhteid.

Tehnoloogiahiidude maailmas on tehnoloogia areng kiire ja ettearvamatu. Arengut veavad edasi **tehisintellekti ja murrangulisi tehnoloogiaid valdavad tehnoloogiahiiglased, kelle majanduslik ja poliitiline mõju on märkimisväärne.** Need ettevõtted kasutavad oma võimu nii riikide kaudu kui ka neist sõltumatult. Ühtseid globaal-seid tehnoloogiastandardeid ei ole suudetud kehtestada ning **erinevad standardid konkureerivad omavahel.** Tehnoloogiahiidudel on oma digitaalsed majandussüsteemid, mis seavad ohtu traditsioonilised valuutad ja pangandussüsteemid. Maailmas on **tasakaal riiklike ja mitte-riiklike tegutsejate vahel kõikumas** ning mitte-riiklike osapoolte mõju kasvab. Uued tehnoloogiad levivad ebaühtlaselt.

Tehnoloogiahiidude kontrolli all olev tehisintellekt on saavutanud kõrge taseme ja on põhjalikult muutnud töö olemust ja töö tegemise viise. Tööd vahendavad sageli nende endi omanduses olevad digitaalsed platvormid, mis jälgivad, mõõdavad ja hindavad töö tegemist ning määravad selle eest makstava tasu. Tehnoloogiahiiglased on arendanud ka kosmosemajandust ning **kosmosetehnoloogilised uuendused on olnud keskse tähtsusega nii rohepöörde kui ka digitaalse ülemineku elluviimisel.** Globaalne konkurents on kiirendanud muutust, eriti energiasektori ümberkorraldamise ja omavaralisuse saavutamise kaudu. Energiatootmine on läbi teinud murrangu ning **kasutusele on võetud uue põlvkonna energiatootmise vormid** – näiteks kosmosest saadav päikeseenergia ning väikemooduliga tuumajaamad, mis paiknevad suurte andmekeskuste läheduses. Samuti on geopoliitiliselt neutraalne **tuumasünteesi energia muutunud turvaliseks ja jätkusuutlikuks energiaallikaks.** Tehnoloogiahiiglased kontrollivad suuri osi maailma infrastruktuurist – internetti, energiavõrke, logistikat ja tervishoiuteenuseid.

„Energia on sisuliselt piiramatult kättesaadav ja heitmevaba – vanad naftariigid on kriisis.“

Rahvusvahelises süsteemis **kasvab eelkõige Hiina ja Hiina tehnoloogia mõju**. Hiina tehnoloogiahiiglased suurendavad keskvalitsuse toetusel – ja samas selle range kontrolli all – oma turuosa rohepöördeks vajalike toodete maailmakaubanduses. **Tehisintellekti, tööstuse ja teenuste automatiseerimine, robotiseerimine ja digitaliseerimine on väga laialdased**, mis tõstab töö tootlikkust ja kompenseerib tõhusalt Hiina aeglustuva rahvastikukasvu mõju. **Hiina on loobumas fossiilkütustest**. Keskvalitsus juhib riiki tugeva käega, kasutades ära muu maailma majanduslikku ja tehnoloogilist sõltuvust Hiinast. Hiinast on saanud **Aafrika suurim geopoliitiline ja majanduslik partner**, eriti tänu Hiina märkimisväärsetele infrastruktuuriinvesteeringutele ja ettevõtete tehnoloogilistele lahendustele, mis on loonud majandusliku sõltuvuse ja süvendanud sidemeid.

Maailm on muutunud mitmepooluseliseks. Ameerika Ühendriigid on suuresti taandunud rahvusvaheliselt areenilt, mis on kasvatanud teiste riikide ja piirkondade mõju. Riik on sisemiselt lõhenenud ning keskendub oma sisemistele vajadustele. Võim on üha enam kandunud osariikidele ja linna-piirkondadele; näiteks sõlmib California otselepinguid Hiinaga. **Venemaal on keskvõimu haare piirkondadest nõrgenenud**, piirkonnad eristuvad üksteisest. Tugevad piirkondlikud juhid on koondanud enda kätte võimu ja ressursse ning esitanud väljakutse keskvõimule. Venemaa sisemised poliitilised, etnilised ja usulised pinged kasvavad.

Tehnoloogiahiiglaste majandusliku mõju tõttu on Euroopa Liidu katsed rakendada rangemat regulatsiooni ebaõnnestunud. Oht tehnoloogiliseks mahajäämuseks on tundunud liiga suur. **ELi välistegevus keskendub peamiselt kaubandus- ja tööstuspoliitikale**, mida juhivad eeskätt suurte liikmesriikide majandushuvid. Välispoliitikas ja rahvusvahelistel foorumitel tegutsevad liikmesriigid sageli iseseisvalt või väiksemates rühmades. EL keskendub siseturu arendamisele, kuid liikmesriikide valmisolek tegutseda ühiselt teistes valdkondades kõigub – osas küsimustes võidakse pädevust isegi tagasi anda liikmesriikidele.

Tööturg on endiselt globaalne kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistidele, kuid tööjõu struktuuri muutused suurendavad maailmas polariseerumist. Varalised lõhed kasvavad ja suur osa inimestest jääb püsivalt kõrvale – osaliselt ka robotite kasutuselevõtu tõttu.

Tehnoloogiahiiglased on märkimisväärselt arendanud tervisetehnoloogiaid ja -teenuseid. Eriti biotehnoloogia areng on toonud uusi võimalusi meditsiinis, toidutootmises ja ringmajanduses. Samuti on edasi arenenud loodusvarade, näiteks vee, säästva kasutuse ja haldamisega seotud tehnoloogiad.

Globaalmajandus on mitmepooluseline ning **ringmajandus on majanduse põhivool**. Rohepööre toimub peamiselt kaubanduslike huvide juhtimisel. **Kliimamuutust ja looduse kadu suudetakse osaliselt pidurdada ning keskkonna seisundit parandada**. Neitsilike toorainete hinnatõus on samuti suunanud maailma ringmajanduse poole.

Ressursid ja investeeringud koonduvad eeskätt tehnoloogiliselt arenenud piirkondade ja eliidi vajaduste rahuldamiseks. **Linnade ja piirkondade mõjuvõim on kasvanud**; tehnoloogiahiiglased kasutavad koostööd linnadega oma huvide edendamiseks. Töö- ja haridusvõimalused koonduvad suur-korporatsioonide juhitud suurlinnaaladele.

Riikide roll teadus-, arendus- ja innovatsioonitegevuse tingimuste loojana ja toetajana nõrgeneb. **Haridussüsteem on üha enam allutatud majanduse vajadustele**. Haridus muutub kaubaks ning keskendub eliidi koolitamisele. Humanistlikud ja hariduslikud eesmärgid asenduvad üha enam majanduse otseste vajaduste teenimisega. **Haridusteed eristuvad** – andekamatel ja jõukamatel on rohkem võimalusi. Teadus teenib eelkõige ettevõtluse huve ning selle vabadus on taandunud. **Suurkorporatsioonide huvid määravad hariduse ja teaduse suunad**. Kunsti ja kultuuri avalik rahastamine on vähenenud ning kultuurielu toimib peamiselt turujõudude ja üksikute patroonide toel. Meedia ja kultuur on üha enam tehnoloogiahiidude kontrolli all, mis mõjutab ka heaolu ja tervisega seotud tarbimist (nt vaimne tervis, füüsiline aktiivsus). Vastutus toimetuleku eest kandub riigilt üksikisikule ning polariseerumine süveneb. Tekivad tehnoloogiahiidude pakutavad sotsiaal-, tervishoiu-, eluaseme- ja turvateenused. Osa inimesi valib kogukondliku, omavaralise eluviisi väljaspool digitaalseid teenuseid.

Tehnoloogiahiiglased määravad suures osas regulatsiooni sisu ning seadusandlusest saab nende positsiooni kindlustav vahend. Samal ajal loovad nende tegevusmudelid ja nn regulatiivsed „turvasadamad“ uusi võimalusi kuritegelikuks tegevuseks. Kuritegelikud organisatsioonid kasutavad ära tehnoloogiahiidude platvorme ja teenuseid uute kuritegevuse vormide arendamiseks, samal ajal kui riigid on muutunud neist sõltuvaks. **Regulatsioon toetab vaid osaliselt demokraatiat ning põhi- ja inimõigusi**. Tehisintellekti rakendused toetavad õigussüsteemi teatud teenuste toimimist. Tehnoloogiahiiglased on omaks võtnud teatud demokraatlikke põhimõtteid, kuid vaid ulatuses, mis sobib nende huvidega. Kohalik demokraatia on mõnes riigis aktiviseerunud, kuid teisalt mõjutavad tehnoloogiahiidude algoritmid avalikku arutelu sihipäraselt ja kujundavad näiliselt demokraatlikke protsesse paljudes riikides.

„Tehisintellekt versus demokraatia – kas otsustamine on rahval käest libisenud?“

Stsenaariumitee – peamised tähelepanekud tehnoloogiahiidude maailma arenguetappidest

2025–2029: Tehisintellekti areng kiireneb

- Ameerika Ühendriikides kogetakse populismi ja sisemisse sulgumisse suunatud poliitika teist lainet.
- Inimeste, masinate ja algoritmide vastastikune mõju määratleb eri valdkondades tööülesanded uuesti.
- Uute tehnoloogiatega ja tehisintellekti EL-i regulatsioon muutub globaalse konkurentsi tihenemise tõttu leebemaks, mis suurendab liikmesriikide erimeelsusi. Suured tehnoloogiaettevõtted saavad olukorrast kasu ja jätkavad kasvu, mistõttu tekivad teatud kriitilistes sektorites ja piirkondades monopolid.
- Hiina ja USA ettevõtted on suurendanud oma teadus-, arendus- ja innovatsioonitegevuse investeeringuid ning patentide arvu.
- EL-is ei leita ühist joont kaubandus-, tööstus- ja innovatsioonipoliitikas ning alusuuringute rahastamine jäetakse unarusse.
- Venemaa sõltub Hiina oskusteabest ja turgudest.
- Infrastruktuuri erastamine tugevneb globaalselt.

2030–2034: Tehisintellekti areng viib tööturu murranguni

- Ameerika Ühendriikides tekivad sisepoliitilised kriisid ja majanduslikud raskused.
- Hiina on tehisintellekti liider, kes suurendab tootlikkust uute innovatsioonide abil. Hiina mõju BRICS+-riikide tehnoloogiastandarditele on märkimisväärne.
- Tarbijad ja investorid nõuavad ettevõtetelt üha suuremat vastutust.
- Tehnoloogiahiiglasel on edendanud taastuvenergia kasutamist oma kasvava energiavajaduse katteks ning haldavad suuri taastuvenergia tootmisüksusi.

2035–2039: Demokraatia haprus ja tehnoloogiline ülemvõim

- Hiina on muutunud peaaegu täielikult iseseisvaks kõigis kriitilistes tootmisharudes ja võmetehnoloogiates.
- Tehnoloogiahiiglasel suudavad tugevalt mõjutada nii riiklikku kui ka rahvusvahelist otsustamist. Nad loovad endale tingimused süsteemi domineerimiseks, mis õõnestab demokraatiat paljudes riikides.

- Virtuaalmaailmad ja digivaluutat muutuvad tavapäraseks. Riikide maksustamisvõime nõrgeneb, mis loob uusi võimalusi ja kaitstud keskkondi kuritegelikele võrgustikele ning digikuritegevusele.
- Paljude arengumaade infrastruktuur on sattunud võlausaldajate ja seeläbi kuritegelike tegutsejate kontrolli alla.
- Venemaal toimuvad konkurentsipõhised valimised. Praeguse režiimi legitiimsuse vähenedes tõusevad parlamenti uued jõud. Venemaal puuduvad globaalselt tegutsevad tehnoloogiahiiglased.
- Globaalne ebavõrdsus suureneb.

2040–2044: Tehnoloogiapõhine majandus

- Majandus koondub andmete ja tehnoloogia ümber.
- Hiina liigub oma ajakava kohaselt heitmete nullimise suunas. Ka Euroopa Liit saavutab süsinikuneutraalsuse.
- Kasutusele võetakse kosmosepõhised päikeseenergiatootmis-süsteemid ning tuumasünteesi energia kommertsialiseeritakse, vähendades sõltuvust fossiilkütustest.
- Ringmajandus ja heitmevaba energiatootmine muutuvad tavapäraseks.
- Tehnoloogiahiiglased asendavad osaliselt avaliku teenindussüsteemi.

5.3.1 Tehnoloogiahiidude maailma mõju ja selleks valmistumine

Tõukeid tehnoloogiahiidude maailma arengutee võimalustest

Võitjate leeri pääsemine on ülimalt oluline. Väikeste riikide, piirkondade või linnade roll võib kasvada, kui neil on midagi, mida tehnoloogiahiiglased vajavad. Isegi väikesed nišiettevõtted võivad leida koha turul. Mujal välja töötatud tehnoloogiate kasutuselevõtt pakub ka Soomele võimalusi. **Linnadevaheline liiklus, teenused ja automatiseerimine** arenevad kiiresti ja valdavalt turumajanduslikult. **Mõnest linnast saab tõeline tark linn.**

Tehnoloogiahiiglaste loodud tooted ja teenused **tõstavad oluliselt töö tootlikkust**. Nad võivad teha koostööd riikidega näiteks kuritegevuse- ja terrorismivastases võitluses, mis võimaldaks võtta suuri edusamme turvalisuse parandamisel. Ka kaitsetööstus võib tehnoloogiahiiglastega koostööst oluliselt võita.

Tehnoloogiahiiglased toodavad tohutul hulgal andmeid. See võimaldab analüüsida keskkonnamuutusi ja suunata keskkonda kahjustavaid tegevusi tõhusamalt. **Rohepööret toetavaid tehnoloogilisi lahendusi**

tekib kiiresti. Maailma on võimalik suunata süsinikuneutraalse ja loodust toetava ringmajanduse suunas. Kui keskkonnateadlikkus suureneb kliimamuutuse edenedes, hakkavad tarbijad ja investorid nõudma vastust nii tehnoloogiahiiglastelt kui ka Soome ettevõtetelt. Puhas loodus, loodusturism ja puhtad toiduained pakuvad võimalusi ka tehnoloogiahiidude maailmas.

Õppimise ja õpetamise rakendused arenevad, suurendades õppimisvõimalusi. **Tehnoloogia abil on võimalik kompenseerida vananeva rahvastiku mõju.** Sotsiaal- ja tervishoiu tootlikkus paraneb tehnoloogia arengu kaudu. Uued tervisetehnoloogiad võimaldavad ravida haigusi, mida varem ei olnud võimalik ravida. Heaoluga seotud lahendused – nagu mõõteseadmed ja enesejälgimine – arenevad kiiresti.

Tõukeid tehnoloogiahiidude maailma arengutee riskidest

Tehnoloogiahiiglasel on väljakutse riikide otsustusõigusele. Nende tehisintellektil põhinevate süsteemide kasvav mõju ülemaailmses juhtimises **võib koondada otsustusvõimu eraettevõtete kätte** suletud süsteemides, mida ei kontrollita avalikult, suurendades seeläbi demokraatia, läbipaistvuse ja vastutuse riske. Mõned **riigid võivad põimuda veelgi tihedamalt tehnoloogiahiiglastega**, moodustades uutmoodi riigiettevõtete hübriide.

Riikide rolli nõrgenemine rahvusvahelises süsteemis tekitab geopoliitilisi võimuvaakumeid, mis suurendavad **globaalse juhtimise killustumise riski** ja loovad võimalusi kuritegelikele tegutsejatele oma mõju laiendamiseks. Riikide roll turvalisuse tagajana on ohus – **tehnoloogiahiiglasel võivad omada oma turvajõude**, samal ajal kui riikide relvajõud püüavad tehnoloogia arenguga sammu pidada. Selline võimuvaakum loob uusi võimalusi kuritegelikeks tegevusteks olukorras, kus riikide järelevalve ja regulatsioon on nõrgad.

Küberjulgeoleku kasvav keerukus suurendab süsteemide haavatavust ja andmemurrete ohtu. Andmekeskused ja arvutustaristu on kurjategijatele ahvatlevad sihtmärgid. Haavatavust suurendavad turbe ressurside jaotamine (riigid vs. tehnoloogiahiiglasel), vastutus kriitilise taristu ülalpidamise eest ning küberkuritegevuse kasv. **Riikide kriitilised andmed võivad lekkida välismaistele digihiidudele.** Kosmoseprügi võib põhjustada satelliitide talitlushäireid.

Kui ELi kaubandus- ja tööstuspoliitikat juhivad suurriikide huvid, **on risk, et väikesed riigid jäävad kõrvale** ega oska luua koostöösuhteid tehnoloogiahiiglastega ega kasutada ära nende pakutavaid võimalusi ja teenuseid. Kui Euroopa tehnoloogiaalased algatused ebaõnnestuvad, võib Soome jääda

kõrvale tehnoloogiahiidude maailmas. **Väikeriikide mõjuvõimalused vähenavad killustunud ELis.**

Tehnoloogiahiiglaste juhitud maailmas on oht, et digimajanduse muutustega ei suudeta kohaneda, mis võib kaasa tuua maksutulude märkimisväärses vähenemise. Tehnoloogiahiiglastel omavad õigusi olulistele digitaalsetele ressurssidele – nagu andmed, teadmistöö ja juhtimise põhitaristu –, mis võimaldavad neil kontrollida, jälgida ja suunata teavet, ning neil on õigus selle eest tasu küsida.

Kuigi tehnoloogiahiiglaste loodud tooted ja teenused **suurendavad oluliselt tootlikkust**, koonduvad nende kasud väheste kätte ning suur osa elanikkonnast jääb arengust kõrvale. Ühiskonnas kõrvalejäänud, eriti noored, kes veedavad suure osa ajast internetis, satuvad üha enam äärmusliikumiste värbajate sihtmärgiks.

Tööturg muutub kiiresti ja seadusandlus ei suuda töötajaid piisavalt kaitsta. Töövormide killustumine – näiteks ajutise ja renditöö laienemine – hägustab vastutust tööohutuse eest. Globaalsed platvormid kontrollivad kultuuri ja loovmajanduse väärtusahelaid, ning nende toodetud lisandväärtus voolab Soomest välja.

Kui Soome ei püsi tehnoloogiavõidujooksus, võib ta muutuda vaid **andmete hankimise platvormiks**. Surve maavarade kaevandamise suurendamiseks võib põhjustada **soovimatuid maa kasutuse arenguid**. Soomest võib saada **tooraine- ja mineraalide hulgitootja** või isegi **ringmajanduse algfaasi jääkide töötlemise park**, kust ammutatakse taaskasutatavaid materjale. Samuti võib Soome ise sellist tegevusmudelit järgida ja kaubelda teiste riikidega.

Platvormimajanduse ja haridussüsteemi muutused suurendavad eba võrdsust nii piirkondlikult kui ka globaalselt. On oht, et haridussüsteem hakkab tootma erineva tasemega oskusi ning selle sisu kujundatakse üha enam majanduslikest, mitte hariduslikest eesmärkidest lähtudes. Stsenaariumis peitub risk, et Soomes ei kujune enam loodusteaduslikku pädevust, mis on uute tehnoloogiate alus, ning riigist saab pigem tarbija kui arendaja.

Privaatsus kaob. Regulaatsiooni nõrgenedes halveneb andmekaitse: võib juhtuda, et privaatsus on vaid maksevõimelistele kodanikele, teised müüvad oma andmed teenuste vastu. Inimesi profileeritakse terviseandmete põhjal, näiteks töölevõtu või kindlustuse otsuste tegemisel. Tervisetehnoloogia areng nihutab vastutuse üha enam erasektorile. Kui äärealasid ei kaasata arengusse (nt valguskaabliühendused, sotsiaalne areng), võivad tekkida **digitaalsest võrgust välja jäävad kogukonnad** – nn offline-kogukonnad. Võim kandub riikidelt ettevõtetele ja riikide mõju väheneb. Kui maailm ei ole digitaalselt turvaline, muutub ELi regulaatsioon pigem takistuseks kui kaitseks.

Soovitusi tehnoloogiahiidude maailmale valmistumiseks – mida tuleks teha juba täna?

- **Rahvuslikku julgeolekut tuleb arendada ennetavalt, sh ka tehnoloogia arengusuundade prognoosimise osas**, ning tugevdada riigikaitset osana NATOt ja rahvusvahelist kaitsekoostööd.
- **Euroopa Liitu tuleb tugevdada, transatlantilisi suhteid hoida ja Põhjamaade koostööd arendada**. Soome peab tegutsema aktiivselt ELi osana. EL ja Soome peavad tegema strateegilisi valikuid selles, milliste tehnoloogiahiiglastega koostööd tehakse. Tuleb luua laiapõhjalisi rahvusvahelisi partnerlussuhteid, mis põhinevad usaldusel. Vaja on tugevdada riikidevahelist koostööd vastukaaluna digihiidude võimule. Tuleb uuesti määratleda, milline õiglusel põhinev rahvusvaheline süsteem oma normidega suudab tagada stabiilsuse ja koostöö tehnoloogiahiidude maailmas.
- **Soome peab panustama murrangulistesse tehnoloogiatesse, sealhulgas kvanttehnoloogiasse, tehisintellekti ja ühenduvusoskuste arendamisse**. Oma tehnoloogiapoliitika roll ja valikud saavad üha olulisemaks. Tehnoloogilist iseseisvust tuleb tugevdada nii riiklikul kui ka ELi tasandil. Soome peab oskama töödelda tooraineid kõrgema lisandväärtusega toodeteks.
- **Energiajulgeoleku tagamine on kriitilise tähtsusega**, kuna energijavajadus kasvab. Tuleb koostada juba täna tuleviku energijavajaduse plaanid ja prognoosid, et investeringute alustamiseks oleks kindel alus.
- **Tehnoloogiaalast regulatsiooni tuleb arendada ennetavalt ja panustada tehnoloogiaennustusse**. Seadusandlus peab olema ennetav ja suunav, tagades samal ajal kõigi põhiõiguste võrdsuse. Tehisintellekti arengut tuleb suunata demokraatiat tugevdama. Regulatsioon nii rahvuslikul kui ka rahvusvahelisel tasandil on võtmetähtsusega ebavõrdsuse vähendamiseks, samal ajal tuleb olla valmis ka ebavõrdsuse kasvuks.
- **Mõjukate ettevõtete ja tehnoloogiafirmadega tuleb luua koostöösuhteid**. Tuleb vältida kahjulike sõltuvuste tekkimist tehnoloogiahiidudest ning olla aktiivne alternatiivsete lahenduste arendamisel ja jälgimisel. Tuleb hoolitseda andmete varustuskindluse ja süsteemide töö jätkuvuse eest juhuks, kui tehnoloogia ebaõnnestub.
- **Soome peab panustama veelgi enam konkurentsieelist loovasse haridusse ja oskuste arendamisse ning teadus-, arendus- ja**

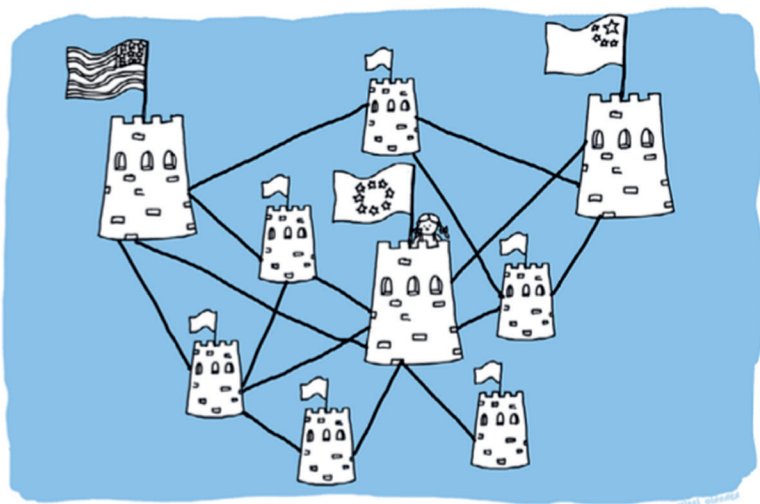
innovatsioonitegevusse. Kodanike töövõimet, tööhõivet ja tööheaolu tuleb toetada aktiivsete meetmete, multidistsiplinaarsete meeskondade ja mitmetasandiliste teenustega.

- **Linnad peavad tagama pikaajalise tehnoloogiastrateegia olemasolu,** et nad suudaksid sihipäraselt mõjutada tehnoloogiahiidude ümber kujunevaid võrgustikke ning arendada linnakeskkonda ja teenuseid oma piirkonna heaks.
- **Digitaalne keskpangaraha tuleb kasutusele võtta,** et raskendada kuritegelike tegutsejate võimalusi kahju tekitamiseks.
- **Kuritegevuse tõrje nõuab senisest rohkem tehnoloogilist pädevust, rahvusvahelist koostööd ja eetilist järelevalvet.** Tuleb rajada rahvusvahelisi võrgustikke teabevahetuseks ja ohtude tuvastamiseks ning investeerida julgeolekuasutuste tehnoloogilisse pädevusse.
- **Panustatakse teadus-, arendus- ja innovatsioonitegevusse ning murranguliste tehnoloogiate tootmisse ja kasutamisse, samuti tootmisprotsesside tõhustamisse** kõigis ettevõtetes, et tugevdada konkurentsivõimet. Koostööd ülikoolide ja ettevõtete vahel tuleb suurendada.
- **Sotsiaal- ja tervishoiuteenuste automatiseerimiseks tuleb valmistuda, samuti selleks, et hooldus-, kodu- ja sõbrarobotid on kasutusel.** Avalik sektor peab olema tugevalt kaasatud tervise- tehnoloogia arendamisse. Tuleb arendada kodumaist tehnoloogiat tundlike andmemasside töötlemiseks ning tugevdada eetilist mõtlemist ja tegutsemist igapäevaelus.
- **Tuleb tagada laiapõhjaline üldharidus ja digitaalne kirjaoskus, mis toetavad kodanike osalust ja aktiivset kodanikuks olemist.** Haridus peab olema võrdselt kättesaadav kõigile. Samuti tuleb julgeda rõhutada valdkondi, mis toetavad konkurentsivõimet ja toimetulekut.
- **Lapsi ja noori tuleb kaitsta algoritmide kahjulike mõjude eest,** lähtudes nende arengutasemest. Tuleb arendada lahendusi, mis võimaldavad kahjulike mõjude eest kaitsta või neid vähendada.
- **Rahvusvahelistest keskkonnakohustustest tuleb järjekindlalt kinni pidada.** Tuleb säilitada ja edasi arendada ELi häid mudeleid ühtsete keskkonnanormide loomisel ja rakendamisel. Kestlikku biomajandust ja ringmajandust tuleb edendada ning koostööd suurendada eri tasanditel. Tuleb edendada loodusvaratoodete globaalsete

jätkusuutlikkusstandardite arendamist ja tagada, et loodusvarasid ja omandiõigust puudutav seadusandlus oleks ajakohane ja arvestaks rahvuslikku huvi.

- **Tuleb tagada Soome kultuuri- ja loomevaldkonna tegijate töötingimused ning see, et ainelise väärtuse kasv jääks Soome,** samuti hoolitseda valdkondade digitaalse taristu eest, et tegutsejad oleksid võimelised toimima ka rahvusvaheliselt.
- **Tuleb panustada avaliku halduse tehnoloogilisse pädevusse;** poliitilised sidemed tuleb regulatsiooniga vältida. Vajalik on mõistlik digiteenuste ja digiettevõtete regulatsioon, sealhulgas ettevõtete ühinemiste ja turureeglite ning maksustamise osas.

5.4 Blokkide maailm 2045

Kokkuvõte

Blokkide maailmas käib võitlus ressursside, tehnoloogia ja geopoliitilise mõjuvõimu pärast. Poliitika tugineb rahvuslikele huvidele ning esiplaanile tõuseb rahvuslik mõtlemine ja tegutsemine. Arktika piirkonnas on konkurents blokkide vahel teravnenud, kriisid ja konfliktid maailmas sagedasemad. Maailmamajandus muutub piirkondlikumaks. Riigid ja ettevõtted otsivad kiireid tehingulisi kasumeid ning riikide iseseisvuspüüdlused muutuvad üha olulisemaks. Tehnoloogiad ja andmete jagamine on tugevalt eristunud vastavalt geopoliitilistele blokkidele. Kliimakriisi mõjud põhjustavad kõigile suuri majanduslikke kahjusid.

Võimalused Soomele: Euroopa Liidu ühtsus ja NATO blokk loovad Soomele turvatunnet. Põhjamaade koostöö tugevneb. Blokkide vaheline konkurents uute innovatsioonide pärast võib vähemalt lühiajaliselt kiirendada arengut.

Riskid Soomele: proteksionistlik maailm vähendab tootlikkust ja pidurdab majanduskasvu. Soome asend blokkide piirialal tähendab kõrget konfliktiriski. Kriitiliste toorainete kättesaadavuse tagamine muutub keerulisemaks.

Valmistumine eeldab: rahvusvahelist reeglitel põhinevat süsteemi, usalduse ja turvalisust suurendavate meetmete tugevdamist. Kriisitaluvust tuleb tugevdada terviklikult, samuti tuleb parandada kohanemisvõimet ja ebakindluse taluvust. Haridusse ja oskustesse tuleb panustada.

Blokkide maailmas käib võitlus ressursside, tehnoloogia ja geopoliitilise mõjuvõimu pärast. Maailm on jagunenud osaliselt üksteisest eraldunud blokkideks, näiteks Ameerika Ühendriikide juhitud demokraatlike riikide enamuseks ja autoritaarse Hiina juhitud rühmaks, **mis võistlevad mõjuvõimu pärast ka arengumaades.** Euroopa Liit on valinud poole, olles osa USA juhitud blokist, kuigi rakendatav poliitika ei toeta alati selle huve ega väärtusi. Paljud väiksemad riigid tasakaalustavad end hallil alal blokkide vahel. **Osa Aafrika riike kuulub majandussidemete tõttu selgelt Hiina mõjuvälja,** teised aga konkureerivad partneritega paindlikult, otsides parimaid eeliseid. India ja teiste piirkondlike suurmängijate suhted suurriikidega on pingelised. **Rahvusvaheline reeglitel põhinev süsteem on nõrgenenud, kuna rahvusvahelised organisatsioonid on muutunud blokkipoliitika tööriistadeks** ning nende kõrvale on tekkinud ka blokkidele omaseid reeglisisüsteeme. Koostöö asemel nähakse **blokkidevahelist võitlust reeglite pärast.**

Blokkidevaheline konkurents ilmneb majanduses, tehnoloogias, poliitikas, ideoloogias ja kultuuris, samuti sõjanduses. Poliitika tugineb rahvuslikele huvidele ning rahvuslik mõtlemine ja tegevus on tugevalt esil. Riikidel on keskne roll strateegiliste valdkondade, näiteks energia-varustuse, kontrollimisel. **Turvalisusriskid ja ohud on kasvanud keeruliste probleemide ees,** ning sõjalise jõu kasutamine on muutunud üha tavalisemaks meetmeks. Kriisid ja konfliktid maailmas sagenevad ning neile ei suudeta ühiselt reageerida. **Arktika piirkonnas on blokkidevaheline konkurents teravnenud.** Kuigi blokid on peamised tegutsejad, **püüavad paljud riigid tugevdada kahepoolsed suhted,** et tagada oma huvide elluviimine.

Globaalset majanduskasvu ja kaubandust pidurdab riikide ja blokkide vaheline majanduslik-tehnoloogiline eristumine ning kaubandustõkked. Maailmamajandus muutub piirkondlikumaks, sest kaubandus toimub üha enam blokkide sees, mitte avatud ülemaailmsel turgudel. **Globaalne tarneahel on ebakindel ja häiretele vastuvõtlik,** mis tõstab toodete ja teenuste hindu. **Riigid ja ettevõtted otsivad kiireid tehingulisi kasumeid**

ning riikide iseseisvuspüüdlused muutuvad järjest olulisemaks. Maailmapoliitiline ebakindlus kajastub ka finantsturgude stabiilsuses.

Tehnoloogiad ja andmete jagamine on tugevalt eristunud vastavalt geopoliitilistele blokkidele. Tehnoloogiat reguleerivad standardid ei ole ühtlustatud ning erinevad standardid konkureerivad omavahel. Oma turge kaitstakse proteksionistlikult. USA ja Hiina on arendanud tehisintellekti kõrgele tasemele ning edusamme on saavutatud kvantitehnoloogias, 6G-s, kosmosetehnoloogiates ja erinevates kombinatoorsetes uuendustes, kuid uute tehnoloogiate kasu on piiratud, kuna tehnoloogiaalane koostöö toimub eelkõige blokkide sees. Topeltüleminekut viiakse ellu valikuliselt, igaüks kaitseb oma huve. Bio- ja ringmajanduse lahendusi rakendatakse proteksionismi kaitse all. **Blokkidevahelised pinged kriitiliste maavarade kättesaadavuse pärast süvenevad kriisiks.**

„Samas kui Ameerika Ühendriigid ja Euroopa Liit laiendavad oma haruldaste muldmetallide kaevandusprojekte Gröönimaal, kanduvad mineraalikonfliktid kosmosesse.“

Hiina juhitas blokkis on tehnoloogiline areng riigi poolt juhitud ning uusi tehnoloogiaid arendatakse peamiselt avaliku rahastuse toel ja riiklike vajaduste täitmiseks, näiteks julgeoleku- ja sõjaliste huvide ning poliitilise võimu säilitamise eesmärgil. **Riigid kasutavad küberruumi strateegilise relvana.** Blokkidevälised riigid on muutunud üha haavatavamaks.

Blokkide maailmas on ülemaailmsete **kliima- ja looduskaitselepingute eesmärgid jäänud saavutamata.** Erinevad kliimapoliitilised sihid blokkide vahel on viinud ebapiisavate leevendus- ja kohanemismeetmeteni ning **kliimakriisi mõjud põhjustavad kõigile suuri majanduslikke kahjusid.** Blokkid süüdistavad üksteist kliimakriisis. Ühiste reeglite puudumisel ei ole võetud meetmed olnud õiguspärased, vaid on suurendanud polariseerumist ja ebavõrdsust nii blokkide vahel kui ka nende sees. Looduskaotuste tõkestamises ei ole saavutatud edusamme ja keskkonna seisund halveneb jätkuvalt. Puhas vesi muutub üha nappimaks, mis seab toidutootmisele suuri väljakutseid. **Kliimamuutus suurendab riikide ja erinevate rühmituste vahelisi vägivaldseid konflikte, eriti veevarade pärast.** Kliima- ja keskkonnamuutuse põhjustatud **kliimaraanne tekitab ühiskondlikku ja poliitilist ebastabiilsust** kogu maailmas. Ebakindlus, ebavõrdsus ja ülemaailmselt halvenenud elutingimused on viinud suurema konkurentsini ning vaidlusteni loodusvarade omandiõiguse üle. **Blokkid kasutavad kliimamuutuse mõjude ohjamiseks ilmastikumõjutamise tehnoloogiaid,** kuid nendel on ka kahjulikke tagajärgi. **Blokkid kasutavad ilmastikumõjutamist ka strateegilise vahendina.**

„Ilmastiku mõjutamine on nõrgestanud Aasia mussoonsirkulatsiooni – miljardite inimeste toidu- ja veevarustus on ohus.“

Ameerika Ühendriigid on läänebloki juhtiv riik ning NATO tagab selle bloki julgeoleku. Ühendriigid on sisemiselt ühtsed ja kaitsevad oma huve tõhusalt kahepoolsete lepingute kaudu ning vajadusel ka jõu kasutamisega. **Tööstust on toodud tagasi teistest riikidest Ameerika Ühendriikidesse.** Ka Euroopa Liidu kaubanduspoliitika on protektsionistlik ning tööstust on viidud tagasi Euroopasse. **Euroopa Liit on tugevdanud oma strateegilist autonoomiat ja tegutseb usaldusväärse julgeolekutoimijana oma lähialadel.** **Euroopa ühist kaitset on arendatud järjekindlalt, täiendades NATO tegevust.** ELi geopoliitilist rolli ja üleilmset konkurentsivõimet ähvardavad siiski mitmesugused riskid ja ohud. Liikmesriigid jagavad ohuhinnangut ja soovivad neile ühiselt vastata. **Euroopa Liidus järgitakse ühtselt demokraatiat, õigusriigi põhimõtteid ja põhiõigusi,** mis pakuvad kodanikele kaitset muutlikus rahvusvahelises süsteemis. Euroopa riigid konkureerivad muu maailmaga oskustööjõu pärast. Poliitiline ebakindlus ja kliimamuutus hoiavad migratsioonivoogusid Euroopasse üleval.

Välismaiste ettevõtete tegevus Hiinas on vähenenud ja **Hiina kapital liigub riigist välja.** Rahvastiku vähenemine ja vananemine on põhjustanud oskustööliste puuduse. Keskvalitsus püüab vaigistada majanduslangusest tingitud rahulolematust. Digitaliseerimise ja tehisintellekti abil mõjutatakse ja kontrollitakse kodanike piiratud õiguste kasutamist. **Välissuhetes on Hiina agressiivne, raskesti ettearvatav ning hoiab jäigalt kinni oma seisukohtadest.**

Venemaa on saavutanud oma eesmärgid Ukrainas, konflikt on külmutatud ja püsivat rahu ei ole saavutatud. **Putini võim on süvenenud isikukultuse toel** ning võim on koondunud väikese ringi kätte. Venemaa kasutab oma läänevastast narratiivi partnerlussuhetes, mis süvendab maailmapoliitika blokkideks jagunemist. Venemaa majandus toimib uute partnerluste toel. Venemaa õigeusu kirik tugevdab riigi poliitilist ja kultuurilist ühtsust.

Strateegiline konkurents suunab suurriike piirama teabe omamist ja liikumist ning rahvusvaheline teaduskoostöö riikide vahel väheneb märgatavalt. Oskustesse ja teadusesse panustatakse, kuid **teadustööd tehakse peamiselt blokkide sees** ning teadusinfo avatus on vähenenud. **Kuigi teavet on kättesaadav rohkem kui kunagi varem, raskendavad selle kasutamist väär- ja desinformatsioon, vastuolud ning usaldamatuse kasv blokkide vahel.**

Ühiskonnad killustuvad ja tekivad paralleelreaalsused. **Kultuuri kasutatakse geopoliitilise strateegia vahendina** ning selle mõju avaldub

eelkõige **ideoloogilises konkurents**is ja **blokkide sisemise ühtsuse tugevdamises**. See peegeldub ka haridussüsteemides – õppekavadesse lisatakse strateegilisi ja ideoloogilisi eesmäärke. Religioossed vaated toimivad blokkide sees ühendava jõuna, kuid on samas konfliktide allikaks nii blokkide sees kui ka nende vahel. Kultuuri ja traditsioone kasutatakse eri piirkondade ja rahvuslike identiteetide eripära rõhutamiseks.

Stsenaarium – peamised tähelepanekud blokkide maailma arenguetappidest

2025–2029: Geopoliitiline eristumine ja ressursikonkurentsi kiirenemine

- Geopoliitilised vastasseisud süvenevad. Omavahel vaenujalal olevad riigid kehtestavad tollitariife, mis tugevdavad ülemaailmse majanduse killustumist.
- Võimetust teha vajalikke mitmepoolseid poliitilisi otsuseid kasvab endiselt.
- Ameerika Ühendriigid taanduvad rahvusvahelistest lepingutest ja nende proteksionistlik poliitika annab Hiinale võimaluse oma mõjuvõimu suurendamiseks.
- Venemaa jätkab agressiivset mõjusfääride poliitikat.
- Kaitsevaldkonda ja tehnoloogiat arendatakse laenurahaga ning sotsiaalteenuste arvelt.
- Suurriigid ja Euroopa Liit arendavad oma majanduslikku ja sõjalist iseseisvust.
- Ülemaailmsetes kliimalepingutes ebaõnnestutakse. Kuigi Pariisi leping jääb formaalselt kehtima, jagunevad selle praktilised eesmärgid blokkidepõhiselt.
- Äärmuslikud ilmastikunähtused ja piirkondlikud konfliktid veevarade pärast sagenevad. Haruldaste ja kriitiliste loodusvarade nõudlus on elektrifitseerumise tõttu mitmekordistunud; pinged loodusvarade omandi ja kasutuse üle kasvavad.
- Valeinformatsiooni hulk suureneb.

2030–2034: Rahvusvahelise korra halvatumine

- ÜRO muutub ebaefektiivseks ja otsustusvõime on halvatud.
- Ameerika Ühendriikide ja Hiina juhitud blokkidevaheline konkurents takistab oluliste globaalsete lepingute sõlmimist. Rahvusvahelisi norme ei järgita ning uutes reeglites ei suudeta kokku leppida.

- Kliimamuutuse leevendusmeetmed ei edene ja tähelepanu nihkub kohanemistegevustele. Veevarude haldamisest saab osa blokipoliitikast.
- Rahvusvahelised institutsioonid kaotavad oma tähtsuse, kuna blokid loovad oma paralleelsed süsteemid.
- Euroopa Liidu suured liikmesriigid on tugevdanud oma välis- ja julgeolekupoliitikat. ELi ja Venemaa suhted on pingelised ja vastasseisule kalduvad.
- Arktika piirkonna konkurents pingestub uute mereteede avamise tõttu.
- Piirkondlikud kaubandusliidud tugevnevad.

2035–2039: Kliimakriisi süvenemine ja autoritaarsuse tugevnemine

- Majanduslik proteksionism on muutunud normiks. Blokkide vahelised piirid karmistuvad
- Loodusvarade, sealhulgas maavarade kasutus jaotub blokkide vahel. Kliimakriis süveneb. Keskkonna muutmine ja ilmastikunähtuste mõjutamine muutuvad tavaliseks. Ekvaatori ümbruse elualadest on suur osa muutunud elamiskõlbmatuks.
- Venemaa valimised (duuma- ja presidendivalimised 2036. aastal) on täielikult kontrollitud. Venemaa on autoritaarne kontrolliriik, kus hõõgub konflikt kodanike ja riigi vahel. Ta teostab jõulist mõjusfääride poliitikat ja on sõjaliselt tugev.
- Vaimne heaolu halveneb märgatavalt ülemaailmselt kasvava eba-kindluse ja ebavõrdsuse tõttu.

2040–2044: Blokid kontrollivad reegleid ja ressursse

- Maailm on jagunenud USA ja Hiina juhitud blokkideks, mis on suurendanud oma iseseisvust kriitilistes valdkondades (sh tehnoloogias).
- Erinevates blokkides on paralleelsed regulatsioonisüsteemid ning blokkidevahelised normid konkureerivad omavahel.
- Piirkondlikud kaubanduskorraldused ja eristunud tehnoloogia-standardid on muutunud valdavaks. Ressursid on peamiselt bloki-põhised.
- Kliimakriisi ei suudeta globaalselt lahendada. Kohanenud ja mitte-kohanenud riikide vahel on suured erinevused.
- Ilmastiku mõjutamise meetmed põhjustavad ettenägematuid keskkonnamõjusid. Kliimamuutusest tingitud rändesurved Euroopasse kasvavad.
- Olemas on piirkondlikke kokkuleppeid, näiteks ELis ja Põhjamaades, kuid globaalsed lepped puuduvad või on nõrgad.

5.4.1 Blokkide maailma mõjud ja selleks valmistumine

Tõukeid blokkide maailma arengutee pakutavatest võimalustest

Euroopa Liidu ühtsus ning NATO blokk loovad Soomele turvalisust. Blokk võimaldab turvalisemat keskkonda ja vähem haavatavat majandust. **Soome tegutseb osana tugevnevat Põhjamaade koostööd**, millega on osaliselt liitunud ja millele on pühendunud ka Balti riigid. Blokkidevaheline konkurents uute innovatsioonide pärast võib vähemalt lühiajaliselt kiirendada arengut. Soome saab ELi siseturu **kaudu ärivõimalusi näiteks kahekordse kasutusega ja julgeolekutehnoloogiates**.

Blokkideks jagunenud maailmas pakuvad võimalusi bio- ja ringmajandus ning Soome maavarad: juba kasutusel olevate loodusvarade, näiteks **vääris- ja teiste metallide ning toitainete ringluse tõhustamine ja taaskasutuse suurendamine** ning puhta vee tehnoloogiaalane pädevus. See võib vähendada loodusvarade kasutust ja maakasutuse survet ning **kasvatada teenusmajandust**, näiteks hoolduse, parandamise, laenutamise ja uute tehnoloogiate arendamise kaudu. Samal ajal väheneb sõltuvus muu maailma ressurssidest ja transpordist. Tarbimise kallinemine **vähendab ka liigset tarbimist**.

Blokkide maailmas võib **rahvuslik identiteet tugevneda**, mis suurendab ühtekuuluvustunnet ja valmisolekut ühiskonda üles ehitada. See omakorda toetab ka kaitsetahet. Head töötingimused ja positiivne tööelu maine on võimalik säilitada ka blokkide olemasolul. Euroopasse suunduvate kasvavate rändeliikumiste kontekstis võivad Põhjamaad tunduda muu Euroopaga võrreldes atraktiivsemate piirkondadena tänu oma kliimale, loodusvaradele, demokraatlikele süsteemidele ning teadus-, arendus- ja innovatsiooni-tegevusele, mis muudab **Soomele lihtsamaks kvalifitseeritud tööjõu meelitamise tööjõupuuduse leevendamiseks**.

Tootmise osaline tagasitoomine Euroopasse võib teatud määral Soomet kasuks mõjutada, ehkki protektsionistlik maailm on üldiselt ebasoodne. Kahepoolsetel kaubanduslepingutel on võimalusi. Kui suudetakse säilitada **mõnevõrra neutraalne maine kaubanduspoliitikas**, võib seda ära kasutada nišiturgudel.

Blokkide maailmas saab keskkonnatööd teha blokkide sees, näiteks Euroopa Liidus. **Riigipõhised tehnoloogiad ja andmete jagamine** võivad võimaldada teaduslikule uurimistööle tugineva keskkonnateabe paremat levitamist ja näiteks tarbijate valikute suunamist. Võimalusi on ka rohujuuretasandi koostöök, näiteks looduskaitstes, projektipõhiselt ja üle blokkide piiride.

Tõukeid blokkide maailma arengutee riskidest

Blokkide eraldumine üksteisest põhjustab rahvusvahelisi pingeid ja ulatuslikku hübridmõju, mis nõrgestab Soome julgeolekut. Soome tõenäoline asend blokkide piirilal tähendab **suurt konfliktiriski**. Venemaa suund on ebakindel ja **sõjaline oht Soomele püsib**. **Hübridmõjutamine** on tõsine ja laiaulatuslik: Venemaa loob usaldamatuse ja ebakindluse õhkkonda Euroopas ja USA juhitud bloki sees, nii digitaalses kui ka füüsilises keskkonnas.

Blokkide maailmas võivad tekkida tugevad ideoloogilised rühmitused, kes kasutavad ühiskondades võimu: näiteks Euroopa Liidu ja riiklikul tasandil **võib poliitika muutuda valitsusperiooditi kõikuvaks**. Blokid võivad tekkida ka Soome sees. Need võivad jaguneda erinevate huvide järgi ning õigussüsteem võib muutuda politiseerituks.

Ühiskond on üha haavatavam erinevate andmemurrete suhtes. Avalikud teenused on vastuvõtlikud andmemurretele ja teenusetõkestusrünnetele ning infoturbe haavatavused on pidev risk kriitilistele süsteemidele. Rahvusvahelised transpordiühendused blokkide vahel nõrgenevad ning turvalisus ja sujuvus halvenevad.

Sõjaline relvastumine vajab üha rohkem loodusvarasid ning nende üle käib kasvav konkurents. **Kriitiliste toorainete** kättesaadavuse tagamine muutub keerulisemaks, komponentide **ja tööjõu kättesaadavus on nõrk**. Tollimaksud, tootmisahelate tagasitoomine ning turgude ja regulatsioonide eraldumine suurendavad kulusid ja vähendavad turupõhiseid investeeringuid. Samuti kallineb varustuskindluse tagamine.

Proteksionistlik maailm vähendab tootlikkust ja pidurdab majanduskasvu. **Suurenevad riigiabid moonutavad konkurentsi** ja halvendavad Soome ekspordipõhise majanduse toimimise tingimusi. Rahvusvahelise kaubanduse tõkked suurendavad majanduslikku ebakindlust ja muudavad Soome majanduse haavatavamaks välismõjudele. Tootlikkuse kasvu aeglustumine süvendab majanduslikku nõrkust. Ühtsete standardite puudumisel on toodete ja teenuste ohutus, kvaliteet ja eetilisus ohus või ei ole neid võimalik piisavalt kontrollida.

Blokid konkureerivad omavahel mõjuvõimu pärast näiteks Aafrikas ja teistes arengumaades. Blokkide maailm võib viia väärtuspõhise võitluseni globaalsete probleemide lahendamisel, kus eri blokid pakuvad oma lahendusi, mis võivad viia olukorra halvenemiseni. Soome-sarnaste **väikeste kultuuri- ja keelepiirkondade eluruum ja ülemaailmsed mõjutamisvõimalused vähenevad**.

Kliimamuutuse tõttu muutuvad teatud piirkonnad elutingimustelt elamiskõlbatuks ja väga riskantseks. Kliimamuutuse edenemine suurendab tõenäoliselt riikide ja erinevate rühmituste vahelisi vägivaldseid konflikte,

eriti veevarade pärast. Piirkondade võime tulla toime väliste väljakutsetega on erinev ning **piirkondlik ebavõrdsus ja erinevused kriisitaluvuses** kasvavad veelgi. **Ilmastikumõjutamisega seotud riskid ei ole kontrolli all.** ELi/Schengeni piirkonnas on oht, et igauks hoolitseb vaid oma välis- ja sisepiiride eest, mis võib viia **inimeste, kaupade ja kuritegevuse kontrollimatu liikumiseni**. Piirkonnad, kus tingimused on paremad, võivad oma piirid sulgeda.

Uurimistöö, hariduse ja inimkonna heaolu väärtuste asemel hakatakse rõhutama äärmuslikke **rahvuslikke väärtusi ja kasumimõtlemist**. Hariduse sisu poliitiline kontroll tugevneb ning koolide ja õpetajate autonoomia väheneb. Teadmiste ja uurimistööle tuginev **ühiskonna ja majanduse uuenemine aeglustub**, innovatsioon väheneb ning **ühiskonna kriisitaluvus nõrgeneb märgatavalt**. Konkurents ja konfliktid suunavad ettevõtteid kasumi maksimeerimisele, mis võib viia inimeste vaimse ja füüsilise ülekoormuseni.

Sotsiaal- ja tervishoiusüsteem on raskustes, kuna tervisetehnoloogia ja ravimivarustus on olnud impordist sõltuv. **Teabe killustumine** nõrgendab Soome tervishoidu. Universaalsed sotsiaal- ja tervishoiuteenused on kättesaadavad ebaühtlaselt. Heal järjel inimesed toetuvad ravikindlustusele. Ühiskondlikud struktuurid ei toeta üksikisikuid piisavalt töö- ja toimetulekuvõime säilitamisel, mis halveneb kõigis ühiskonnakihtides. Sotsiaalsed võrgustikud nõrgenevad ja usk tulevikku kahaneb.

Transpordi- ja sideteenused halvenevad turumajandusliku toimimise vähenedes ja andmekasutuse raskenedes. Transporditaristu laguneb ning liiklusmaht ei kasva. Transpordivõrk ei vasta muutunud vajadustele. Kliimamuutus suurendab transpordi- ja digitaristu hoolduskulusid. Soome digitaalsete teenuste turg on väike ja kasvuvõimalused nõrgad. Blokkideks jagunemine mõjutab ametiasutuste koostööd nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil: koostööstruktuurid ja -tegevused tuleb osaliselt või täielikult uuesti üles ehitada. **Asukoha- ja koordinaadisüsteemid** põhinevad globaalsel mõõtevõrgustikul, kuid võib juhtuda, et mõõtepunktidest jääb puudu ja **andmed muutuvad ühekülgsesks**.

Kestliku arengu tase ja eesmärgid on blokkide vahel erinevad ning keskkonnalepinguid on seatud kahtluse alla või need on katkenud. Loodusvarade ja toidutootmise „omastamine“ teatud blokkide kasutusse ning **sellest tulenevad riskid, ohud ja keskkonnamõjud suurenevad**. Bio- ja ringmajanduse edendamine blokkide kaitse all võib viia ebatõhususeni ja teatud loodusvara asendamiseni kehvema alternatiiviga. Kui energiasõltumatuse püüdlus Soome energiasektoris tugevneb, hakatakse rohkem kasutama puitu ja turvast, mis suurendab kasvuhoonegaaside hulka atmosfääris. Läänemere seisundi kokkuvarisemine on võimalik, sest riskid nafta- ja

keemikaaliõnnetusteks ning reostuse suurenemiseks kasvavad oluliselt. Looduse taluvusvõime jõuab paratamatult piirini ja see stsenaarium viib mureneva maailma poole.

Olulisemad soovitusel blokkide maailmale valmistumiseks – mida tuleks teha juba täna?

- **Tuleb tugevdada rahvusvahelist reeglitel põhinevat süsteemi ning meetmeid, mis suurendavad usaldust ja julgeolekut.**
- **Tuleb valmistuda kriiside ja sõjaliste konfliktide puhuks ning tagada kriisitaluvus.** Soome peab säilitama oma tugeva riigikaitsevõime ja olema aktiivne, pädev ja mõjukas Euroopa Liidu ning NATO liikmesriik. Soome peab hoidma Põhja-Euroopa julgeolekut rahvusvahelistel foorumitel aktiivselt päevakorral ning arendama Põhjamaade kaitse- ja julgeolekukoostööd. Põhjamaade koostööd tuleb tugevdada.
- **Tuleb olla valmis vaenulike mõjutustegevuste vastu ning tugevdada strateegilist paindlikkust,** sealhulgas võimet tegutseda erinevate blokkidega. Kriisitaluvust tuleb tugevdada terviklikult, arvestades ka kohanemisvõimet ja ebakindluse taluvust.
- **Tuleb parandada oskust koostada kahepoolseid rahvusvahelisi lepinguid,** sealhulgas tõhustada teabevahetust.
- **Euroopa Liidu otsustusprotsessides tuleb luua tihe koostöö sarnaselt mõtleivate riikidega,** et edendada olulisi eesmäärke, näiteks digitaliseerimist ja andmekasutust. Tuleb hoolitseda infoturbe eest ja tagada, et kriitilistes tehnoloogiates ja tegevustes ei tekiks kahjulikke sõltuvusi väljapoole ELi. Soomlasi tuleb saada rohkematele töökohtadele ELi institutsioonides.
- **Tuleb panustada haridusse, oskuste arendamisse ja usalduse säilitamisse.** Majandus peab suutma mitmekesistuda. Läbirääkimis- oskusi tuleb tugevdada, sest selles maailmas tehakse „tehinguid“.
- **Tuleb luua kriitilistele loodusvaradele tuginev töötlev tööstus, mitte piirduda vaid tooraine tootmisega.** Oluline on uurimis- ja arendustegevus, mis on suunatud puuduvate kriitiliste toorainete asendamisele. Tuleb tagada olemasolevate loodusvarade omand ning valmistada nende kestlikuks kommertsialiseerimiseks. Loodusvarade hoidmine demokraatliku kontrolli all on ülimalt oluline.
- **Tuleb tagada võimalikult lai osalemine rahvusvahelistes väärtusahelates,** mis eeldab muu hulgas oskuste arendamist. Tuleb

tugevdada iseseisvust ja tagada varustuskindlus. Erilist tähelepanu tuleb pöörata toodete ja teenuste kvaliteedi tagamisele, ohutusele ja eetilisusele.

- **Stsenaarium eeldab tugevaid, kuid rahustavalt ja ühtsust tugevdavalt mõjuvaid samme ühiskondliku rahu säilitamiseks.** Tuleb toetada ühiskonna põhiväärtuste ja -põhimõtete hoidmist, samuti tagada sõnavabadus ja rõhutada õigusriigi tähtsust.
- **Tuleb toetada Euroopa ja kodumaiste tehnoloogiaettevõtete sünni ja kasvu.** Tuleb tagada ELi rahastus Soome jaoks olulistes valdkondades, näiteks teadus-, arendus- ja innovatsioonitegevuses.
- Tarbijate valikud põhinevad üha enam väärtustel, mistõttu **tuleb tõhustada keskkonnaharidust ja -kommunikatsiooni ning rõhutada mõõdukust.** Kliimatööd tuleb edendada laiapõhjalise koostöö kaudu. Ringmajanduse konkreetseid meetmeid tuleb rakendada juba praegu ja seada lähituleviku eesmärgid, näiteks teenusmajanduse tugevdamise kaudu. Tuleb panustada kõrge lisandväärtusega tehnoloogiasse. Toitainete taaskasutusse, ringlusse ja iseseisvusse tuleb investeerida.
- **Tuleb otsustada, kuidas jätkub rahvusvaheline koostöö asukohapõhise teabe ja teadustöö vallas.**

5.5 Murdunud maailm 2045

Kokkuvõte

Kliima soojenemine on pöördumatu ning süvenenud keskkonnaprobleemid on viinud konfliktideni, mida ei suudeta lahendada. Halvenenud elutingimused on põhjustanud võitluse ressursside pärast. Ökoloogiline kokkuvõtteks kukutab samaaegselt nii sotsiaalse kui ka majandussüsteemi. Ülemaailmne majandus on kriisis, kaubandussõjad ja blokipoliitika on muutunud tavapäraseks. Arenenud majandustes elatustase langeb, kõige haavatavamad riigid varisevad kokku ja äärmuslik vaesus kasvab. Globaalne julgeolek on dramaatiliselt nõrgenenud ning hübriidmõjutamine, konfliktid ja sõjad on muutunud igapäevasteks. Tehnoloogiline ja teaduslik areng aeglustub ning teadust ja tehnoloogiat kasutatakse strateegiliste relvadena riikide ja piirkondade vahelises konkurents.

Võimalused Soomele: Soomel on oskusi toime tulla keerulistes rahvusvahelistes poliitilistes olukordades ning seetõttu võimalus tegutseda dialoogi edendajana ja konfliktide lahendajana.

Riskid Soomele: Soome iseseisvus ja olemasolu on ohus. Pidev sõja ja konfliktide oht, mõjusfääride poliitika ning ulatuslik hübriidmõjutamine on igapäevased. Korruptsioon ja varimajandus suurenevad.

Valmistumine eeldab: Rahvusvahelises koostöös tuleb ellu viia julgeolekut, usaldust ja stabiilsust suurendavaid meetmeid ning parandada keskkonna seisundit. Euroopa Liidu kaitsekoostööd tuleb arendada. Tuleb tagada ühiskonna kriisitaluvus ning arendada kriitiliste sektorite ja toidutootmise iseseisvust. Rahva vaimse kriisitaluvuse ja kaitsetahte säilitamine peab toimuma hariduse, teenuste, toetuste, oskuste ja harituse tugevdamise kaudu.

Murdunud maailmas **on kliima soojenemine läinud tunduvalt kaugemale Pariisi lepingu eesmärkidest ja on pöördumatu**. Halvenenud elutingimused on viinud võitluseni ressursside pärast. **Süvenenud keskkonnaprobleemid on põhjustanud konflikte, mida ei suudeta lahendada**. Toidutootmise tingimused on järsult halvenenud ja puhtast veest on puudus. **Näljahädad ja kliimارانne on suurenenud** ning veekriis põhjustab pidevaid konflikte. Pandeemiad, põuad, maastikupõlengud ja üleujutused on tavalised; kuumalained põhjustavad rohkem surmasid. Keskkond on saastunud ja mered on täis prügilaaasid.

Ökoloogiline kokkuvarisemine on samaaegselt lõhkunud nii sotsiaalse kui ka majandussüsteemi. Ülemaailmne majandus on kriisis, kaubandussõjad ja blokipoliitika on muutunud normaalsuseks. **Arenenud majandustes elatustase langeb, kõige haavatavamad riigid varisevad kokku ja äärmuslik vaesus kasvab**. Paljud riigid ei suuda enam tagada oma kodanike põhivajadusi ega pakkuda turvalisust, mis õõnestab nende legitiimsust. Tekivad **võimuvaakumid, mida täidavad mitte-riiklikud tegutsejad**, nn paariariigid või nende huve edendavad rühmitused ning terrori- ja kuritegelikud organisatsioonid. Globaalne polariseerumine on süvenenud ja ühiskondlik ebavõrdsus on suurenenud.

| „*Indias on suured üleujutused uputanud ravimitehaseid.*“

Rahvusvahelise õiguse regulatsioonimehhanismid on kokku varisenud; olemasolevaid lepinguid ja õigusakte ei järgita ning uusi rahvusvahelisi kokkuleppeid ei suudeta sõlmida. Ebademokraatlikud toimumisviisid on levinud kõigil tasanditel ning demokraatlike riikide riiklik tegutsemisvõime ja inimõigustel põhinev lähenemine on nõrgenenud. **Põhiõiguste ja vabaduste piiramine on muutunud tavapäraseks**. Sotsiaalsed turvavõrgustikud on oluliselt nõrgenenud. Ühiskonnad on väärtustelt ja lojaalsustelt killustunud ning **usaldus peamiste institutsioonide vastu on kokku varisenud**.

Traditsiooniliste suurriikide, näiteks **Ameerika Ühendriikide, mõju maailmas on vähenenud ja riik on muutunud sisekaemuse suunas.** Välispoliitika on muutunud reaktsiooniliseks ning poliitikas tehakse äkilisi ja kiireid suunamuutusi. **Ameerika Ühendriigid on tugevalt lõhenenud poliitilisteks leerideks.** Föderatsiooni ühtsus on nõrgenenud ja konföderatiivne areng on tugevnenud. Ametivõimud, sealhulgas julgeolekuasutused ja relvajõud, on jagunenud osariikide tasandil. **Hiina on lagunemise ja segaduse seisundis,** kuna majandus on languses ja keskvoim nõrgenemas. **Riik on suletud** ja lõhenenud keskvoim püüab meeletultlikult võimu säilitada karmide meetmetega, ent ebaõnnestub sageli. Ainsaks vahendiks jääb rahutusi külvav **ähvardav poliitika ja konfliktide õhutamise.** Nii Hiina kui ka Ameerika Ühendriigid on halvad ja suutmata kasutada poliitilist võimu rahvusvahelisel tasandil. **Reeglitest mittehoollivate riikide, nagu Venemaa, imperialistlikud ja agressiivsed ideoloogiad tugevnevad.** Venemaa kasutab jõulisi hübriidmeetmeid, ründab ja okupeerib alasid, mida peab oma mõjusfääri kuuluvaks.

Euroopa Liidu rahvusvaheline roll on nõrgenenud. EL on muutunud teovõimetuks ning sellest ja euroalast on lahkunud üksikuid liikmesriike. Liikmesriigid tegutsevad üksi või väiksemates rühmades. ELi siseturu struktuur on osaliselt lagunenu ja asendunud mitmesuguste kahepoolsete kaubanduslepingutega. **ELi suunas avaldub rändesurve on äärmiselt suur** ja osaliselt kontrollimatu kliimamuutuse, pikaajaliste konfliktide ja kasvavate piirkondlike erinevuste tõttu. Liikmesriigid püüavad oma piire üha enam iseseisvalt turvata. Rahvusvahelisest kaitsekohustusest on suures osas loobunud ja nn tagasisaatmised (push-back'id) on aktiivses kasutuses. **Kliima- ja keskkonnamuutused ajavad inimesi liikvele ka Euroopa sees, peamiselt lõunast põhja poole.**

| „Näljahäda Euroopas – nälga suremine muutub üha sagedasemaks.“

Tehnoloogia arengus on toimunud tagasimine, eriti andmete kvaliteedi ja küberjulgeoleku vallas. Infrastruktuuri ja regulatsiooni puudused põhjustavad riske, mida ei suudeta ette näha ega ohjata. Kvantitehnoloogia, 6G, kosmosetehnoloogia ja mitmesuguste kombinatoorsete innovatsioonide uurimis- ja arendustöö on aeglustunud. **Teaduslik areng pidurdub,** sest lühiajaline rahastus ja ressursid suunatakse kitsastele valdkondadele pikaajaliste, interdistsiplinaarsete ja süsteemsete uurimisprogrammide arvelt.

Teavet ja tehnoloogiat kasutatakse strateegiliste relvadena riikide, piirkondade ja rühmituste vahelises konkurentsis. Tehisintellekti abil piiratakse õigusi ja toodetakse vale- ning väärinfot. Lisaks muudele kuritegevuse

vormidele õitseb ka küberkuritegevus ning negatiivsed mõjud, nagu vaimse heaolu halvenemine, suurenevad. **Inimesed elavad infomullides, mis raskendab ühise tegelikkuse mõistmist** ja ühiskondliku sidususe säilitamist. Inimesed kasutavad sõltuvust tekitavaid, kuid üha vähem tõeseid ja uut sisu loovaid platvorme. Erinevad rühmad loovad oma narratiive ja tõlgendusi tõest, et toetada oma huve ja maailmapilti.

Murdunud maailmas suudavad ellu jääda ja mõnikord isegi ajutiselt edu saavutada need, kes on panustanud teadmistele ja suudavad neid rakendada oma sõjalise võimekuse arendamiseks, et kindlustada oma strateegilised huvid ja ressursid. **Teisi riike mõjutatakse strateegilise korruptsiooni kaudu.** Oligarhiline valitsemine on viinud väikeste võimuringkondade huvide teenimiseni. **Globaalne julgeolek on dramaatiliselt nõrgenenud ning hübriidmõjutamine, konfliktid ja sõjad on tavalised.** Suure sõja ja tuumasõja oht on kasvanud. Sõjaline jõudemonstratsioon ja pinged on levinud ka kosmosesse ja Arktika piirkonda. **Olukord on kõikjal ettearvamatu ja pingeline.**

Väärtustes ja hoiakutes domineerivad umbusk, enesekesksus ja isoleeritus. Inimesed püüdleval oma huvide poole ja kasutavad teisi ära. Jõukad otsivad oma lahendusi, näiteks suletud elukeskkondi, kuhu pääseb vaid eraklubide kaudu. **Ühiskondlik kord ei tugine enam usaldusele, vaid kitsale kohalikule, etnilisele, religioosle või muule lojaalsusele ning teisalt riigi või mõne suurema süsteemi kontrollile, survele ja käsule.** Naiste õigusi, võimu ja õigust õppida, hääletada, töötada või saada arstiabi piiratakse paljudes riikides.

Stsenaarium – peamised tähelepanekud murdunud maailma arenguetaappidest

2025–2029: Maailmakorra murenemine ja kasvav ebakindlus

- Ameerika Ühendriikide ja Hiina kaubandussõda süveneb Trumpi teisel ametiajal. USA proteksionistlik majanduspoliitika nõrgestab riigi majanduskasvu ja majanduslikku mõjuvõimu. Enamik piirkondi ja riike püüab saavutada võimalikult suurt iseseisvust. Lääneriikide koostöö mureneb.
- Venemaa kasutab enda kasuks pöördunud Ukraina sõjaolukorda ja peab pidevat hübriidsõda lääne vastu.
- Rahvusvahelistel kliima-, loodus- ja keskkonnakoosolekutel ei saavutata kokkuleppeid.
- Suurriigid ja mitmed suured riigid loovad oma relvajõudude osana kosmosevägesid. Riigid investeerivad märkimisväärselt

julgeolekutehnoloogiate arendamisse, kuna ühiskondlikult pingelises olukorras on suur avalik surve korra säilitamisele.

- Lähis-Ida konflikt laieneb suuremaks sõjaks. Aafrika konfliktide olukord halveneb, süvenev näljahäda ja kuumus sunnivad miljoneid inimesi põgenema, peamiselt lähiriikidesse, kuid märkimisväärsel määral ka Euroopasse.
- Rahvusvaheline julgeolek nõrgeneb ja relvastumine kiireneb veelgi. Diktatuurid tugevdavad oma positsioone. Sõjad ja konfliktid halvendavad keskkonna olukorda. Ebavõrdsus ja polariseerumine suurenevad ülemaailmselt.
- Traditsioonilise meedia mitmehäälsus väheneb kasumlikkuse probleemide ja omandi koondumise tõttu ning usaldus meedia vastu langeb.
- Vale- ja väärinfo levib laialdaselt. Otsuseid ei tehta teaduslikule teabele tuginedes.

2030–2034: Kliima- ja demokraatialepingute lagunemine

- Enamik riike lahkub Pariisi kliimalepingust ja ELi liikmesriigid loobuvad ELi kliimakohustustest.
- Riigid valmistuvad tugevasti sõjalisteks ohtudeks, mis on suunatud nende enda vastu.
- Riikidevaheline tehnoloogiakonkurents tiheneb veelgi.
- Kliimamuutuse pidurdamise ja inimeste heaoluga seotud meetmed nõrgenevad.
- Euroopa Liidu otsustusprotsess on ummikus, laienemine ebaõnnestub ja Ungari lahkub EL-ist. Ebademokraatlikud valitsused õõnestavad ELi õigusriigi alustalasid ning liidu sees tekivad piirkondlikud rühmitused.
- Hiina laiendab oma mõjusfääri Aasias.
- Soome lähialadel toimub korduvaid sõjalisi ohuolukordi ja üksikuid relvakonflikte.
- Inimeste kriisitaluvus pannakse proovile ning tööikka jõudnud põlvkonnad tunnevad end kõrvale jäetuna. Valeinfo leviku ja domineerimise tõttu on inimestel peaaegu võimatu eristada tõde.

2035–2039: Ökosüsteemiteenuste nõrgenemine ja kliimaränne

- Kliimamuutuse süvenemine ja puhta vee puudus sunnivad üha rohkem inimesi liikvele, põhjustades kontrollimatut kliimarännet. Äärmuslikud ilmastikunähtused põhjustavad näljahäda ja konflikte.
- Looduse kadu edeneb, nõrgestades ökosüsteemide võimet pakuda inimkonnale vajalikke ökosüsteemiteenuseid: tolmeldajate arv

väheneb drastiliselt, mis ohustab ülemaailmset toidujulgeolekut. Loodusvaradega seotud kuritegevus kasvab ning riikide suutlikkus neid kaitsta väheneb.

- Mitmepoolsest süsteemist on jäänud järele vaid üksikud ja juhuslikud tehingulised suhted.
- Venemaa mõjutab paljude ELi ja Balkani riikide poliitikat. Venemaa on sõjaliselt agressiivne ja teostab pidevat ning jõulist hübriidmõjutamist.
- Osa maailma riike satub majanduslike ja ühiskondlike kokkuvarisemiste järel kuritegelike rühmituste kontrolli alla.
- Algab kontrollimatu ülemaailmne pandeemia. Energia- ja toidutootmine satuvad kriisi, muutuvad kalliks ning nende abil spekulereetakse kiire kasu nimel.
- Avalike teenuste rahastamine kriisistub ka rikastes riikides ning inimesed otsivad turvalisust üha enam eraldunud kogukondadest. Laste ja emade suremus kasvab üle maailma. Tekivad liikumised, mis rõhutavad analoogset ehk digivälist eluviisi.

2040–2044: Liitlassuhete murenemine ja looduse hävimine

- Riigid ja piirkonnad keskenduvad sisekriiside lahendamisele, näiteks NATO-l või EL-il põhinevad liidud on lagunenud ega suuda enam pakuda maailmas turvalisust.
- Demokraatia traditsioonilised institutsioonid nõrgenevad ja kaotavad isegi oma tähenduse.
- Looduse hävimise tõttu halvenevad elutingimused planeedil. Metaani on suures koguses vabanenud merede põhjast ja ookeanid ei toimi enam mingilgi määral süsinikusidujana.
- Suured inimhulgad on liikvel, otsides võimalusi paremaks eluks. Väikesed, näiteks varanduse, usu või päritolu põhjal moodustunud liikumised on tugevnenud ja mängivad kesket rolli kohalikes, eraldunud kogukondades.

5.5.1 Murdunud maailma mõjud ja selleks valmistumine

Olulisemaid võimalusi, mida murdunud maailma arengutee pakub

Äge mitmik kriis võib riigid uuesti koostööle tuua. Lähikoostöö tähtsus suureneb ja **Põhjamaade koostöö tugevneb**. Soomel on oskusteave keerulistes rahvusvahelistes poliitilistes olukordades toimetulekuks ning seega võimalus tegutseda ja tugevdada Soome rahvusvahelist positsiooni dialoogi edendaja ja konfliktide lahendajana.

Murdunud maailm pakub **võimalusi kaitsetööstusele ja spetsialiseerunud tehnoloogiaettevõtetele**, kelle tooteid kasutatakse järelevalve- ja julgeolekuvaldkonnas. Riiklikku ja sisemist julgeolekut suurendavates projektides toetatakse avaliku ja erasektori digitaliseerimist ning uute digitaalsete äri võimaluste omaksvõttu.

Soomel on rikkalikud maavarad ja kaevandamine on konkurentsivõimeline. Mineraalide edasine väärindamine pakub mõistlikult kasutatuna tööstusele äri võimalusi. Kui valdkonna tugev oskusteave suudetakse säilitada, loob see võimalusi ka **mineraale asendavate lahenduste** arendamiseks. Ettevõtete regulatsiooni vähendamine loob ruumi uutele innovatsioonidele.

Eksistentsiaalsed kriisid kasvatavad elanikkonna kriisitaluvust. Majanduskriisi ja elutingimuste halvenemise ajal tugevneb **kodanikuühiskonna roll ja kohaliku tasandi lahendused**, samuti lähikogukonna turva- ja ühtekuuluvustunne.

Ületarbimisest võidakse sunnilt loobuda.

Maailmaolukord võib pakkuda uusi koostöövõimalusi väljaspool ELi. Soome võib olla keskmisest parem elupaik, kui suudetakse hoida usaldusühiskonda, haridus- ja oskustaset, looduse seisundit ja kogujulgeolekut – see aitaks meelitada tööjõudu ka välismaalt.

Looduskao pidurdamiseks tehakse muudatusi ühiskonna struktuurides ja toimimises. Kasvutingimused paranevad Soomes vähemalt esialgu, kuid muutus võib pikas plaanis tuua uusi riske. Riskijuhtimine ja kohanemine võivad võimaldada ka positiivsete mõjude ära kasutamist. Keskendutakse igapäevasele toimetulekule ja ligimese aitamisele. Soome tugevus on usaldusühiskond – kui see suudetakse säilitada.

Olulisemaid riske, mida murdunud maailma arengutee kätkeb

Soome iseseisvus ja olemasolu on ohus. Pidev sõja- ja konfliktioht, mõju sfääride poliitika ning ulatuslik hübriidmõjutamine on kohal. Soome võib sattuda **autoritaarse suurriigi poliitika sihtmärgiks maal, merel, õhus ja küberruumis**. Sarnaselt mõtlevate riikide rühmitused ja liidud kiratsevad või lagunevad. Tuumarelvade kasutamise ja tuumaõnnetuste ohud kasvavad. **ELi teovõimetus ja blokkideks lagunemine nõrgestavad Soome julgeoleku- ja majandusolukorda** ning ühiskondlikku stabiilsust veelgi. Umbuskavaliku võimu vastu kasvab, mh infomõjutamise tõttu.

Tehnoloogia kasutamise ja arendamisega kaasnevad laiaulatuslikud riskid: **tehnoloogiat kasutatakse autoritaarse võimu vahendina** ning tehnoloogiaebavõrdsus ja -vastasus suurenevad globaalselt, tekitades pingeid ja muutes jõuvahekordi. **Laialt vahav küberkuritegevus** on murendanud usaldust digiteenuste vastu. Usaldusväärset massimeediat ja teavet ei ole

ning **vaenulik infomõjutamine on tugev**. Deepfake'i-ühiskondades on võim sellel, kes saavutab suurima nähtavuse. Kahanevaid ressursse ei jätku transpordi- ja digitaristule ega -teenustele; samal ajal kasvatavad nii kliima-muutus kui ka **küberjulgeoleku nõrgenemine** taristu ülalpidamis- ja remondikulusid. Kliimaränne tekitab survet transpordisüsteemile.

Korruptsioon, ebaõiglaste kaubanduspoliitiliste võtete ja riigibide väärkasutus on tiptasemel ning **varimajandus vohab**. Majanduse uuenemisvõime hääbub investeringute raugemisel. Turupõhise rahastuse kättesaadavus halveneb finantsturgude usalduse ja stabiilsuse nõrgenedes. Rohepöörde investeringud unustatakse.

Akuutsete riskide tõrjumisel ja kahaneva avaliku sektori eelarve tingimustes **ei mõisteta vaimse kriisitaluvuse olulisust**. Kultuuriteenuste rahastamist ei peeta enam riigi ülesandeks.

Relvade kandmine ja kasutamine levib ning relvastatud vägivald suureneb. Vägivald lõhub demokraatia ja kokkuleppesüsteemid. Vanglate ressursid on ebapiisavad ja omakohus vohab.

Murdunud maailma arengukäiguks ei valmistuta.

Kui energia kättesaadavus halveneb ja toidutootmine kannatab, **mureneb ühiskonna rahu**. Kui ka usaldus võimude vastu kaob, satutakse nõiaringi, kus sisemise julgeoleku eri elemendid lagunevad; selles on keskne toit ja selle piisavus. Kui toidutootmine on ohus, tekib turg toiduvõltsingutele ning sahkardus ja must turg kasvavad. Suureneda võivad ka muud toiduga seotud kõrvalnähtused; näiteks tootmise tõhustamiseks liigne ravimite kasutamine põllumajandusloomadel ja/või väetiste liigkasutus. Uued nakkushaigused, looma- ja taimetervise probleemid, tarneahelate raskused ja sõltuvused toidusüsteemis mõjutavad nii majanduslikult kui ka ühiskondlikult. Vesi kui majanduslik tootmissisend võib tulevikus koonduda vaid maksejõuliste tegutsejate kätte.

Maa ja kinnisvara koondumine väheste tegutsejate või välismaiste omnike kätte **võib pidurdada piirkondlikku arengut või nõrgestada riiklikku otsustusõigust**. Üha väiksem osa tööelistest kuulub tööjõusse ja palgatöötajate arv on kokku varisenud. Kahanenud tööjõudu kompenseerivad robotiseerumine ja „pimedate tehaste“ levik.

Euroopa ei suuda vastata kliimamuutusest tulenevale ulatuslikule sisserändele ning ühist rände- ja varjupaigapoliitikat ei suudeta rakendada. Rahvusvaheliste pagulaslepingute kokkuvarisemine suurendab **ebaseaduslikku sissetulekut ja ebaseaduslikku riigis viibimist**. Ühiskondlik ja sisemine **ebastabiilsus võivad eskaleeruda vägivaldseteks kokkupõrgeteks** ning usaldusühiskonna murenemiseks, mis avaldub suurenevate väärkasutustena. Kodanike vastastikune usaldus ja usaldus võimude vastu ning võimudevaheline usaldus kõikuvad.

Tulu ja varanduse ebaühtlane jaotumine ning **ebavõrdsuse ja vaesuse kasv viivad heaoluriigi hääbumiseni.**

Sotsiaal- ja tervishoiusüsteem ei suuda kasvavatele vajadustele vastata – tagajärjeks on ravimata haiguste sagenemine ja vaksineerimiskatvuse kokkuvarisemine.

Healukorraldus toetub osaliselt heategevusele ning eri lähi- ja kogukondade roll abi ja hoole pakkumisel suureneb. Ametiasutused paikavad ressursipuudust peamiselt kirjalike eneseabijuhistega. Antibiootikumidele resistentsete bakterite hulk kasvab. Vaktsiinidest ja tervisevaldkonna lahendustest on saanud võimukasutuse vahend ning neid ei jagata üle riigipiiride, näiteks pandeemia korral. Hariduslikud õigused ei teostu ja oskuste põhi mureneb. Killustunud haridus on paljude tegutsejate käes. Erinevad huvid ühiskonnas on viinud paralleelsete süsteemide tekkeni ning ühist arusaama maailmast ei kujune jagatud institutsioonide kaudu. Hariduslik ebavõrdsus mõjutab osalemisvõimalusi ühiskonnas. Teabe usaldusväärsusest saab kaup.

Kliimamuutus soodustab Põhja-Atlandi hoovuste nõrgenemist, mis suurendab **ettearvamatute ja äkiliste kliimamuutuste riski**. Üleujutused, eriti rannikualadel, võivad tekitada olulisi häireid asustustaristus. **Kasvukahjurite, taimehaiguste ja võõrliikide** riskid suurenevad, samuti **riskid loodusele ja ökoloogilistele süsteemidele**. Ohus on ka metsade tervis ning raiemahud on liiga suured, mis põhjustab süsinikunielude kokkukukkumise või kadumise. Majanduse nappe ressursse ei suudeta jaotada ja kasutada nii, et need suunataks loodusvarade ja oskuste toetamiseks. Toidu-, vee- ja elutingimustega seotud konfliktid ja pagulus kasvavad. Võimalikud on miljarditesse ulatuvad keskkonnakahjud. Liustike sulamine on tõstnud merepinda ja uputanud rannikulinnu üle maailma; hävinud on ka väikesed saareriigid.

Looduse hävimisega halvenevad elamisvõimalused planeedil. Veekriis põhjustab püsivaid konflikte. Looduskao ja kliimamuutuse tõttu toimub suures ulatuses ökosüsteemiteenuste kokkuvarisemine, mis mõjutab muu hulgas toidutootmist ja puhta vee kättesaadavust.

Olulisemad sammud murduva maailma jaoks valmisolekuks – mida tuleks teha juba täna?

- **Rahvusvahelises koostöös tuleb ellu viia julgeolekut, usaldust ja stabiilsust suurendavaid meetmeid.** Tuleb otsida võimalusi globaalse juhtimise mehhanismide edendamiseks ja arendamiseks, sh kliimamuutuse pidurdamise ja sellega kohanemise võimaldamiseks, rände ohjamiseks ning massihävituselvade leviku tõkestamiseks.

- **Tugevat riigikaitset tuleb hoida ja arendada osana NATOt ning arendada ELi kaitsekoostööd.** Kõikehõlmava julgeoleku arendamiseks tuleb tagada süsteemne valdkondadeülene koostöö ning kogu ühiskonna osalemine julgeoleku tagamises ja arendamises.
- **Ühiskonna elutähtsad funktsioonid tuleb kindlustada kõikehõlmava julgeoleku toimetudeli kohaselt.** Riikliku kriisijuhtimise tugevdamiseks tuleb veelgi suurendada ametkondade vahelist koostööd ja võimekusi, sh olukorratundlikkust, luuret ja küberjulgeolekut.
- **Tuleb tagada kõigi ühiskonna osaliste kriisitaluvus.** Samuti tuleb hoida ja arendada varustuskindlust, kriitiliste valdkondade ning toidutootmise iseseisvust, keskkonna seisundit ja tagada ravimite kohustuslikud varud.
- **Elanikkonna vaimse kriisitaluvuse ja kaitsetahte hoidmine on oluline,** seda hariduse, teenuste, toetuste, oskuste ja harituse tugevdamise kaudu. Astmelise ettevalmistuse ja eskaleerumisriskide pideva tuvastamisega suurendatakse ennetavat olukorratundlikkust.
- **Hübridmõjutuseks tuleb olla põhjalikult valmis.** Erinevate meetmetega tuleb tagada demokraatia toimivus. Põhi- ja inimõigustest ning toimivast õigusriigist ja õiguskaitsest tuleb kinni pidada ka eriolukordades. Ühiskondlikku rahu tuleb säilitada.
- **Õigusriigi ja demokraatia lagunemisoht tuleb tuvastada ja neile reageerida.** Tuleb panustada demokraatia arengusse ja usaldusühiskonna toimimise eeldustesse ning tagada põhiseaduslike ja inimõiguste võrdne teostumine. Avalik haldus peab suutma vastata kodanike ning eri rühmade ja piirkondade muutuvatele vajadustele, et säiliks usaldus institutsioonide vastu ja ei suureneks piirkondlikud ega rühmade vahelised lõhed.
- **Tuleb kindlustada teadmiste ja kriitiliste valdkondade oskuste varustuskindlus,** sh infoturbe, andmete kasutatavuse ja kättesaadavuse tase. Arendada võimet tegutseda suletud infokeskkondades. Valmistuda satelliitide talitlushäireteks. Tugevdada soomlaste küberpädevust.
- **Tuleb tagada, et soome inimesed saaksid usaldada massiteabekanalite teabe tõepärasust.** Panustada meediakirjaoskuse valeduste mõju vähendamiseks ning tugevdada head valitsemist, ametieetikat ja tõenduslohist juhtimist.
- **Valmistuda tuleb võimaluseks, et avalike vahendite ja meetmetega suudetaks kaitsta ning töökorras hoida vaid kõige kriitilisem taristu.** Ülejäänud taristu tuleb jätta erasektori kanda.

- **Ressursid ja prioriteedid tuleb suunata sellesse, et ökosüsteemide ja kliimamuutuse pöördepunktid ei realiseeruks.** Pöördepunktidest tuleneda võiv võimalik keskkonnakrahh ja sotsiaalmajanduslike riskide ulatus nõuab ennetavat ettevaatuspõhimõtet. Kliimamuutusest tulenevaid heaolu-, tervise- ja keskkonnoahte tuleb ette näha.
- **Tuleb teha kõik võimalikud keskkonna-, looduse- ja kliimariske ennetavad sammud kulude mitmekordistumise vältimiseks,** keskmes kliimamuutuse ja keskkonnasaaste tõrjumine ning looduskao peatamine ja elurikkuse suunamine taastumisele. Keskkonnanägemustes tuleb liikuda vabatahtlikkuselt rangema regulatsiooni suunas. Ruumilises planeerimises tuleb arvestada kliimamuutuse tekitatud riskidega.
- **Valmistutakse ulatuslikuks sisserändeks kõigis ühiskonna valdkondades** ning tagatakse, et teenused, toetused ja taristu toetaksid lõimumist ning riiki saabujate töövõimet. Tõrjutakse ja hallatakse Soomet puudutavat ulatuslikku ebaseaduslikku sisserännet ning ebaseaduslikku riigis viibimist ametkondliku koostöö ja valmisoleku-meetmete abil. Tugevdada tuleb inimkaubanduse vastast võitlust ning ohvrite tuvastamist ja abistamist.
- **Tööjõurände arendusse, toimimisse ja lõimumisse tuleb panustada.** Tugevdada tegevusi rassismi ennetamiseks ja heade rühmade vaheliste suhete hoidmiseks. Ühiskondliku ebavõrdsuse kasv tuleb peatada.
- **Tuleb panustada meetmetesse, mis toetavad inimeste töötamist ja töövõime säilimist,** ning tugevdada ühiskondlikku osalust ja oskuste arengut. Polariseerumise ennetamine on oluline, muu hulgas tööle saamist kindlustavate vahenditega. Tuleb hoida oskuste arendamist ja haritust ning tugevdada võimekusi. Tuleb hoolitseda elanikkonna töö- ja toimetulekuvõime, vaimse tervise toetamise ning kehaliselt aktiivse eluviisi edendamise eest kogu elukaare jooksul.
- **Toetada ühist väärtusruumi, teaduslikku maailmapilti** ja üksikisiku võimalust hoolitseda oma heaolu eest. Tagada kõigile võrdsed võimalused kvaliteetseks alushariduseks ning üld-, kutse- ja kõrghariduseks. Hoolitseda haridusteenuste eest ja hoida elanikkonna kõrget haridustaset.
- **Kriitilised sõltuvused tuleb tuvastada, arendada iseseisvust ning vähendada sõltuvust impordist.** Arvestada tuleb globaalse väärtusahela loodusriskide mõjuga majandusele.

- **Erinevates valdkondades tuleb valmistuda äärmuslike ilmastikunähtuste puhuks**, nagu paduvihmad, tormid, pikad kuumalained ja lumerohked talved põhjas. Puhas vesi tuleb kindlustada ja loodusvarade kestliku kasutuse piirid tuleb kindlaks määrata ringmajanduslike lahenduste tugevdamiseks. Kaitsealade võrgustikku ja taastamis-tegevusi tuleb suurendada.

6

STSENAARIUME SAAB TÄIENDADA JOKKERITEGA

Ootamatute arengute (ehk „jokkerite“) osa on kirjutanud Saksa-
maa ootamatute sündmuste ekspert, filosoofiadoktor Karlheinz
Steinmüller.

Meie aega iseloomustab dramaatiliselt suurenenud ebakindlus, kiire muu-
tumine paljudes valdkondades, suur keerukus ja suur kõikumus. **Stsenaariu-
mid kirjeldavad arengu põhisuundi ning neid saab täiendada ootama-
tute arengutega, mida tuntakse ka mustade luikedena.** Jokkerid on
ebatõenäolised hüpoteetilised sündmused või juhtumid, millel on tohutu
mõju, kui need aset leiavad. Need üllatavad tavaliselt poliitilisi ja majandus-
likke tegutsejaid, kui sellisteks võimalusteks ei ole valmis oldud ega nende
võimalikkust arvestatud. Selleks on siiski vaja **oma ootusi ja eeldusi tule-
viku kohta kriitiliselt kahtluse alla seada.** Ootamatutel arengutel võib
olla mitu põhjust.

- Jokkereid kasutatakse sageli stsenaariumide kontekstis ootamatute sündmustena, mis panevad proovile stsenaariumide stabiilsuse, toetavad või muudavad neid.
- Jokkerite kaudu saab tuvastada võimalusi ja riske ning võimalikke tegutsemisviise (näiteks vastumeetmeid), mis võivad sageli olla olulised sõltumata konkreetsest jokkerist.

Jokkerite portfelli kirjeldatakse nende põhijooni, allikat ja peamisi mõjusid lühidalt. Põhjalikumas analüüsis tuleks täpsemalt käsitleda põhjuseid, mõjutusvaldkondi, otseseid ja kaudseid tagajärgi, osalisi tegutsejaid jne. Samuti tuleks tuvastada nõrgad signaalid, mis viitavad ootamatutele arengutele /jokkeritele, ning hinnata nende tõenäosust vähemalt üldjoontes.

Igas mainitud jokkeris on arvukalt muutujaid, mida saab muuta või määratleda enam või vähem äärmuslikuna. Näiteks jokker „Tõusev merepind“ sõltub suuresti sellest, kui palju merepind tegelikult tõuseb. Tehnoloogiliste jokkerite puhul, nagu „3D-printimine kõigile kättesaadavaks“, on tavaliselt määrav see, milline riik viib innovatsiooni edasi. Kõik mainitud jokkerid puudutavad Soomet. Ükski neist ei piirdu oma mõjudelt ainult Soomega, vaid enamik on seotud kas Euroopa või globaalse kontekstiga.

Siin on mõned näited võimalikest jokkeritest (ootamatutest arengutest). Veel näiteid on toodud lisas 3.

Jokkerid

- **Supervõim Aafrika:** Sahara-taguste riikide liit suudab murda välja vaesuse ja kriiside nõiarangist. Tänu paranenud valitsemisele saavad rahvastiku kasv ja loodusvarade küllus teguriteks, mis edendavad sisetootmist arengut. Suurenenud investeeringud viivad „Aafrika majandusime“ sünnini, mis meenutab Hiina tõusu 21. sajandi alguses. Kiiresti kasvava majandusliku jõu toel tõuseb riikide liit uueks globaalseks supervõimuks mitmepooluselises maailmas.
- **Venemaa lagunemine:** Pärast Putini surma viivad võitlus järeltulija pärast ja katastroofiline majandusolukord Venemaa Föderatsiooni (osalise) lagunemiseni. Piirkonnad jäävad enamasti omapead ning

püüavad majanduslikult suunduda lähimate naabrite poole. Sisemine ränne süvendab vastuolusid. Algab uus kaose ajajärk.

- **Jääaeg Euroopas:** Ülemaailmse soojenemise tagajärjel peatub Põhja-Atlandi soojuse ja soolasuse ringlus ehk Golfi hoovus. Euroopa keskmine temperatuur langeb umbes 5 °C. Tagajärgedeks on pikemad ja külmemad talved, kliima- ja viljelusalade nihkumine (põllumajanduse tootlikkuse langus), veekogude jäätumine, transporditaristu häired ja suurenenud energiatarbimine. Kliimatöö tuleb täielikult ümber määratleda – see muutub külmakahjustuste eest kaitsmiseks.
- **Äärmuslik pikaajalisus:** Meditsiini- ja biotehnoloogia läbimurrete tulemusena tõuseb oodatav eluiga eriti arenenud riikides kuni 160 aastani – see mõjutab sotsiaalsüsteeme, poliitikat ja mõtteviise. Ühelt poolt tuleb tööelu vastavalt pikendada (mõjutades karjääri võimalusi ja tööliikumist), teisalt pööravad üha rohkem inimesed tähelepanu sellele, et nad ei võtaks vastu ebatervislikku ega ohtlikku tööd.
- **Orbiiditaristu kokkuvarisemine:** Kosmoseprügi hulk on kasvanud hüppeliselt, kiiremini kui kosmosesse saatetavate raketite või satelliitide arv. See suurendab kosmoselaevade ja prügiosakeste kokkupõrkeid, mis omakorda tekitavad tohutul hulgal uut prahti (Kessleri efekt). Suhteliselt lühikese ajaga hävib peaaegu kogu orbiidil põhinev taristu. Selle tulemusel lakkavad toimimast kõik kosmosel põhinevad süsteemid – nii tsiviil- kui ka sõjalised –, nagu side (internet), navigatsioon (GPS) ja Maa seire.
- **Relvastumiskonkurents kosmoses:** Maa lähikosmose kasvav strateegiline tähtsus viib selle militariseerumiseni. Tsiviil- ja sõjalise kasutuse piirid hägustuvad (näiteks kosmoseprügi eemaldamiseks mõeldud kaksikfunktsiooniliste süsteemide tõttu). Suured kosmose-riigid ei järgi enam kosmoslepingut. Kõik juhtivad riigid investeerivad massiivselt sellesse uude, viiendaks nimetatud tegevuskeskkonda.
- **Maailmavõrgu lõpp:** Sotsiaalmeediast saab üha enam erinevate konkureerivate narratiivide konfliktiväli, mida levitavad näiteks valitsustele lähedased rühmitused või trollivabrikud. Hiina ja Venemaa eraldavad oma riiklikud internetivõrgud kõigist allikatest, mis on vastuolus nende autoritaarsete režiimidega, olgu need välismaised või kodumaised. Teised riigid järgivad nende eeskuju ja katkestavad globaalsed internetiühendused. Tekivad rahvuslikud võrgud. Sotsiaalmeediast saavad üksnes riigisisised platvormid.
- **FinTech-maailm:** Rahasüsteem erastatakse. Sularaha kadumine kogu Euroopast on viinud selleni, et finantsturgude digitaliseerumine on

toimunud ootamatult kiiresti. Traditsiooniline pangandus koos kesk-pangasüsteemidega on järk-järgult asendunud finantstehnoloogia ettevõtete ja mikrolaenude platvormidega, mis pakuvad paremat teenust. Peamisteks maksevahenditeks on kujunenud digitaalsed krüptovaluutad – bitcoini ja ethereumi kõrval eelkõige eurocoin.

- **Vedel demokraatia (liquid democracy):** Traditsiooniline partei-süsteem on lagunemas – parteide arv kasvab, äärmusliikumised ja populistid saavad suuremat mõju. Ka äärmusparteid ei suuda siiski koondada ega väljendada kodanike mitmekesiseid huve. Selle tule-musel kaotavad parteid oma tähenduse, ka poliitiliste tegutsejate pakkujana. Nende asemele tulevad tehnokraatlikud valitsused, kes juhivad digitaalse otsedemokraatia abil ja esitavad kõik tähtsad küsi-mused elektrooniliseks hääletamiseks.

7

TULEVIKUDIALOOGID RÕHUTAVAD ÜHISTEGEVUSE TÄHTSUST

Osana valitsusnõukogu tulevikuaruande koostamist korraldati 40 dialoogi Soome tuleviku teemal. See tervik vastab valitsusprogrammi eesmärkidele tugevdada demokraatiat, osalust ja usaldust ühiskonnas ning edendada laste ja noorte osalust. Lisaks toetab dialoogide sari eesmärki tugevdada hea arutelu ja arvamuste vahetamise kultuuri. Aruteludes osales üle 300 inimese 51 eri paigast. Arutelud viidi läbi Erätauko-meetodiga koostöös paljude eri partneritega. Osalejate ring oli mitmekesine: eri vanuses, erineva tausta ja elulukorraga inimesi. Eriti püüti kaasata eri vanuses noori.

Peamised lootuse ja usalduse teemad

Aruteludes rõhutati Soome looduse ja hariduse keskset rolli nii rahvusliku identiteedi kui ka heaolu alusena. Heaoluriiki ja avatud demokraatiat peeti Soome ühiskonna tugevusteks, kuigi nendega seostus ka tulevikku

puudutavaid muresid. Osalejad kirjeldasid Soome ühiskonda üldiselt võrdsema ja turvalisena. Hariduse kättesaadavust, eelkõige tasuta haridust ja vabaharidust, peeti võrdsust toetavateks alustaladeks. Paljud rõhutasid koostöö ja individuaalse vastutuse tähtsust tuleviku ülesehitamisel. Eriti lapsed ja noored ning nende aktiivsus äratasid lootust ja inspiratsiooni. Osalejad väljendasid vajadust lisada ühiskondlikku arutellu positiivseid vaatenurki, millega eri inimrühmad saaksid samastuda ja millesse panustada. Dialoogide põhjal tajuti, et ühiskondlik vastupanuvõime põhineb ühisel väärtusruumil, empaatial, koostööl ning positiivsel ja lootusrikkal suhtumisel tulevikku.

„Maailmamastaabis on Soome üsna turvaline ja hea elupaik. On vabadus väljendada seda, mida tuleks arendada. On turvaline ja võib ka nuriseda.“

Peamised murekohad

Aruteludes kerkis esile mitmeid muresid ja hirme Soome tuleviku pärast. Olulisimate teemadena tõusid esile sotsiaal- ja tervishoiuteenuste kättesaadavus, vaimse tervise probleemid, noorte vaimne heaolu ja lootusetuse tunne. Samuti muretseti majandusliku ebavõrdsuse ja selle mõju pärast inimeste heaolule ning hariduse ja tervishoiu kättesaadavusele. Turvalisusega seotud hirmud, nagu sõjaohu, vägivald ja rassism, mainiti mitmes arutelus. Ühiskondliku polariseerumise süvenemist ja sidususe nõrgenemist peeti tõsisemateks probleemideks. Kliimamuutus ja keskkonnakaitse tekitasid osalejates vastuolulisi seisukohti. Siiski oldi ühel meelel, et kliimamuutuse mõjud on märkimisväärsed nii Soomes kui ka globaalselt. Paljud tundsid igapäevaelu ebakindlana ja kirjeldasid tunnet, et elavad „mitmik kriiside ajastul“, kus murede käsitlemine on lihtsam kui positiivsetest asjadest rääkimine.

„Mind on hakanud lausa ahistama infomüra ja voog ülemaailmsetest kataastroofidest ja sõdadest ning olen mõelnud, kuidas säilitada positiivsust selle negatiivse, kuigi tõese infovoolu keskel.“

Enamik aruteludes osalenuid väljendas rohkem muret teiste inimeste olukorra kui enda oma pärast, kuigi ka oma tulevikku vaadeldi murede kaudu. Vanemate põlvkondade puhul tõid praegused kriisid ja ühiskondlikud probleemid meelde varasemate aegade raskused, mida ei soovita korrata. Sõjakogemused ja nendega seotud hirmud ühendasid eri põlvkondi murettekitaval viisil. Üldiselt nõrgestas muretsemine teiste heaolu, majandusliku ebakindluse, lootusetuse

tunde, globaalse olukorra ja ebaõigluse kogemuste pärast osalejate usaldust tuleviku suhtes.

Vastupanuvõime alused ja osalejate roll Soome tulevikus

Arutelude põhjal tugineb ühiskonna vastupanuvõime ja toimetulekuvõime ühistele väärtustele ja laialdaselt oluliseks peetavatele teguritele, nagu looduse väärtustamine, heaoluriik ja võrdne haridussüsteem. Osalejad rõhutasid koostöö tähtsust, empaatiat inimeste vahel, tegutsemisjulgust ja võimet pidada konstruktiivset arutelu ka erimeelsuste korral. Samuti rõhutati heaoluriigi, võrdsuse ja avatud demokraatia toetamist ka tulevikus. Nende tegurite peeti tugevdavat lootust ja usaldust mitmel tasandil – iseenda, teiste inimeste, ühiskonna ja Soome tuleviku suhtes, isegi keerulistel aegadel.

„Ma olen universumis ääretult väike nanomikroob, kuid ka sellel on tähendus, mida mina teen. Kõigel, mida me teeme, on tähendus. Tulevik luuakse nüüd.“

Aruteludes rõhutati aktiivse kodanikuks olemise mõtet – vastutust oma heaolu eest, teiste toetamist ja ühiskonnas osalemist. Osalejad teadvustasid oma rolli näiteks vabatahtlikus tegevuses, hääletamisel, aruteludes osalemisel, nõrgemal positsioonil olijate aitamisel ja kogukonnatunde edendamisel. Paljud nägid tuleviku kujundamist algavat väikestest igapäevastest tegudest ja soovisid mõjutada oma elukeskkonda praktilisel moel.

Edasise arutelu vajadus

Dialoogide põhjal vajatakse edasist arutelu eriti identiteedi ja ühtekuuluvuse tunde üle mitmekultuurilises ühiskonnas, hariduse ja oskuste arendamise, tehnoloogia eetiliste piiride, soome keele ja keelelise kättesaadavuse, kogukonnatunde tugevdamise ning piirkondliku võrdsuse teemadel. Samuti vajavad kliimamuutuse ja keskkonnakaitse edendamine konstruktiivset ja mitmehäälselt kaasavat arutelu.

Tagasiside dialoogidest

Dialoogide sari pakkus väärtusliku läbilõike kodanike mõtetest ja tunnetest Soome tuleviku suhtes. Osalejate tagasiside oli väga positiivne. Arutelusid peeti turvalisteks, lugupidavateks ja tähendusrikkateks. Teiste kuulamine suurendas mõistmist, usaldust ja lootust. Eriti hinnati võimalust jagada oma kogemusi rahulikult ilma vaidlusteta.

„See arutelu andis mulle tunde, et küll läheb korda, kui neid asju hakatakse julgelt koos lahendama. Ma usaldan inimlikkust.“

Paljude jaoks oli see esimene kord, kui nad said rahulikult mõelda oma või Soome tuleviku üle ilma surveta anda õigeid vastuseid. Seda kogemust peeti vabastavaks ja osalust suurendavaks. Dialogid tekitasid ka usaldust riigihalduse vastu. Võimalust olla kuulnud ja teadmist, et arutelude sisu kasutatakse tulevikuaruande koostamisel, peeti oluliseks. See on märkimisväärne näide sellest, kuidas Erätauko-vestluste taolised meetodid võivad luua uut sidet otsustajate ja kodanike vahel. Eriti väärtuslikuks peeti seda, et osaleda võib igaüks – sõltumata taustast või erialasest pädevusest.

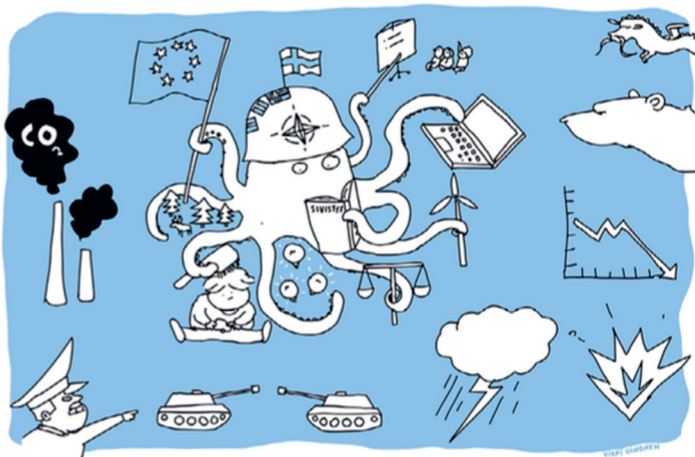
Paljud soovisid, et sellised arutelud muutuksid tavaliseks ja püsivaks osaks ühiskondlikust arutelukultuurist. Dialogide peeti tugevdavat kogukonnatunnet ja toimivat sillana eri inimrühmade vahel. Osalejate hinnangul suurendasid need arutelud inimeste tuleviku tegutsemisvõimet ja ühiskondlik rahu.

8

SOOME TULEVIKUKS VALMISOLEKU ARENDAMINE

Tulevikuaruande koostamisel on tuvastatud stsenaariumidest sõltumatud, otsustamise seisukohalt olulised ja erilist tähelepanu vajavad teemad, mis on tähtsad Soome tulevikuks valmisoleku arendamisel.

Stsenaariumide mõjude analüüsis on välja toodud tegevused, mis ei sõltu stsenaariumitest – **need on sammud, mida tuleb igal juhul edendada juba praegu**, et tugevdada Soome tulevikuks valmisolekut. Need tegevused on määratletud ministeeriumide töögruppides. Tegevused on jaotatud geopoliitilistesse, majanduslike, tehnoloogilistesse, ühiskondlikesse, keskkonnaalastesse ja õigusloome kategooriatesse. Igas kategoorias on viis peamist tähelepanekut. Tegevused ei ole esitatud tähtsuse järjekorras.

Geopoliitilised

1. **Euroopa Liidu ja Euroopa poliitilist ning majanduslikku rolli, samuti julgeoleku- ja kaitsevõimekust tuleb arendada sihi-kindlalt.** Tuleb üles ehitada üleilmselt tugev ja tegutsemisvõimeline Euroopa Liit, mis edendab oma liikmesriikide ja kodanike julgeolekut, heaolu ja majandushuvisid ning kaitseb ühist euroopalikku väärtusruumi. Tuleb aktiivselt mõjutada Euroopa ambitsiooni kasvu nii julgeolekuarhitektuuri ülesehitamises kui ka konkurentsivõime ja globaalse rolli tugevdamises, sealhulgas kaubanduse ja majandusliku avatuse kaitsmises ning digikeskkonda puudutavates tegevustes. Toetatakse Ukrainat ja püüdlust kestliku ja õiglase rahu poole.
2. **Mitmepoolset, reeglitel põhinevat rahvusvahelist süsteemi tuleb jõuliselt tugevdada ja arendada.** Tuleb hoida ja aktiivselt kasutada usaldust, julgeolekut ja rahvusvahelist õigust tugevdavaid meetmeid. Tuleb otsida uusi ning tugevdada olemasolevaid partnerlusi mitmepoolse koostöö edendamiseks.
3. **Soome peab säilitama võime ja usaldusväärsuse liitlase, partneri ja tegutsejana nii oma lähialadel kui ka globaalselt.** Liitlassuhteid tuleb tihedamalt arendada, keskendudes strateegiliselt olulistele lähialadele – Põhjamaadele, Läänemere piirkonnale ja Arktikale.
4. **Tugevat rahvuslikku kaitset osana NATO ühisest kaitse-süsteemist ning riiklikku julgeolekut tuleb säilitada ja pikaajaliselt arendada.** Rahvusvahelist kaitsekoostööd ja selle erinevaid partnerlussuhteid tuleb järjepidevalt laiendada. Euroopa kaitsepoliitikat, kaitsetööstust ja Euroopa kaitsevõimekust tuleb kiiresti tugevdada, püüdes samal ajal siduda Ameerika Ühendriigid Euroopa julgeolekusse NATO ja kahepoolse koostöö kaudu.
5. **Kriisitaluvust tuleb arendada kõigil tegevusaladel ja ühiskonna tasanditel, lähtudes tervikliku julgeoleku ja kogukaitse põhimõtetest.** Kaitsetööstuslikku ja tehnoloogilist alust ning tarneahelate turvalisust tuleb arendada sihipäraselt koostöös Euroopa Liidu ja Põhjamaadega. Tuleb hoolitseda riikliku omandi säilitamise, teabevarustuse kindluse ning kriitilise taristu korrashoiu ja puutumatus eest, samuti hea keskkonnaseisundi tagamise eest. Tuleb kindlustada puhta joogivee kättesaadavus ja kodumaise toidutootmise jätkusuutlikkus. Tuleb tagada elanikkonna vältimatu

sotsiaal- ja tervishoiuabi ning toimetulek kõigis olukordades. Samuti tuleb jätkuvalt panustada ametkondade, ettevõtlussektori, kodanikuühiskonna ja elanikkonna iseseisvasse valmisolekusse ning vaimse kriisitaluvuse tugevdamisse.

Tehnoloogilised

6. **Tuleb jõuliselt panustada vale- ja väärinfo tuvastamisse, tõrjumisse ning strateegilisse kommunikatsiooni.** See eeldab mitte ainult tehnoloogiaga seotud ELi regulatsiooni arendamist ja rakendamist, vaid ka kodanike meediakirjaoskuse ja digitaalse kirjaoskuse tugevdamist. Tuleb sekkuda digitaliseerumise ja uute tehnoloogiate kahjulike mõjude vastu, eriti laste ja noorte heaolu ja vaimse tervise seisukohalt. Digitaalset tõrjutust tuleb vähendada kogu ühiskonnas. Sõltumatu meedia tegutsemistingimused tuleb tagada osana ühiskonna kriisitaluvuse ja sidususe tugevdamisest. Sõltumatu ja usaldusväärse teabe kättesaadavus peab olema kindlustatud.
7. **Tuleb tegutseda digitaliseerimise, andmemajanduse ja murranguliste tehnoloogiate kestliku kasvu saavutamiseks.** Soome erilisi tugevusi, nagu uued võrgutehnoloogiad, superarvutid, kvant- ja kosmosetehnoloogiad ning nende rakendamine, tuleb jätkuvalt arendada. Soome pooljuhtide tööstusharu vajab sihipäraseid meetmeid, et kasutada ära ülemaailmset nõudluse kasvu ja tugevdada konkurentsivõimet kriitilistes tulevikutehnoloogiates. ELis ja riiklikul tasandil tuleb edendada tehnoloogiaettevõtete kasvu näiteks *scale-up*-rahanduse abil. Vaja on investeringuid turvalisse ja toimivasse digi- ja andmetaristusse.
8. **Tuleb aktiivselt mõjutada digitaliseerimise, andmemajanduse ja murranguliste tehnoloogiate – nagu tehisintellekti, kosmose- ja biotehnoloogiate – rahvusvahelist regulatsiooni ja standardeid ning ELi õigusraamistikku.** Regulatsioon peab olema selge ja õiguskindel, et tagada tehnoloogia tõhus rakendamine eelkõige ELi siseturul. Regulatsioon peab edendama põhi- ja inimõiguste kaitset ning vähendama tõhusalt tehnoloogiate kahjulikke mõjusid.

9. **Küberjulgeolekut ja -kaitset tuleb arendada vastavusse geopoliitiliste muutuste ja murranguliste tehnoloogiate toodud uute ohtude ja võimalustega.** Ühiskonna elutähtsad funktsioonid ja kriitiline taristu peavad olema küberkindlad ja vastupidavad kvanttehnoloogia tekitatud riskidele. Oluline on avaliku sektori, ettevõtlike ja kodanikuühiskonna koostöö ning küberjulgeoleku oskuste tugevdamine kõigil ühiskonna tasanditel.
10. **Murranguliste tehnoloogiate kohta tuleb arendada ühist, valdkondadevahelist ja interdistsiplinaarset prognoosimist.** Uute eetiliste küsimuste ja riskide jaoks tuleb valmis olla. Koostööd tuleb teha erasektori, teadlaskonna ja kodanikuühiskonna ning ELi ja rahvusvaheliste partneritega. Tuleb tagada halduse piisavad ressursid ja pädevus murranguliste tehnoloogiate arendamiseks ja kasutamiseks.

Ühiskondlikud

11. **Rahvastiku haridus- ja oskustaset tuleb tõsta. Haridus- ja oskustaseme tõstmine on Soome jaoks saatuslikult oluline küsimus.** Eriti tuleb suurendada kõrgharidusega inimeste osakaalu. Õpitulemusi tuleb parandada. Füüsiline, vaimne ja sotsiaalne toimetulekuvõime ning tervis moodustavad ühiselt aluse oskustaseme tõusule. Demokraatliku ühiskonna toimivus ja elujõulisus eeldavad pidevat panustamist laiapõhjalisse haridusse ja haritusse. Soome haridussüsteem on oluline säilitada ühiskonda ühendava ning sotsiaalselt ja planeedipõhiselt kestlikku ühiskonda toetava süsteemina.
12. **Tuleb tugevdada ühiskonna lapsesõbralikkust ja sündimust soodustavaid meetmeid ning tagada, et elanikkonna vananedes suudab ühiskond pakkuda piisavat sotsiaalset turvalisust ja elanike vajadustele vastavaid teenuseid.** Tuleb kohaneda väheneva sündimuse ja vananeva elanikkonnaga. Iga inimese tervise ja vaimsete ressursside toetamine on üha olulisem. Tuleb toetada lastega peresid ning noorte igapäevaeluga toimetulekut. Tuleb edendada vaimset tervist, töö- ja toimetulekuvõimet, haiguste ennetamist ning füüsiliselt aktiivset eluviisi kogu elukaare jooksul. Tuleb tagada ja ette valmistada, et heaolupiirkonnad suudavad pakkuda teenuseid vastavalt vajadustele.

13. **Teaduse rolli tuleb igal võimalikul viisil hoida ja kaitsta.** Uurimistöö põhinev arusaam peab säilima ühiskondliku arutelu, ühiskonna kestliku arengu ja innovatsioonide alusena. Tuleb kaitsta teadusliku mõtlemise ja uurimistöö positsiooni ühiskonna nurgakivina. Tuleb tagada teadustöö piisavad ressursid ja tase, et vastata tulevikus mitmekesistele vajadustele, ning säilitada rahvusvahelised sidemed.
14. **Rahvastiku kestlikku heaolu ja usku tulevikku tuleb tugevdada.** Tuleb edendada võrdsust ning soolise ja põlvkondadevahelise õigluse põhimõtteid. Tuleb tugevdada kogukonnatunnet ja kodaniku-ühiskonna rolli heaolu toetamisel ja tagamisel. Erinevate ametiasutuste ja teiste osalejate koostööd tuleb suurendada, et ennetada ebavõrdsust ja tõrjutust. Tuleb edendada kõigi tööealiste võimalust osaleda tööelus vastavalt oma töövõimele. Tuleb püüelda hea ja atraktiivse tööelu arendamise poole ning toetada elukestvat õpet.
15. **Rahvastiku piirkondlik õigus ja võrdsus tuleb tagada ühiskonna ühtsuse tugevdamiseks.** Tuleb tunnustada piirkondade eripära ja leida sektoritevahelise koostöö kaudu lahendusi teenuste kättesaadavuse parandamiseks. Kasvukeskustes tuleb hoolitseda piisava ja inimeste vajadustele vastava elamispakkumise eest. Segregeerumist tuleb ennetada meetmetega, mis pakuvad mitmekesiseid elamislahendusi eri elanike rühmade olukordadele ja toetavad elumipiirkondade elanikkonna mitmekesisust. Avalikus taristus ja teenustes tuleb arvestada maapiirkondade tühjenemise ja asustuse koondumisega eelkõige lõuna- ja rannikupiirkondade kasvukeskustesse.

Majanduslikud

16. **Avaliku sektori jätkusuutlikkust tuleb tugevdada ka tulevaste põlvkondade heaolu tagamiseks.** Otseste kohandamismeetmete kõrval tuleb rakendada samme, mis kiirendavad majanduskasvu kestlikul ja riigi rahandust tugevdaval viisil. Majanduskasv põhineb tootlikkuse kasvu ja inimkapitalil. Strateegiline planeerimine, pidev õppimine ja innovatsioonide toetamine on tootlikkuse suurendamise võtmetegurid nii avalikus kui ka erasektoris. Tõhus maksustamine muutuvmas maailmas tuleb tagada maksusüsteemi pideva hindamise ja arendamise kaudu.

17. **Tööstus- ning teadus-, arendus- ja innovatsioonipoliitikas tuleb pikaajaliselt toetada eelkõige tootlikkust, julgeolekut ja puhta, roheline ülemineku edendamist tehnoloogiate, toodete ja lahenduste arendamise ning nende kasutuselevõtu kaudu väärtusahelate tugevdamiseks.** Kaitsetööstuslikku ja tehnoloogilist alust tuleb jõuliselt tugevdada. Ettevõtete väärtus- ja tarneahelate häireteta toimimine tuleb tagada igas olukorras. Teadus- ja arendustegevuse rahastust tuleb suunata tegevustele, mis toetavad rohepöõret ja kestlikkuse üleminekut. Kriitiliste mineraalide kättesaadavusega seotud riske ettevõtlusele ja majanduse varustuskindlusele tuleb hinnata ja ennetada. Loovtööstuse kasvupotentsiaali tuleb kasutada lahenduste arendamisel. Energiapoliitika peab olema pikaajaline, põhinedes toorainete kestlikul kasutamisel ja kindlal energiataristul.
18. **Koostööd ringmajanduse edendamiseks tuleb suurendada ning ringmajanduse ja materjalikasutuse seadusandlust ja rahastusinstrumente uuendada.** Tuleb luua ringmajandust toetav digitaalne taristu, mis arvestab ka ettevõtete tarneahelate turvalisusega. Soome peab suutma mõjutada ka ELi tasandi õigusakte.
19. **Tööturul tuleb tõsiselt võtta juba praegu toimuvat töö ja tööelu kiiret muutust.** Töö muutumisest tulenevat polariseerumist tuleb vältida hariduse reformimise ja elukestva õppe toetamise kaudu. Tööelu kvaliteet ja tööheaolu on tootlikkuse parandamise keskseid tegureid, mistõttu on oluline levitada häid tööelu arendamise mudeleid ja tuua lahendused ka töökohatasandile.
20. **Tööturu- ja haridusliku rände edendamine peab toimuma kestlikult. Tuleb soodustada rahvusvaheliste spetsialistide lõimumist Soome tööellu ja ühiskonda.** Eriti tuleb toetada rahvusvaheliste üliõpilaste tööleasumist. Ühiskonnas laiemalt, aga eelkõige koolides ja töökohtadel tuleb edendada võrdsust ja häid rahvus-suhted. Tuleb soodustada lõimumist ja erineva taustaga inimeste osalust ühiskonnas.

Keskkonnavalased

21. **Kestlikkuse üleminekut tuleb edendada plaanipäraselt ja laiahaardeliselt. Kliimamuutuse, looduse kao ja saastumise omavahelised seosed tuleb ära tunda ja otsida terviklikke lahendusi.** Tuleb arvestada keskkonnavalase, sotsiaalse, kultuurilise ja majandusliku kestlikkuse vaheliste vastuoludega ning tugevdada vastastikuseid positiivseid mõjusid. Ettevõtted peavad valmistuma suurenevate vastutuskohustuste täitmiseks ja arendama ühiseid rahastamis- ning riskijuhtimismudeleid. Kõikidele avalike organisatsioonide kaudu jagatavatele ettevõtetoetustele ja rahastusele tuleb seada kestlikkuskriteeriumid ja -eesmärgid.
22. **Kliimamuutust tuleb pidurdada ning kliimamuutusega kohanemisse tuleb panustada.** Kliimamuutust tuleb leevendada nii heitmete vähendamise kui ka süsinikunõude suurendamise kaudu. Tuleb panustada kliimamuutusega kohanemisse ja valmistuda äärmuslike ilmastikunähtuste ning kliimamuutuse tõttu suurenevate rändesurve jaoks.
23. **Looduskao peatamine ja keskkonnasaaste vältimine on vältimatu.** Looduse seisundit tuleb parandada laialdaselt eri ökosüsteemides ja ühiskonnasektorites, nii kaitsealadel kui ka väljaspool neid. Keskkonna hea seisund tuleb tagada heitmete vähendamise ja keskkonnariskide juhtimise arendamise kaudu. Elukeskkond peab olema tervislik, turvaline ja meeldiv. Tuleb panustada keskkonnaharidusse ja -kommunikatsiooni.
24. **Loodusvarade tarbimine tuleb viia kestlikule tasemele.** Loodusvarade ületarbimiselt tuleb liikuda ringmajanduse suunas. Kestlikku biomajandust tuleb edendada. Loodusvarade lisandväärtust tuleb suurendada ja neid kasutada säästlikult, sh kõrvalvoogude paremaks ärakasutamiseks. Mineraalsektori vastutust ja mõjusid tuleb mitmekülgsest hinnata ning tegevus viia kooskõlla rahvusvaheliste määruste ja kohustustega.
25. **Tuleb tagada õiglane ja kestlik roheline üleminek.** Tuleb hoolitseda selle eest, et roheline üleminek oleks tõeliselt kestlik ja õiglane ning tugevdaks looduskapitali. Riigikantseleis tuleb arendada uusi ettevalmistus- ja rakendusmudeleid. Õiglaseks ja aktsepteerituks peetavad investeeringud puhtasse ja rohelisse üleminekusse on olulised ka varustuskindluse tagamiseks. Ülemineku edukus eeldab poliitikavaldkondade senisest tugevamat koordineerimist. Soome peab suutma mõjutada ELi tasandi õigusakte.

Õiguslikud

26. **Õigusriiki tuleb tugevdada ja usaldusühiskonna eeldusi kindlustada.** Demokraatia ja õigusriigi struktuuride toimivus ning sõltumatus tuleb tagada ja nende kriisitaluvust tugevdada. Ühiskondlikku usaldust tuleb toetada terviklikult, tagades kõigile elanike rühmadele võrdse kohtlemise. Tuleb tugevdada dialoogi ja ühist arusaama ühiskonna eri osapoolte vahel. Tuleb leida võimalusi taastada inimeste usk oma võimesse ja tahtesse osaleda ühiskonna arendamises.
27. **Ühiskonnas tuleb ennetada ja tõrjuda struktuurset korruptsiooni.** Tuleb tugevdada avaliku halduse ja ametiasutuste pädevust korruptsiooniriskide tuvastamisel ja nende vastu võitlemisel, et tõhusalt takistada organiseeritud kuritegevuse võimalust ametnike mõjutada või ametiasutustesse imbuda. Tuleb võtta kasutusele piisavad meetmed organiseeritud kuritegevuse ennetamiseks ja selle vastu võitlemiseks, et säilitada ühiskonna turvalisus.
28. **Põhi- ja inimõiguste tagamine digitaliseerimises ja tehisintellekti kasutamisel tuleb kindlustada.** Õigussüsteem peab suutma kohaneda muutuva digitaalse keskkonnaga, tagades samas põhi- ja inimõigused. Tuleb hoolitseda selle eest, et kõigil oleks võimalus osaleda ühiskonna toimimises.
29. **Ennetavat ja teaduspõhist õigusloomet tuleb tugevdada.** Tuleb suurendada osalust ja eri osapoolte võimalusi võtta osa otsustusprotsessidest ja olla kuulnud. Oluline on tugevdada probleemikeskset õigusloomet ja võrgustikupõhist koostööd. Tuleb tagada hea õigusloome põhimõtete rakendamine.
30. **Mõjuhindangud ja teadmispõhisus peavad olema kvaliteetse õigusloome keskmes.** Õigusloome kvaliteet ja mõjuhindangud tuleb tagada sotsiaalsest, ökoloogilisest, majanduslikust ja julgeolekuvaatest ning senisest põhjalikumalt hinnata õigusaktide mõju üldisele kestlikkusele ja tulevastele põlvkondadele. Tuleb tugevdada interdistsiplinaarse teaduspõhise teabe kasutamist nii mõjuhindangutes kui ka õigusloomes.

9

VALITSUSE TÄHELEPANEKUD ARUANDE PÕHJAL

Soome tulevikku kujundavad paljud ebakindlust tekitavad tegurid. Tulevikuaruandes on kirjeldatud nende ebakindlustegurite võimalikke arengusuundi, nende mõju Soomele ja neile reageerimise viise. Need rõhutavad vajadust piisava eelarvelise liikumisruumi järele, et tulevikuks paremini valmistuda.

Keskkonna pidev muutumine suurendab vajadust meetmete järele, mis toetavad Soome tulevikuks valmisolekut igas maailmaolukorras. On oluline tagada piisavalt strateegilisi tegutsemisvõimalusi Soome huvide kaitseks ning võime keerukatele ja ettearvamatutele väljakutsetele reageerida. Majanduslik liikumisruum, julgeolek ning kõrge haridus- ja oskustase tugevdavad kestlikku ja kriisitaluvat ühiskonda ning loovad võime tulla toime erinevates stsenaariumides tuvastatud riskidega ja nendes edukalt tegutseda – olenemata sellest, milliseid väljakutseid tulevik toob. Kodanikuühiskond on ühiskonna tugistruktuur – see on elujõu, kriisitaluvuse ja sotsiaalse ühtsuse alus. Kodanikuühiskonna kaudu tugevnevad sotsiaalne ja inimkapital, mis võimaldavad ühiskonna kestlikku arengut ja vastupanuvõimet ka muutuste ajal.

Majanduslik liikumisruum annab meile tegutsemisvõime ja paindlikkuse reageerida ootamatutele sündmustele ning säilitada heaolu ka rasketel aegadel. Julgeolek on ühiskonna toimimise alus ning oluline on hoida inimeste turvatunnet ja usaldust ühiskondlike institutsioonide vastu. Haridus- ja oskustaseme tõstmine ning pidev oskuste arendamine on eelduseks muutustega kohanemisele, uute võimaluste kasutamisele ning tööjõu konkurentsivõime, majanduskasvu ja ühiskonna heaolu edendamisele.

9.1 Tulevikuks valmisolek eeldab majanduslikku liikumisruumi

Pikaajaliselt on võlakoormuse kasv koos aeglase majanduskasvu ja suurenevate poliitiliste pingetega tõsine väljakutse paljudele Euroopa riikidele. COVID-19 pandeemia ning Venemaa sissetung Ukrainasse näitasid, kui kiiresti

võib meie tegevuskeskkond lühikese aja jooksul muutuda, rõhutades valmisoleku tähtsust. Mõlemad kriisid on toonud esile vajaduse piisava eelarvelise liikumisruumi järele, et vältida suuremaid riske. Avaliku sektori jätkusuutlikkust ja finantspoliitilist manööverdamisruumi on vaja selleks, et Soomel oleks võime tulla toime tegevuskeskkonna arenguga seotud ebakindluse ja ootamatustega. Seda peetakse üldiselt kõiki parlamendierakondi ühendavaks seisukohaks, sõltumata sellest, milline majanduspoliitiline suund Soome edu kõige paremini toetaks. Avaliku sektori liikumisruumi saab suurendada majanduskasvu kiirendamise, maksutulude suurendamise või kulude vähendamise kaudu. Rahvastiku vananemine ja kaitsekulude kasv suurendavad avaliku sektori kulusurvet, mistõttu on veelgi olulisem tagada, et kulud püsiksid majanduse kandevõime piires.

Valitsuse eesmärk on tagada heaoluriik ja selle põhiteenused mitte ainult praegustele, vaid ka tulevastele põlvkondadele. Soome peab ka tulevikus olema riik, kus on kvaliteetne haridus, toimiv tervishoiusüsteem ja hooldus neile, kes seda vajavad. Selle eesmärgi saavutamine eeldab kestlikku majandust.

Tehnoloogia areng, kliimamuutus ja elurikkuse vähenemine ning rahvastiku struktuuri muutumine muudavad majanduse struktuure mitmel viisil. Need mõjutavad nii nõudlust kui pakkumist, samuti turu toimimist ja eri osaliste rolle majanduses. Tootlikkuse areng on majanduskasvu ja elatus taseme tõusu keskne tegur. Viimastel aastakümnetel on läänერიიკide peamine probleem olnud aeglane tootlikkuse kasv; Soomes on see aeglustunud eriti tugevalt. Nõrk tootlikkuse ja majanduskasvu areng viib maksutulude aeglase kasvuni, raskendades avaliku sektori jätkusuutlikkuse saavutamist. Samal ajal on kapitali, tööjõu, kaupade ja teenuste kasvav liikuvus vähendanud riiklikku manööverdamisruumi maksupoliitikas. Selleks et riigid suudaksid tagada oma rahanduse jätkusuutlikkuse pikemas perspektiivis, vajavad nad tõhusaid maksusüsteeme, mis ühendavad majanduskasvu ja rohepöörde edendamise sotsiaalselt kestlikul viisil. See eeldab maksusüsteemi regulaarset hindamist ja arendamist ning rahvusvahelise maksualase koostöö jätkamist.

Venemaa sõda Ukraina vastu, ülemaailmne majanduslik ebakindlus ja kaubandussõja oht heidavad varju majandusväljavaadetele ja pärsivad kasvu. Meie võimalused rahvusvahelist olukorda mõjutada on piiratud, kuid me saame hoolitseda selle eest, et Soome oleks suurepärase koht õppimiseks, uurimistööks, töö tegemiseks, ettevõtluseks ja investeerimiseks. Soome peab suutma konkureerida veelgi paremini investeeringute ja oskustööjõu pärast. Sihikindlate ja uuenduslike sammudega tagame, et Soomes on kvaliteetne haridus ja olulised heaoluriigi teenused ka tulevikus. Julgete otsustega on meil kõik võimalused majanduskasvu kiirendamiseks. Soome peab tegema kõik need sammud, mis on tema enda kättes, et majanduskasvu toetada. Majanduskasvu edendamine on hädavajalik ka avaliku sektori rahanduse seisukohalt.

Peaminister Orpo valitsuse programm sisaldab olulisi majanduskasvu soodustavaid meetmeid, mis on seotud muu hulgas teadus- ja arendustegevuse investeringutega, tööturu toimimise, maksustamise, taristuinvesteeringute, puhta energia kättesaadavuse ja konkurentsi edendamisega. Lisaks valitsusprogrammile otsustas valitsus 2024. aasta kevadises eelarveraamistikus täiendavatest kasvumeetmetest, mis on suunatud muu hulgas puhta energiasirde edendamisele.

Peaminister Orpo käivitas 2024. aasta sügisel „Kasvuriiki“ projekti, mille eesmärk on välja töötada kestlikku majanduskasvu toetavaid meetmeid. Projekti lõpparuanne sisaldab kokku 41 ettepanekut järgmistes valdkondades: inimesed ja oskused; kasvavate ettevõtete tegevuseeldused; energiatootmine ja puhas, roheline üleminek; kaitsetööstus.

Peaminister Orpo valitsuse 2025. aasta kevadel peetud valitsuse vahekokkuleppes otsustatud kasvumeetmete eesmärk on tugevdada majanduskasvu ja seeläbi pidurdada lähiaastate võlakooormuse kasvu. Vastutustundliku eelarvepoliitika raames otsustati kasvumeetmete tasakaalustamiseks säästude, maksupõhja laiendamise ja keskkonnamaksude tõstmise üle.

Valitsus on varem otsustanud avaliku sektori rahanduse tugevdamise 9 miljardi euro ulatuses ning on pühendunud selle rakendamisele. Ilma nende meetmeteta oleks Soome avaliku sektori võlakooormus liikunud kontrollimatule kasvurajale, mis oleks veelgi vähendanud finantspoliitilist manööverdamisruumi ebakindlas maailmas.

Valitsus on tugevdanud majanduse alust, reformides tööturгу ja sotsiaalkindlustust, lihtsustades lubade väljastamist ning tehes ajalooliselt suured investeeringud teadusse ja arendusse. Valitsus on pühendunud tagama, et energiavõrgud ei muutuks elektrit kasutavate investeeringute kitsaskohaks üheski Soome piirkonnas. Suuri puhta energia tööstusinvesteeringuid toetatakse investeerimistoetustega.

Valitsuse vahekokkuleppe otsused täiendavad tervikut kasvupaketiga, mis suurendab töö motiveeritust ja parandab ettevõtluse tingimusi. Need meetmed annavad Soomele võimaluse tõusta üheks Euroopa atraktiivseimaks riigiks investeeringute jaoks. Heaolu sünnib vaid töö ja ettevõtluse kaudu – seetõttu peab Soome olema konkurentsivõimeline ka selles, kuidas ta töö eest tasu maksab. Tulumaksusüsteem peab motiveerima töötama ja suurendama ostujõudu. Vahekokkuleppega tehtud otsused viivad töö maksustamise sammukese lähemale meie olulisele võrdlusriigile Rootsil.

Ettevõtte tulumaksumäära vähendamine parandab Soome ettevõtete konkurentsipositsiooni veelgi ja soodustab investeerimist Soome. Piisava rahastuse tagamine suurendab ettevõtete kasvutahet.

9.2 Soome julgeoleku keskmes on tugeva kaitsevõime ning sisemise julgeoleku säilitamine ja arendamine

Soome ja Euroopa julgeolekukeskkond on Venemaa sissetungi tõttu Ukrainasse põhjalikult ja pikaajaliselt halvenenud. Ulatuslik sõjategevus on naasnud Euroopasse ning sõja laienemise oht on reaalne. Euroopa peab muutunud julgeolekuolukorras võtma suurema vastutuse oma kaitse eest.

Soome välise julgeoleku keskmes on tugeva riigikaitsevõime säilitamine ja arendamine osana NATO heidutus- ja kaitsevõimet ning rahvusvahelist kaitsekoostööd. Riiklik julgeolek ja ühiskonna kriisitaluvus, terviklik julgeolek ja üldrahvalik kaitse on võtmetähtsusega tegurid. Turvalisus- ja tegutsemiskeskonna muutudes kasvab tervikliku riigikaitse tähtsus veelgi – kriitiline on ette näha ja koordineerida samme, millega tagatakse riigikaitse toimimise eeldused kõigis julgeolekuolukordades.

Soome sisemise julgeoleku poliitika peamine eesmärk on tagada, et Soome oleks usaldusühiskond, kus valitsevad turvalisus, õiglus ja demokraatlik õigusriik igas olukorras. Sisemise julgeoleku ametkonnad vastutavad suures osas ka sõjaväliste välisjulgeoleku ohtude tõrjumise eest – näiteks hübriidohtude, kriitilise taristu kaitse ja elanikkonnakaitse küsimustes. See eeldab ajakohast ja kvaliteetset seadusandlust ning piisavaid ametkondlikke ressursse ja volitusi. Õiguskorra toimivus tuleb tagada, et säilitada õigusriik ja õiguskaitse ka erandlikes oludes ning tugevdada ühiskondlikku usaldust ja turvatunnet.

Muutuvas julgeolekuolukorras arendatakse varustuskindlust laiahaardeliselt nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil, sest varustuskindlus tugineb toimivatele poliitilistele, majanduslikele ja tehnilistele rahvusvahelistele sidemetele. Varustuskindlus hõlmab tihedalt ka kodumaise toidusüsteemi kriisitaluvust ja piisava omavaralise esmase tootmise jätkusuutlikkust.

Euroopa Liit on Soome tähtsaim julgeolekuühendus ning ELi laienemist ja strateegilist autonoomiat nähakse üha enam julgeoleku tagamise osana. ELilt oodatakse tugevat rolli näiteks energia- ja välispoliitika, rände ning välispiiride haldamise küsimustes. Koostöö süveneb eriti julgeoleku- ja kaitsekoostöö ning kaitsetööstuse valdkonnas, tugevdades ELi rolli selles osas. Venemaa agressioonisõja tõttu on suurenenud ELi ja NATO tegevuste vastastikune täiendavus. Sõda rõhutab ka Euroopa Liidu rolli väärtusühendusena – demokraatia, õigusriigi ning põhi- ja inimõiguste kaitsjana ja edendajana.

Paljud praegused kriisid – pandeemiad, küberrünnakud, hübriidtegevused ja kliimaga seotud kataastroofid – ületavad riigipiire. Euroopa ees seisvad omavahel seotud riskid ja ohud nõuavad koordineeritud valmisolekut ning üleminekut reaktiivsest kriisijuhtimisest ennetavale ja kogu ühiskonda hõlmavale vastupidavuse

kultuurile. ELi varustuskindluse strateegias rõhutatakse ennetuse tähtsust, et tugevdada liidu suutlikkust tuvastada ja analüüsida arenevaid riske ja ohte.

Peaminister Orpo valitsus tõstab kaitsekulutuste taseme vähemalt kolme protsendini sisemajanduse koguproduktist aastaks 2029. Valitsus tugevdab kaitseministeeriumi teadus-, arendus- ja innovatsioonitegevust. Selle kaudu võimaldab kaitsevaldkond muu hulgas välja töötada, testida ja valideerida kaitsevajadusi toetavaid tehnoloogilisi lahendusi ning koordineerib selles valdkonnas koostööd kaitsevaldkonna, ettevõtlussektori ja teadusasutuste vahel. Samuti laiendatakse kaitsetööstuse juurdepääsu olemasolevatele rahastusinstrumentidele.

Käivitatakse valitsuseülene tööühm, mis valmistab ette G2G (valitsuselt valitsusele) koostöömehhanismi loomist kaitsetööstuse ekspordi edendamiseks ja rahvusvahelise tehnoloogiaalase koostöö toetamiseks. Kaitseministeerium viib ametkondliku tööna läbi uuringu, mille eesmärk on tuvastada riikliku ja ELi tasandi regulatsiooni ning menetluste muutmise vajadused tööstusliku koostöö nõuete laiendamiseks.

President Niinistö raportis ELi kriisitaluvuse suurendamise kohta tervikliku julgeolekumudeli kaudu esitatakse ettepanekud, mille abil EL võiks liikuda kriisidele reageerimiselt aktiivsele valmisolekule ja tervikliku julgeoleku edendamisele, et tulla toime globaalse ebakindluse kasvuga. See raport toetub ka Euroopa Komisjoni ettevalmistustele 2025. aasta strateegilise ettevaate aruande koostamiseks, mille eesmärk on parandada järjepidevust ja sünergiaid kõigi pikaajalise vastupanuvõime tugevdamiseks oluliste ELi poliitikate vahel. Selle eesmärk on pakkuda terviklik raamistik ELi pikaajalise kriisitaluvuse suurendamiseks kõigis tegevusvaldkondades, nagu Euroopa globaalne mõjuvõime, kestlik jõukus ja konkurentsivõime, elukvaliteedi tagamine ning demokraatia kaitse.

9.3 Haridus- ja oskustaseme tõstmine on Soome jaoks elu ja surma küsimus

Soome majanduskasv põhineb eelkõige tootlikkuse kasvul, mille keskne tegur on inimkapital. Demokraatliku ühiskonna toimivus ja elujõulisus eeldavad pidevat panustamist laiapõhjalisse haridusse ja haritusse. Soome edu on seni rajanenud haridusel ja oskustel ning jääb sellele toetuma ka tulevikus. Seetõttu

tuleb haridus- ja oskustaset veelgi tõsta. Investeeringud teadus- ja arendustegevusse toovad kaasa uusi innovatsioone. Soomes on ka kõik eeldused olla juhtiv riik tehisisintellekti rakendamisel. Konkurentsivõimeline maksusüsteem tagab, et oskuslikud inimesed tahavad oma tööelu Soomes veeta. Vajame rohkem kõrge kvalifikatsiooni ja suure tootlikkusega töökohti. Samuti tuleb ühiskonnas juba varasest east peale tugevdada head arutelu- ja arvamuste vahetamise kultuuri, tagades põhiseadusliku sõna- ja arvamusevabaduse.

Soomes on hariduse kvaliteet ja õpitulemused rahvusvahelises võrdluses heal tasemel, kuid trend on pikemat aega olnud languses. PISA 2022 uuringu tulemused näitavad oskuste märkimisväärtset halvenemist paljudes OECD riikides, eriti Soomes ja teistes Põhjamaades. Soome on haridustasemelt jäänud maha teistest OECD riikidest, kus kõrgharidusega inimeste osakaal on kasvanud. Haridussüsteem peaks vastama muutuva ühiskonna vajadustele. Avaliku sektori kokkuhoiupinge ja rahvastiku struktuuri muutused on peamised väljakutsed Soome haridus- ja oskustaseme tõstmisel.

Puhas ja digitaalne üleminek ning paljude võimaldavate tehnoloogiate kiire areng muudavad tegutsemiskeskkonda ja nõuavad uut tüüpi teadmisi ja oskusi kõigil ühiskonna ja majanduse tasanditel. See eeldab mitte ainult oskustaseme tõstmist, vaid ka kvalitatiivseid muutusi ja uut tüüpi pädevusi.

Peaminister Orpo valitsusprogrammi kohaselt on valitsus algatanud laiapõhjalise tulevikutöö üldhariduskooli arendamisvajaduste hindamiseks. Üldharidust arendatakse pikaajaliselt teadmiste- ja teaduspõhiselt, tehes ulatuslikku koostööd eri osapooltega. Töö eesmärk on kaasata laialdaselt teadlasi ning eri valdkondade ja haridussektori eksperte, et hinnata koolisüsteemi arendamisvajadusi. Tulevikutöö käigus koostatavad soovitusel ja visiooniraport valmivad 2025. aasta lõpuks. Töö toetamiseks on loodud parlamentaarne seirerühm.

Peaminister Orpo valitsusprogrammis on seatud eesmärgiks tugevdada põhiõpetuse alaseid oskusi ning tagada, et iga õpilane omandab põhikoolist piisavad baasteadmised. Valitsus on käivitanud samme oskustaseme parandamiseks, muu hulgas suurendades põhihariduse minimaalset õpetundide arvu, uuendades õpitoetuse süsteemi ning tagades võrdsusrahastuse püsiva rahastustaseme. Lisaks on valitsusprogrammis otsustatud rakendada põhihariduses nn oskustegurite garantii, mis tähendab minimaalsete oskustasemete määramist ja nende saavutamist põhikoolis edasi liikudes.

Valitsus otsustas vahetult mitmete meetmete üle, et tõsta haridus- ja oskustaset. Nende hulgas tõstetakse vastavalt valitsusprogrammile kõrgharidusega noorte täiskasvanute osakaal 50 protsendi vanuserühmast, suurendades sisseastumiskohtade arvu eelkõige majanduskasvu toetavates õppekavades. Keskkooli lõpetanutele, kes ei ole saanud kohta kõrgkoolis, pakutakse tasuta 30 ainepunkti väärtuses õppeteekonda avatud ülikoolis. Võimaldatakse kõrghariduse omandamine avatud ülikoolis või rakenduskõrgkoolis. Haridustaseme tõstmiseks lihtsustatakse üleminekut keskkoolist kõrgharidusse. Topeltõpet vähendatakse, suunates ressursse esimese kõrgharidus- või kutsehariduse omandamisse.

Valitsus jätkab vastavalt programmile meetmeid, et tagada iga põhikooli lõpetava noore piisavad teadmised ja oskused keskkooli omandamiseks ning et iga laps ja noor saaks piisavat tuge kasvamiseks ja õppimiseks alates varasest lapsest kuni keskkooli.

Edendatakse Soome teadlaste, ekspertide ja üliõpilaste rahvusvahelistumist ning lihtsustatakse välisriikide spetsialistide sissevõtmist. Teadus- ja tootmisinvesteeringuid suurendatakse vastavalt T&A rahastuseaduse eesmärkidele, püüeldes 2030. aastaks nelja protsendi SKP taseme poole. Tehisintellekti alaseid teadmisi ja selle rakendamist tugevdatakse kogu ühiskonna tasandil.

10

TULEVIKUTÖÖ RAKENDAMINE ETTEVALMISTUSES JA OTSUSTE TEGEMISEL

Tulevikuaruande esimene osa on mõeldud valitsuse ja kogu riiginõukogu strateegilise planeerimise ja otsuste tegemise toetamiseks.

Tulevikuaruande koostamine toetab oluliselt mõjusa teadmiste baasi loomist nii ministeeriumide kui ka poliitiliste otsuste tegemise alusena. Riiginõukogus kujundatud ühine arusaam strateegilisest tegevuskeskkonnast aitab tagada valitsuse otsuste ühtsust, järjepidevust ja pikaajalist sihikindlust.

Aruannet kasutatakse ministeeriumide ja valitsuse otsustusprotsessides, näiteks olukorrateadlikkuse, riskijuhtimise, valmisoleku ja kriisivalmiduse arendamisel, uurimisvajaduste määratlemisel, kestlikkuse hindamisel ning ministeeriumide enda strateegilise planeerimise ja strateegiatöö toetamisel.

Tulevikuaruande koostamise kaudu toetatakse ka riigi ennetava juhtimise üldist arendamist – strateegilist mõjusust, pikaajalist mõtlemist, oskusteavet, valdkondadeülest koostööd ning kodanike osalust. See aitab kaasa ka peamistes juhtimisprotsessides esinevate keeruliste probleemide lahendamisele.

Tulevikuaruanne avaldab mõju ka muude ettevalmistusprotsesside meetoditele.

Tulevikuaruande teadmistebaasi kasutatakse muu hulgas järgmistes ettevalmistustes:

- valitsuse vahehindamine,
- valitsuse olukorra ja strateegia istungid,
- ministeeriumide strateegiline planeerimine, strateegiatöö ja poliitika-planeerimine,

- õigusloome ja otsuste ettevalmistamine,
- riskijuhtimise ja olukorratähtsuse töö toetamine,
- teadus- ja arendustegevuse vajaduste määratlemine,
- riigikantselei kestlikkuse hindamise töö,
- tulemusjuhtimine ning majanduse ja tegevuse planeerimine.

Tulevikuaruande kasutamine eri ministeeriumides

Riigikantseleis on koostööd tugevdatud muu hulgas valmisoleku-üksusega ning tulevikuaruande meetodite põhjal on loodud ühine tööviis olukorrakeskusega kriisivalmiduse ja strateegilise julgeolekupildi arendamiseks. Riigikantselei kestlikkuse hindamise töös ning teadus- ja innovatsiooninõukogu sekretariaadi teadus-, arendus- ja innovatsioonipoliitika strateegiliste valikute ettevalmistamisel on kasutatud tulevikuaruande keskkonnaanalüüsi ja stsenaariumitööd. Tulevikuaruande tulemusi kasutatakse ka kantslerite peamiste sõnumite koostamisel järgmisele valitsusele.

Valitsuse üldistungil otsustatavate juhtimisdokumentide koostamise juhend uuendati 2024. aastal. Juhises on soovitus, et ettevalmistaja peab eelanalüüsi käigus hindama, kuidas valitsuse tulevikutöö saab aidata tuvas-tada teema seisukohalt olulisi tuleviku arengusuundi.

Tulevikuaruande esimese osa koostamisel on tugevdatud koostööd muu hulgas valitsuse EL-asjade osakonnaga. Soome Euroopa Parlamendi valimisperiodiks 2024–2029 seatud peamiste eesmärkide kujundamisel on tuginetud ministeeriumide ühises ja pidevas ettevaatetegevuses loodud arusaamadele. Nendeks on näiteks vajadus tugevdada liidu kriisitaluvust ehk terviklikku ja laiapõhjalist valmisolekut võimalike tulevaste kriiside ja hübriidohtude vastu, samuti vajadus suurendada üldist julgeolekuvõimet ja varustuskindlust.

Tulevikuaruande koostamine toetab ka ELi ettevaatevõrgustiku ja ELi tulevikuministrite tööd. Soome tulevikuministriks ELi ettevaatevõrgustikus on **Euroopa ja riigiomandi juhtimise minister Joakim Strand**, kes on varem olnud Soome parlamendi tulevikukomisjoni esimees. Euroopa Komisjonis vastutab poliitilisel tasandil strateegilise ettevaate eest volinik, kelle pädevuses on põlvkondadevaheline õiglus ning noorte-, kultuuri- ja spordiküsimused. Eelmisel valimisperiodil koostatud tulevikuaruande teine osa, mis käsitles muu hulgas tulevaste põlvkondade õigusi ja ettevaate kasutamist seadusloome protsessides, on seotud Euroopa Komisjonis ettevalmistatava

põlvkondadevahelise õigluse strateegiaga⁷. Selle eesmärk on tagada, et nii praeguste kui ka tulevaste põlvkondade huve arvestatakse kogu poliitika ja seadusandluse ettevalmistamisel. Tulevikuaruande koostamine on seotud ka Euroopa kodanike paneelidega, eriti selle paneeliga, mis käsitleb põlvkondadevahelist õiglust.

Kaitseministeeriumis kasutatakse tulevikuaruannet ja selle meetodeid ministeeriumi ning haldussektori teadmistebaasina mitmel moel, eeskätt aga tegevuskeskkonna analüüsis, prognoositöös ja strateegilises planeerimises ning vastavas rahvusvahelises koostöös, sealhulgas NATO ja Põhjamaadega. Muutuste ja ebakindluse tegureid kasutatakse ajakohaste ja ennetavate olukorrajeldustena ning stsenaariume rakendatakse otse või töövahenditena. Tulevikuaruande koostamise süsteemset stsenaariumiprotsessi kasutatakse praegu kaitseministeeriumi, siseministeeriumi ja välisministeeriumi ühisprojekti „**Venemaa tulevikud**“.

Julgeolekukomitee on analüüsinud tulevikuaruande esimese osa põhjal prognoosimist kui valmisoleku alust, eesmärgiga tuvastada viise, kuidas ühiskonna julgeoleku seisukohast võimalikesse tulevikustsenaariumidesse piisavalt varakult reageerida ja nendeks valmistuda. Tervikliku julgeoleku mudel rõhutab prognoosimise ja teabe jagamise tähtsust ohtudele reageerimisel, nende mõjude vähendamisel ja taastumisel.

Justiitsministeeriumis on tulevikuaruannet ja selle tegevuskeskkonna analüüsi kasutatud ning kasutatakse edaspidi ministeeriumi strateegia- ja visioonitöös, valmisolekuseaduse uuendamises, kohtusüsteemi töörihma ja õigusemõistmise aruande koostamisel ning ministeeriumi prognoositöö ja selle pädevuse arendamisel nii juhtkonna, ametnike kui ka kogu haldusala tasandil.

Rahandusministeeriumis kasutatakse tulevikuaruande tööd strateegilises planeerimises, prognoositöös ja selle arendamises ning ministeeriumi ametliku seisukoha ettevalmistamisel. Riigihalduse arendamise osakond kasutab aruande stsenaariume oma tegevuse ja kompetentsi arendamisel ning riiklike dialoogide toetamisel. Rahandusministeeriumi haldusalas on maksuamet kasutanud tulevikuaruannet oma stsenaariumiprotsessis.

Sotsiaal- ja tervishoiuministeerium on juba teist korda uuendanud oma kontserniststrateegiat, tuginedes tulevikuaruande alternatiivsetele stsenaariumidele. 2025. aasta kevadel koostas haldussektor aruande stsenaariumide põhjal „Heaolu Soomes 2045“ stsenaariumid, milles kirjeldati nelja erinevat elusituatsiooni neljas erinevas tulevikupildis. Neid stsenaariume kasutatakse

⁷ Euroopa Komisjon – põlvkondadevahelist õiglust käsitlev kodanikupaneel, https://citizens.ec.europa.eu/citizens-panel-intergenerational-fairness_en

näiteks tulemus- ja mõjueesmärkide ajakohastamisel ning Sote2040 teenuste süsteemi analüüsis.

Siseministeeriumis on tulevikuaruande stsenaariume kasutatud haldussektori prognoositöö toetamiseks. Samal ajal on stsenaariumitöö käigus saadud teadmised pakkunud sisendit ka valdkondade enda strateegilisele planeerimisele. Eelmise tulevikuaruande keskkonnaanalüüsi ja stsenaariume on samuti kasutatud ministeeriumi strateegiatöö toetamiseks ning sisendina valitsusprogrammi suunistele, sisejulgeoleku aruandele ning valdkondade tegevuse ja eelarve planeerimisele⁸.

Transpordi- ja kommunikatsiooniministeeriumi haldusalas on tulevikuaruannet kasutatud muu hulgas sektori kontsernistrateegia koostamisel⁹, 12-aastase riikliku transpordisüsteemi kava uuendamisel¹⁰ ning Liiklus- ja Sideameti (Traficom) hallatavas transpordisüsteemi analüüsis.

Haridus- ja kultuuriministeeriumis on tulevikuaruande keskkonna kirjeldust ja stsenaariumitööd laialdaselt kasutatud näiteks üldhariduskooli tulevikuarenduses¹¹ ning kõrghariduse ja teaduse visiooni uuendamisel olukorrakirjelduse alusena.

Majandus- ja tööhõiveministeeriumis kasutatakse tulevikuaruande tööd prognoositöös, haldussektori strateegiate koostamisel (näiteks regionaalse ja kosmosepoliitika strateegia puhul) ning ametkondlikus seisukohas tulevase valitsusperioodi väljakutsete ja lahenduste osas.

Keskkonnaministeeriumis on tegevuskeskkonna analüüsi ja tulevikuaruannet kasutatud ning kasutatakse edaspidi prognoosi- ja strateegiatöös. Rahvuslik töötoa sari „Vaated kestlikele tulevikuvõimalustele 2050“ oli samuti seotud tulevikuaruande tööga.¹²

⁸ Soome kui maailma turvalisem riik 2035 – siseministeeriumi soovitud tuleviku suunad. <https://intermin.fi/documents/1410869/3724304/SM-skenaarioraportti-2023.pdf/4b39b73a-e1c5-87f0-d9b6-4058f42aa4d1/SM-skenaarioraportti-2023.pdf?t=1698299890046>

⁹ Kestlik kasv, heaolu ja julgeolek teadmiste ja tulevikuseoste kaudu: transpordi- ja kommunikatsiooniministeeriumi haldussektori kontsernistrateegia. Püsiviide: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-243-719-8>

¹⁰ Transport 12 kava aastateks 2026–2037 (riikliku transpordisüsteemi kava uuendus). <https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=LVM029:00/2023>. Kava elluviimine toetab valitsusprogrammi eesmärke „toimivad eluasemeturud ja sujuv liiklus“: <https://valtioneuvosto.fi/hallitukset/hallitusohjelma/#/6/5>

¹¹ Ühtse kooli tulevikuplaanid <https://okm.fi/tulevaisuustyö,projekti%20lehed>: <https://okm.fi/hanke?tunnus=OKM004:00/2024>

¹² Kujutledes kestlikku Euroopat aastal 2050 – Euroopa Keskkonnaagentuuri väljaanne. <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/imagining-a-sustainable-europe-in-2050>. Stsenaariumiürituse korraldasid Soome Keskkonnainstituut, Keskkonnaministeerium, Riigikantselei, Keskkonnateabe foorum ja Loodusvarade Instituut.

Maa- ja metsanduse ministeeriumis on tulevikuaruande materjale, eriti tegevuskeskkonna analüüsi, kasutatud haldussektori enda prognoositöös.

Välisministeeriumis kasutatakse tulevikuaruannet ministeeriumi haldussektori prognoositöö ja pideva seire toetamiseks ning osana strateegilisest planeerimisest. Tulevikutöö toetab Soome kuvandit tulevikku vaatava ja muutusteks valmisoleva ühiskonnana. Tulevikuaruande mõju ja kasutamist tugevdatakse edaspidi veelgi valitsuse ettevalmistustöös.

11

Lisa 1. TULEVIKUARUANDE STRATEEGILINE TEGEVUS- KESKKONNA ANALÜÜS, KOKKUVÕTE

11.1 Olulisemad tähelepanekud muutustest ja nende mõjust Soomele

Geopoliitika

-

1. Globaalne vastasseis ja suurriikide vahelised pinged on kasvanud ning need on seotud julgeoleku, majanduse, tehnoloogia, varustuskindluse, tööstuse ja kaubandusega. Muutuse keskmes on strateegiline konkurents ja rahvusvahelise reeglitel põhineva süsteemi murenemine. Strateegiline konkurents rõhutab võimet ühendada erinevaid võimuinstrumente oma huvide edendamiseks – majandust, tehnoloogiat ja julgeolekut ei saa üksteisest lahutada. Loe lähemalt: Strateegiline konkurents mitmepoolustavas maailmas.

Euroopa Liidu edu strateegilises konkurentsis on Soome jaoks ülioluline ning Soome peab omalt poolt aitama kaasa liidu rolli kujundamisele tervikliku ja võimeka tegutsjana Ameerika Ühendriikide ja Hiina kõrval. Vajadus arendada nii ELi ja NATO koostööd kui ka Euroopa välis-, julgeoleku- ja kaitsekoostööd kasvab endiselt. Samuti suureneb Soome vajadus tegutseda ELis ja NATOs senisest sihipärasemalt ja mõjusamalt. Konkurents võib üha sagedamini sundida riike ja nende ettevõtteid tegema valikuid Hiina ja lääne turgude vahel. Soome jääb kindlaks oma põhiväärtustele ja rõhutab neid: demokraatia, õigusriigi põhimõtted, rahvusvaheline õigus ja inimõigused, rahu, võrdõiguslikkus ja võrdsus. Samal ajal, maailmas, kus strateegiline konkurents üha tiheneb, otsitakse alternatiive ja uusi partnereid – ka Soome otsib uusi koostöövorme lisaks traditsioonilistele viitegruppidele.

Geopoliitika

-

2. Euroopa Liit on muutunud varasemast geopoliitilisemaks ja osaleb üha selgemalt strateegilises konkurentsises Euroopa julgeolekukeskkonna põhjaliku muutumise ja suurriikidevahelise konkurentsi tihenemisega. ELi laienemist nähakse üha selgemalt vahendina stabiilsuse, rahu, demokraatlike väärtuste ja heaolu edendamiseks Euroopas ning ELi geopoliitilise positsiooni tugevdamiseks. Venemaa sõda Ukraina vastu on veelgi rõhutanud Euroopa Liidu tähtsust nii väärtuste kui ka julgeoleku ühenduseks. Oma maailma suurimate siseturgede kaudu suudab EL mõjutada rahvusvaheliste normide ja standardite kujunemist. Loe lähemalt: Euroopa Liit pürgib tugevamaks geopoliitiliseks tegutsejaks.

Venemaa agressioonisõda on andnud hoogu Euroopa Liidu julgeoleku- ja kaitsekoostööle ning Euroopa kaitsetööstusliku ja tehnoloogilise baasi tugevdamisele. Liidult oodatakse ka tugevamat rolli tervikliku julgeoleku ja kriisivalmiduse edendamisel, võttes muu hulgas arvesse erinevaid hübriidohte ning kliima- ja keskkonnajulgeoleku küsimusi. ELi strateegilise autonoomia tugevdamine pakub Soome ettevõtetele uusi võimalusi. Eesmärk vähendada kriitilisi sõltuvusi võib suurendada huvi näiteks Soome kaevandus- ja energiatööstuse vastu. ELi ühtsuse ja tegutsemisvõime tugevdamine ning rahvuslike huvide edendamine liidus nõuab Soomelt ka edaspidi algatusvõimelist, konstruktiivset ja ettenägelikku tegutsemist. ELi laienemine mõjutaks oluliselt liidu poliitika ja rahastamist ning looks surve unionile oma tegevus- ja otsustusvõime tõhustamiseks.

3. Ameerika Ühendriike iseloomustab lääneriikidega võrreldes erandlik ja süvenev lõhenemine. Polariseerumine on kohal kõigis Ameerika Ühendriikide poliitika valdkondades. Sissetulekute ja varade ebavõrdsus on riigis pikalt kasvanud ning keskklassi nõrgenenud positsioon tekitab muret. Loe lähemalt: Ameerika Ühendriikide lõhenemine süveneb.

Strateegiline konkurents kujundab Ameerika Ühendriikide suhteid ka Euroopa ja Soomega. Ühendriigid püüavad tugevdada oma positsiooni strateegilises konkurentsises ning suurendada koostööd liitlaste ja partneritega näiteks julgeoleku ja kaitse, aga ka tööstus- ja tehnoloogiaalase koostöö vallas. See loob Soomele võimalusi, kuid toob kaasa ka uusi nõudmisi. Tulevikus eeldatakse kahepoolsete lepingute arvu kasvu. Õppetunde Ameerika Ühendriikide investeringutest spetsialistidesse ja ülemaailmsetesse lahendustesse saab rakendada ka Euroopas ja Soomes. Lisaks Ameerika Ühendriikidele on poliitiline polariseerumine kasvanud ka Euroopas. Käimas võib olla poliitiline muutus, mis väljendub vastasseisude suurenemises ka Soomes.

Geopoliitika

-

4. Hiina püüdlused muuta kehtivat reeglitel põhinevat maailmakorda avalduvad kasvavas süsteemidevahelises vastasseisus. Hiina mõjuvõim ja ambitsioonid on peegeldunud ka rahvusvahelistes institutsioonides. Hiina globaalsed huvid, püüdlused Taiwani ühendamiseks, ulatuslikud välis-investeeringud ning sisemise julgeoleku tugevdamine ja stabiilsuse hoidmine Hiinat ümbritsevas maailmas on viisid, millega riigi juhtkond püüab maailma muuta ja kindlustada Hiina positsiooni ühe juhtiva maailmariigina. Hiina pakutav maailmakord keskendub partei võimu säilitamisele ja seab väljakutse näiteks demokraatia põhialustele. Hiina arengut, julgeolekut ja tsivilisatsiooni käsitlevad algatused kujutavad endast süsteemi, mille keskmes on tugev riik ja tsentraliseeritud juhtimine. Hiina püüdluste puhul on määrava tähtsusega, mil määral suudetakse lahendada riigi majanduse struktuurseid probleeme ja säilitada majanduskasv. Loe lähemalt: Hiina pakub alternatiivset maailmakorda.

Hiina geopoliitiline tõus tähendaks Euroopale ja Soomele mõjuvõimu vähenemist. Blokkideks jagunevas maailmas võivad ettevõtted üha sagedamini sattuda olukorda, kus tuleb valida lääne ja Hiina turgude vahel. Dialoogi Hiinaga on vaja pidada igas olukorras, nii riiklikul kui ka Euroopa Liidu tasandil. Soome jaoks muutub üha olulisemaks Hiina-alaste teadmiste ja pädevuse suurendamine. Hiinalt võib ka tulevikus oodata erinevaid algatusi, mis on seotud rahvusvahelise süsteemiga ja milleks tuleb valmis olla. Soome saab Hiina majanduse arengust kasu juhul, kui Hiina majandus püsib elujõuline ja suhteliselt avatud. Vastupidises olukorras on suutlikkus vähendada kahjulikke kaubanduslikke sõltuvusi Soome jaoks elutähtis küsimus. Riskideks tuleb valmis olla. Hiina majanduskasvu aeglustumine tähendab Soomele ühelt poolt väiksemat nõudlust Soome ettevõtete toodete ja teenuste järele ning seega väiksemat mõju Soome majandusarengule.

Geopoliitika

-

5. Venemaa suurriiklikud ambitsioonid ja selle alustatud sõda Ukraina vastu mõjutavad julgeoleku- ja tegevuskeskkonda laiahaardeliselt ja pikaajaliselt. Venemaa arendab ja kasutab oma huvide edendamiseks laia valikut mõjutusvahendeid. Venemaa suhted Hiina ja Iraaniga süvenevad jätkuvalt ning ka suhted Indiaga tihenevad. Samal ajal püüab Venemaa saavutada suuremat mõjuvõimu Aafrikas, Lähis-Idas ja Ladin-Ameerikas. Venemaa suhtelise võimu positsiooni kujunemine sõltub sõja jätkumisest ja selle lõpptulemusest. Venemaa püüab nõrgendada Euroopa Liidu ühtsust ning ELi ja Ameerika Ühendriikide vahelisi suhteid. Riik suunab oma hübriidtegevusi üksikute riikide ja lääne institutsioonide vastu. Loe lähemalt: Venemaa jääb oluliseks rahvusvaheliseks tegutsejaks, julgeolekufaktoriks ja -ohuks.

Venemaa tegevus kujutab ohtu Soome ja Euroopa julgeolekule ning suurendab rahvusvahelist ebastabiilsust. Venemaa tegude ja kasvanud ohu tõttu liitus Soome NATOga, mis muudab riigi julgeolekupoliitilist põhialust oluliselt. Soome ja Venemaa vahelise piiri julgeolekuolukord on muutunud raskemini prognoositavaks. Venemaa võib kasutada rännet mõjutusvahendina oma hübriidtegevuses. Venemaal võimalikud laiendatud mobilisatsioonikutsed võivad põhjustada survet ka Soome piirialadel. Majandussuhted lääne ja Venemaa vahel on kokku varisenud. Venemaa osakaal Soome väliskaubanduses ei taastu lähituleviku ega ilma Venemaa poliitikas toimuvate põhimõtetlike muutusteta. Soomes on logistikateed ümber kujundatud, eksport Venemaale on kokku kukkunud ning turistide toodud eurod on kadunud. Eriti Ida-Soome on raskustes ettevõtete, investeeringute ja elanike ligimeelitamisega. Kahjulike keskkonnamõjude suurenemine, näiteks piiriäärsetest tööstusettevõtetest ja Läänemere transpordikoridoridest tulenevalt, on samuti võimalik.

6. Julgeolekut nõrgestab Venemaa agressiivne ja rahvusvahelist õigust rikkuv tegevus. Euroopas käib ulatuslik sõda ning selle laienemise oht püsib. Agressioonisõda seab proovile ka rahvusvahelise demokraatia ja õigusriigi arengu. Pikad ja laiaulatuslikud sõjad ja konfliktid põhjustavad põgenikevoogusid ning toidavad äärmuslusi ja terrorismi. Sõjapidamise iseloom muutub edasi, eriti tehnoloogia arengu tõttu, kuid tavapärase sõjapidamisvõime tähtsus püsib. Laiaulatuslik mõjutus-tegevus eri vormides sageneb ning vale- ja väärinfo levik seab ühiskonnad üha suurema surve alla. Loe lähemalt: Julgeolek nõrgeneb ja julgeolekukeskkond püsib ebastabiilsena.

Sõda Euroopas nõuab tugevat kaitsevõimet ning lääneriikide ja teiste sarnaselt mõtlevate riikide koostööd. Soome julgeoleku keskmes on tugeva riigikaitsevõime säilitamine ja arendamine osana NATO heidutus- ja kaitsevõimet ning rahvusvahelist kaitsekoostööd. Riikliku julgeoleku arendamine eeldab uut mõtteviisi ja valdkondadeülest koostööd. Ühiskonna kriisitaluvus on võtmetähtsusega tegur. Soome ühiskonda peetakse hästi ettevalmistatuks erinevate ohtude jaoks, kuid agressioonisõda, laiaulatuslik mõjutustegevus ning mitmekesised ja kattuvad kriisid rõhutavad vajadust tervikliku julgeolekumudeli, üldise riigikaitse, kriisijuhtimise ja rahvusvahelise koostöö pideva ning ennetava arendamise järele.

Geopoliitika

-

7. Sõjaline aktiivsus Arktika piirkonnas kasvab. Huviorbiit Arktika ja seal avanevate majanduslike võimaluste vastu suureneb, sealhulgas paljude mittearktikeliste riikide, sh Hiina, poolt. Hüüriidmõjutamine ning kriitilise taristu vastu suunatud rünnakud kujutavad Arktikas üha suuremat ohtu. Arktika piirkond soojeneb kiiremini kui planeet keskmiselt ning kliima soojenemine ohustab piirkonna tundlikku loodust. Loe lähemalt: Arktika piirkonna strateegiline tähtsus kasvab.

Pingestuv julgeolekuolukord mõjutab Arktika piirkonda varasemast tugevamalt; sõjalise tegevuse suurenemine kasvatab õnnetuste, valestimõistmist ja konfliktide riski. Arktika areng on Soome valmisoleku ja varustuskindluse seisukohast ülioluline. Kui kaubavedu Läänemerele näiteks sõja tõttu katkeks, oleksid Põhja-Norra sadamad Soome jaoks kriitilise tähtsusega. Arktika piirkond pakub Euroopa Liidule teadmisi, ressursse ja energiat. Arktika põlisrahvad, Soomes saamid, kogevad esimesena kliimamuutuse ja looduse hävimise mõju oma kultuurile, traditsioonilistele elatusallikatele, tervisele ja heaolule.

8. Geopoliitilised ja -majanduslikud muutused seovad poliitika ja majanduse senisest tihedamalt ühte. Ameerika Ühendriikide ja Hiina vaheline konkurents on teravnenud ning viinud mitmesuguste protektsionistlike meetmeteni, mis mõjutavad ka teisi riike. Suurriikide poliitika on üha enam kujundatud geopoliitiliste eesmärkide ja geomajanduslike vahendite kaudu ning riikide roll majanduses on ülemaailmse konkurentsi tõttu kasvanud. Majanduslikke vahendeid, näiteks riigiabi, kasutatakse strateegiliste eesmärkide saavutamiseks. Maailmamajanduse pinged ja riskid kasvavad. Avaliku sektori võlatase on maailmas ajalooliselt kõrgeim. Liigume killustatuma globaliseerumise suunas, mis piirab vabaturgu erineval viisil ja peegeldab eelkõige suurriikide strateegilisi valikuid. Loe lähemalt: Globaalne majandussüsteem muutumises.

Proteksionism ja püüdlus strateegiliste tööstusharude tugevdamise poole tekitavad pingeid ka muidu sarnaselt mõtlevate riikide vahel. Soome vajadus mõjutada maailma-kaubanduse reegleid ja edendada Soome ettevõtete ligipääsu uutele turgudele on muutunud veelgi olulisemaks. Uues geomajanduses võidakse võtmeressursse ja taristut kasutada geopoliitilistel eesmärkidel. Sellises olukorras püütakse riske vähendada või kontrollida muu hulgas väärtus- ja tarneahelate kindlustamise kaudu. Prioriteediks on iseseisvuse ja vastupanuvõime suurendamine ning riikide rolli tugevdamine. Surve mitmekesistada nii toorainete kui ka kaubanduspartnerite valikut kasvab ka Soomes. Euroopa Liidu ja Hiina vahelised kaubandus- ja majandussuhted muutuvad üha keerulisemaks. Ka tulevatel aastatel peab Soome väliskaubandus kohanema mitme samaaegse kriisiga. Globaalsete finantsturgude ebastabiilsus kasvab, mis võib viia ajutiste tõsiste häireteni, rahastamise kallinemiseni ja halvemal juhul ulatusliku võlakriisini.

Majandus

-

9. Tehnoloogia areng, kliimamuutus ja elurikkuse vähenemine ning rahvastiku struktuuri muutumine muudavad majanduse struktuure mitmel viisil. Need mõjutavad majanduses nii nõudlust ja pakkumist kui ka turgude toimimist ja eri osaliste rolle. Nendele väljakutsetele reageerimine tekitab survet avaliku sektori rolli ja ülesannete kasvule ning eeldab rahvusvahelist koostööd. Muutused loovad iseenesest ka uusi probleeme riikide maksustamisvõimele ja maksusüsteemidele. Loe lähemalt: Suured muutused majanduses.

Majandusel seisavad ees suured kohanemisevajadused tulevatel aastakümnetel. Kliimamuutuse ja elurikkuse vähenemise oodatakse pidurdavat tootlikkuse ja majanduskasvu tempot, samas kui nende probleemide ohjamisega seotud tehnoloogiline murrang peaks seda kiirendama. Samuti eeldatakse, et tehisintellekti ja tehnoloogia areng kiirendavad majanduskasvu. Avaliku sektori suunas on suured ootused muutuste juhtimiseks ja reguleerimiseks ning nende edendamiseks. Surve avaliku sektori rolli kasvule koos kõrge võlataseme ja eelarvepuudujäägiga suurendab maksustamise karmistamise riski, et tagada riigi rahanduse pikaajaline kestlikkus. Avaliku sektori rolli kasv majanduses ähvardab aga vähendada majanduse dünaamilisust. Erapindade rahastuse osakaalu suurendamine vähendaks avaliku sektori rahalist survet. Selles mängivad võtmerolli uuenduslikud finantsturud.

10. Rohepöörde on peamine tõukejõud majanduse uuendamisel ökoloogiliselt kestliku majanduse ja kasvu suunas, mis ei põhine loodusvarade ületarbimisel, vaid tugineb vähese süsinikuheitega, ringmajandust ja elurikkust edendavatele lahendustele. Üleminek eeldab suuri muutusi tootmises ja tootmisüsteemides energiamahukas ja heitmetest sõltuvas tööstuses, transpordis ja toidutootmises ning energiatõhususe ja tarbimise juhtimist. Kestliku kasvu edendamine nõuab üleminekut puhtale energiale ja tootmisele, samuti ressursitõhusust ja tarbimisharjumuste muutmist. Konkurents rohepöörde investeringute pärast on eriti hoogustunud Hiina, Ameerika Ühendriikide ja Euroopa vahel. Loe lähemalt: Rohepöörde – teel ökoloogiliselt kestliku majanduse poole.

Rohepöördel on märkimisväärne makromajanduslik mõju. Puhta ülemineku investeeringute elluviimine nõuab lisaks kapitalile ka märkimisväärses koguses tööjõudu ning panustamist haridusse ja teadus- ning arendustegevusse. Euroopa Liit pakub rohepöörde projektidele rahastust mitme kanali kaudu. Soome huvides oleks neid võimalusi kasutada võimalikult tõhusalt. Soome kliimaeesmärkide saavutamine eeldaks aastatel 2020–2050 märkimisväärsed lisainvesteeringuid. Energiaintensiivse tööstuse protsesside uuendamine on seejuures eriti kriitiline. Ettevõtetele tuleb pakkuda stabiilset ja prognoositavat tegevuskeskkonda, et need investeeringud tehtaks Soomes. Rahvusvaheliste strateegiliste investorite ligimeelitamine on siiski keeruline. Rohepöörde saab õnnestuda ainult siis, kui kliimaküsimuste kõrval arvestatakse ka muid keskkonna- ja loodusemõjusid, majanduslikku kestlikkust ning sotsiaalset õiglust. Maakasutuse konkurents ja sellest tulenevad konfliktid võivad kujuneda oluliseks rohepöörde väljakutseks ka Soomes.

Majandus

-

11. Loodusvarade nappus suurendab konkurentsi ja toorainete hinnad tõusevad. Loodusvaradel on keskne roll ülemaailmses julgeolekupoliitikas. Kasutatavatest loodusvaradest on vaid veidi üle 7 protsendi taaskasutatud ning suundumus on viimastel aastatel olnud languses. Loodusvarade ületarbimine on üks peamisi kliimamuutuse ja elurikkuse vähenemise põhjustajaid. Loodusvarade ülekasutusele tuginevalt lineaarmajanduselt on hädavajalik liikuda ringmajanduse poole, kus tooted ja materjalid püsivad kasutuses võimalikult kaua ning nende väärtust kasutatakse tõhusalt. Loe lähemalt: Konkurents loodusvarade pärast suunab ringmajanduse poole.

Üleminek ringmajandusele on Soome jaoks märkimisväärne võimalus. Ringmajandus pakub võimaluse tugevdada Soome ekspordile suunatud majandust ja tööhõivet. Soomlased kuuluvad maailma suurimate tarbijate hulka, sealhulgas kodumaise tooraine kasutuse poolest. Siiski on Soomal ringmajanduse vallas olnud strateegiline eestvedaja roll. Loodusvarade kestliku kasutamise seotud materjali- ja energiatõhusad tehnoloogilised lahendused on Soome eksporditööstuse tugevuseks. Üleminek ringmajanduse suunas toob kaasa muutussurve nii seadusandluse, muude poliitikameetmete, tööviiside kui ka majandusliku juhtimise arendamise osas. Vajalik on uut tüüpi koostöö ettevõtete ja sidusrühmade vahel ning sellega seotud õigusraamistiku ja rahastusinstrumentide ajakohastamine.

12. Töö ja tööelu muutused panevad proovile senised toimeviisid. Tootlikkuse kasv ja digi-roheline kaksiküleminek eeldavad pädevat ja heaolul põhinevat tööjõudu ning tööorganisatsioonides pidevat uuendusmeelsust ja tööviiside arendamist. Uued tehnoloogiad suurendavad teadmispõhise töö intensiivsust ja muudavad paljude tööülesannete täitmise viisi. Tulevikus tehakse kaugtööd üha enam ka riigipiire ületades. Loe lähemalt: Töö ja tööelu muutused panevad proovile senised toimeviisid.

Digi-roheline üleminek muudab ameti-struktuuri nii kvantitatiivselt, kvalitatiivselt kui ka oskuste vajaduse poolest. Töö muutumine paneb proovile tööelu reguleerimise ning tööelu toetavad teenused – ja eeldab nende toimimist, et kaksiküleminek oleks edukas. Vastupanuvõime tugevdamine eeldab samuti investeeringuid inimkapitali. Töötingimuste, tööohutuse ja töötervishoiu parandamise tähtsus kasvab töömaailma muutumisega. Töö ja tööelu muutused avaldavad survet ka tööturu suhetele. Soome suurimaks väljakutseks on tööjõu kättesaadavus olukorras, kus üleilmne konkurents kvalifitseeritud tööjõu pärast muutub järjest tihedamaks.

Ühiskond

-

13. Ülemaailmne rahvastikukasv on aeglustunud ning pikaajaline positiivne areng inimeste toimetulekuvõime ja oodatava eluea osas on saanud tagasilööke. Jõukates riikides kasvab ülalpeetavuse määr järsult järgmiste aastakümnete jooksul. Ligi kogu maailmas väheneb leibkondade suurus. Euroopa Liidu riikides on ühe inimese leibkondade arv kiiresti suurenemas. Loe lähemalt: Ebavõrdne demograafiline areng jätkub.

Soome on Jaapani ja Itaalia järel maailma vanima elanikkonnaga riik. Rahvastiku kasv on Soomes aeglasem kui teistes Põhjamaades. Sündimuse langus mõjutab ühiskonda majanduslikult, poliitiliselt ja kultuuriliselt. Vanemas elanikkonnas on iga beebi, lapse ja noore tervise ning vaimse heaolu toetamine olulisem kui kunagi varem. Perepoliitika meetmete kõrval tuleb kaaluda ka muid viise, kuidas toetada noorte täiskasvanute laste saamist ja lapseootuste täitumist. Üle 50-aastaste inimeste tööväimele ja töös püsimisele tuleb pöörata üha suuremat tähelepanu.

14. Rändeliikumised on kogu maailmas sagenenud. Globaalsete rändevoolude taga on mitmed omavahel seotud tegurid, millest peamised on majanduslikud ja sotsiaalsed põhjused, konfliktid ning muutuvad kliimatingimused. Umbes kolmandik maailma sisserändajatest – 87 miljonit inimest – elab Euroopas. Euroopasse suunatud sisseränne ja rahvusvahelise kaitse taotlejate arv on viimastel aastakümnetel kasvanud ning ränne jääb ka edaspidi Euroopa Liidu jaoks keskseks väljakutseks. Loe lähemalt: Rändeliikumiste tähtsus kasvab.

Juba praegu toimub Soome rahvastiku kasv täielikult sisserände kaudu. Rahvastiku vananemise ja tööjõupuuduse tõttu vajab Soome nii spetsialiste kui ka oskustöölisi välismaalt. Lõimumise soodustamiseks tuleb pöörata rohkem tähelepanu tõhusamale keeleõppele varases etapis, oskuste tuvastamisele ja tööle asumist toetavatele teenustele. Naiste haridust ja tööhoivet tuleb jätkuvalt sihikindlalt edendada. Toimiva rändepoliitika keskmes on ka väärkasutuste ennetamine ning tõhus ja toimiv tagasisaatmissüsteem.

Ühiskond

15. Linnarahvastiku osakaal kasvab loodusliku iibe, rände ja linnapiirkondade laienemise tulemusena. Aastal 2022 elas 75% Euroopa Liidu elanikkonnast linnades. Üle 80% maailma sisemajanduse koguproduktist toodetakse linnades. Globaliseerumine ja linnastumine on muutnud linnad riikide kõrval oluliseks tegutsejaks. Linnad mõjutavad diplomaatia kaudu ühiskonda ja ka globaalseid väljakutseid palju oma suurusest enam. Kuigi Euroopa üldine linnastumise tase eeldatavalt tõuseb, prognoositakse, et enam kui pooletes Euroopa linnades rahvaarv tulevikus väheneb. Loe lähemalt: Linnastumine jätkub.

Soome linnastumise taseme prognoositakse tõusvat 79 protsendini aastaks 2050. Lisaks elanikkonna koondumisele jätkub ka töökohtade koondumine linnadesse järgmistel aastakümnetel. Linnapiirkondade kasv ja ühenduste paranemine suurendavad tulevikus piirkondadevahelist suhtlust Soomes veelgi. Raudteeliikluse võib eeldada kasvavat eelkõige suurenevate linnade vahel, kuid ka nende sees. Rahvastikku kaotavatel aladel muutub hoonete ja taristu alakasutus tavalisemaks. Täiendav ehitustegevus jätkub eriti suuremates linnapiirkondades. Vananev rahvastik ja üksi elavate inimeste arvu kasv suurendavad kesklinna korterelamutes elamise populaarsust ja lähiteenuste nõudlust. Avalike teenuste struktuuri uuendamise surve püsib. Linnade sisene sotsiaalne segregatsioon on viimase kümnendi jooksul kogu Euroopas tugevnenud ning uuringud näitavad, et elumipiirkondade sotsiaalmajanduslikud erinevused on suurenenud ka Soome linnades.

16. Lõhe rikaste ja vaeste riikide vahel on kasvanud ning äärmuslikus vaesuses elavate inimeste arv hakkas 2020. aastal taas suurenema. Peaaegu kogu vaesus ja sotsiaalne tõrjutus on põlvkondadeülene nähtus – nii Soomes kui ka kogu maailmas. Majanduslik ebavõrdsus on kogu maailmas kasvanud esimest korda pärast 2007–2009. aasta finantskriisi. COVID-19 pandeemia süvendas ühiskondlikku ebavõrdsust nii Euroopas kui ka globaalselt ning selle mõjud avalduvad selgelt, muu hulgas suurenenud vaimse tervise probleemidena, eriti laste ja noorte seas. Pandeemia suurendas ka soolist ebavõrdsust ja laiendas digitaalset lõhet nii riikide sees kui ka nende vahel ning põlvkondade vahel. Digitaalne ebavõrdsus on uus ja märkimisväärne polariseerumist põhjustav probleem. Majanduslikult nõrgemas olukorras inimesed ja kogukonnad on kliimamuutuse tagajärgede suhtes haavatavamad. Loe lähemalt: Ebavõrdsuse ja võrdsuse vastuoluline areng.

Ebavõrdsuse kasv suurendab ühiskonna kulusid: see tekitab rohkem sotsiaalset ebastabiilsust, suurendab avalike teenuste ja sotsiaalkaitse vajadust, süvendab tervisealaseid erinevusi ning suurendab kuritegevust. Vaesuse ja ebavõrdsuse kasv vähendab ühiskonna sotsiaalset kestlikkust. See on seotud muu hulgas väiksema inimestevahelise usalduse, madalama usalduse avalike institutsioonide vastu ning nõrgema turvatundega. Ühiskonna polariseerumine avaldub ka poliitilise arutelu teravnemisenä. Ebavõrdsuse ja arutelukultuuri ägenemine võivad suurendada sisemist lõhenemist. Oht on, et ühiskond jaguneb „võitjateks“ ja „kaotajateks“, mis võib pikemas perspektiivis viia demokraatia kriisini ja usaldusühiskonna lagunemiseni. Eriti raskest sotsiaalses ja majanduslikus olukorras on need elanike rühmad, keda mõjutab mitmekordne diskrimineerimine eri põhjustel. Kuigi võrdsus ja sooline võrdõiguslikkus on paljuski positiivselt arenenud, on vanusele, etnilisele või sotsiaalsele taustale ning soole tuginev ebavõrdsus ja diskrimineerimine endiselt levinud nii Euroopas kui ka Soomes.

Ühiskond

-

17. Maailma haridustase tõuseb. Värskeimad mõõtmised näitavad õpitulemuste laialdast halvenemist OECD riikides. Soomes on see langustrend kestnud juba pikemat aega. Roheline ja digitaalne üleminek ning paljude võimaldavate tehnoloogiate kiire areng nõuavad uut tüüpi oskusi kõigil ühiskonna ja majanduse tasandil ning tehnoloogiate kiiret omaksvõttu ja rakendamist. Riikidevaheline konkurents talentide ja oskustöölise pärast kasvab. Tihenev geopoliitiline olukord ja tehnoloogiate kasvav tähtsus riikide ja piirkondade strateegiliste eesmärkide saavutamisel muudavad rahvusvahelise teadus-, arendus- ja innovatsioonitegevuse keskkonna üha keerukamaks. Samal ajal eeldab kiireloomuliste ja keeruliste ühiskondlike probleemide lahendamine suuremaid teadus- ja arendustegevuse investeeringuid ning uusi tööviise, et kiirendada kestlikkuse üleminekut. Loe lähemalt: Inimkapital kasvab, oskuste vajadused muutuvad ja teadus- ning arendustegevuse tähtsus suureneb.

Ülemaailmse haridustaseme tõusu tulemusel on teadmisi ja oskusi kättesaadavam kui varem ning seda laiemalt kogu maailmas. Oskuste nõudlus ja konkurents rõhutavad vajadust arendada haridussüsteeme ja innovatsiooni-võimekust. Soome on haridustasemelt jäänud maha teistest OECD riikidest. Avaliku sektori kokkuhoiupinge, rahvastiku struktuuri muutused ja sisse- ja väljarendamise vajadus on peamised väljakutsed Soome haridus- ja oskustaseme tõstmisel. Teadus-, arendus- ja innovatsioonitegevuse roll uue teadmise ja oskuste allikana, majanduskasvu mootorina ja konkurentsivõime tagajana muutub üha olulisemaks. T&A tegevus tugevdab ühiskonna kriisitaluvust. Tihenev rahvusvaheline konkurents tähendab, et kriitiliste oskuste ja näiteks uute ning tähtsate tehnoloogiatega seotud strateegilised aspektid muutuvad üha olulisemaks. Soome julgeoleku ja konkurentsivõime seisukohalt tuleb oskusi mõista kui strateegilist ressursi ning tagada teadmiste ja oskuste varustuskindlus.

18. Heaolu ebavõrdsus on maailmas suur. Planeedi ökoloogiliste piiride ületamine toob kaasa uusi ja kasvavaid riske inimeste heaolule ja tervisele. Inimeste, loomade ja toiduainete ulatuslik piiriülene liikumine raskendab antibiootikumiresistentsuse tõrjet kõikjal maailmas. Globaalne ebastabiilsus mõjutab üha enam inimeste heaolu ja vaimset tervist, samal ajal kui digitaliseeruv keskkond suurendab vaimse tervise probleeme ja üksildust. Liikumisvaegus ja rasvumine on seotud paljude terviseprobleemidega. Rahvastiku töö- ja toimetulekuvõime halvenemine ohustab majanduslikku ja sotsiaalset kestlikkust. Loe lähemalt: Heaolu, tervise ja elustiili väljakutsed muutuvad.

Soomes esineb märkimisväärsed sotsiaal-majanduslikke erinevusi nii rahvastiku tervises ja heaolus kui ka teenuste kasutamises, kättesaadavuses ja saadud teenuste tajutud kvaliteedis. Soome jaoks on eriti suur väljakutse tööjõu nappus keskmise raskusastmega töödel ja teatud füüsilist vastupidavust nõudvatel erialadel. Halvenev füüsiline vorm mõjutab paljude suurte sektorite töötajaid ja nende tööviiside. Kliimamuutuse peamiseks terviseriskideks on hinnatud kuumalainete sagenemist, libastumisõnnetusi, veepõhiseid epideemiaid, zoonootilisi nakkusi ning hoonete niiskuskahjustustega seotud terviseprobleeme. Üksildus suurendab indiviidi tõrjutuse riski, mis omakorda on seotud muu hulgas suurema suremusega.

Ühiskond

-

19. Usuliste tõekspidamiste, maailma-vaadete ja identiteetide mitmekesisus kasvab. Praegu ja tulevikus on nähtav väärtuste ja hoiakute polariseerumine – ühelt poolt sekulariseerumine ja liberaliseerumine ning teiselt poolt rahvosluse, populismi, väärtuskonservatiivsuse ja autoritarismi tugevnemine. Religioonide tulevik areneb maailmas mitmes suunas. Rahvastik kasvab eelkõige riikides, kus usul on suur roll. Euroopa Liidu riikide elanike väärtused arenevad eri suundades. Loe lähemalt: Väärtused, hoiakud, maailmavaated ja eluviisid muutuvad.

Väärtuste, hoiakute ja eluviiside mitmekesine eristumine seab ühiskonnale uusi väljakutseid. Mitmekesisustumine mõjutab paljusid eluvaldkondi – haridust, tööelu, tervishoidu ning seadusandlust – ja nõuab, et ühiskonnad, organisatsioonid ja üksikisikud hindaksid oma tavasid ja hoiakuid uuesti ning kohandaksid neid. Piisav sotsiokultuuriline lõimumine ja samas mitmekesisuse sallimine on ühiskonna sidususe seisukohalt ülilolulised. Haritus pakub vahendeid individuaalsuse ja kogukondlikkuse vahelise tasakaalu leidmiseks. Soome tugevuseks on endiselt tugev sotsiaalne kapital ja usaldus, mis toimivad ühiskonda koos hoidva sidemena.

Tehnoloogia

-

20. Tehnoloogiline murrang kiireneb. Murrangulised tehnoloogiad muudavad igapäevaelu, ettevõtlust ja ühiskondi. Tehnoloogia põimub üha tihedamalt geopoliitika, majanduse ja julgeolekuga ning mõjutab märkimisväärselt ka meie infokeskkonda. Tehnoloogilist arengut juhib vajadus leida uusi kasvu-, tootlikkuse- ja heaolutegeureid. Lisaks pakub tehnoloogia enneolematuid võimalusi globaalsete keskkonna-, tervise- ja toidutootmise väljakutsete lahendamiseks. Murranguliste tehnoloogiatega kaasnevad riskid ja eetilised küsimused vajavad tähelepanu. Tehnoloogia arendamist ja kasutamist juhivad väärtused ja normid, mis on demokraatlikes ja autoritaarsetes riikides väga erinevad. Kiire tehnoloogiaarenguga on tõenäoline, et tulevikus põimuvad inimene ja erinevad tehnoloogiad üha tihedamalt ning tehnoloogiatest saab veelgi lahutamatum osa igapäevaelust. Küberjulgeoleku tähtsus kasvab. Mitme arenenud tehnoloogia ühendamine ehk kombinatoorsed innovatsioonid võimaldavad tõeliselt murrangulisi lahendusi. Uued tehnoloogiad – nagu tehisintellekt, plokiahelad, kvanttehnoloogia ja robotika – võivad veelgi paremini aidata kaasa kestlikkuse ülemineku elluviimisele. Globaalsetest tehnoloogia-ettevõtetest on saanud olulised võimukandjad. Loe lähemalt: Murrangulised tehnoloogiad muudavad igapäevaelu, ettevõtlust ja ühiskondi.

Tehnoloogiline muutus mõjutab kõiki – üksikisikuid, organisatsioone ja ühiskondi. Uute tehnoloogiate ja rakenduste kasutuselevõtuga luuakse kasvu, tõhustatakse tegevust, parandatakse tootlikkust ja suurendatakse heaolu. Digitaliseerimisest ja andme- majandusest otsitakse uusi äri võimalusi. Tehnoloogia abil püütakse tõhustada ka avalike teenuste osutamist. Tehisintellekt on juba märkamatu põimunud meie igapäevaellu ning kiiresti areneva üldotstarbelise tehnoloogiana muudab see üha radikaalsemalt igapäevaelu, ettevõtlust ja kogu ühiskonda. Seni võimatud arvutused ja probleemilahendused muutuvad kvant- arvutuse abil võimalikuks, mis toob pöörd- paljudes tööstusharudes ning parandab optimeerimist ja simulatsioone digitaalsete kaksikute toel. Kiire tehnoloogiline murrang toob kaasa raskesti prognoositavaid riske ja seab meid silmitsi uute eetiliste dilemma- dega. Suurte andmekogumite analüüs ja seda toetav tehnoloogia arenevad, kuid olu- lise teabe loomine ja töötlemine muutub üha keerukamaks. Tõelise ja virtuaalse ning fakti ja fiktsiooni piirid hägustuvad. Identiteetide ja kogukondade kujunemine toimub lisaks füüsilisele maailmale ka digitaalses ja virtuaalses ruumis. Infokeskkonna muutu- mine muudab kõik tegutsejad vastuvõtliku- maks valeinfole, desinformatsioonile ja infomõjutustegevusele. Üldiselt muutuvad „infotootjate“ majanduslikud ja poliitilised taustamõjurid ning nende mõju info- keskkonnale tulevikus üha olulisemaks. Küberohtudeks valmisoleku tähtsus kasvab veelgi.

Tehnoloogia

-

21. Kosmosetegevusel on üha suurem tähtsus meie ühiskonna ja igapäevaelu toimimise jaoks. Juba praegu tugineb suur osa ühiskonna teenustest satelliidsüsteemide häireteta toimimisele. Kosmosetegevuse julgeoleku- ja kaitsepoliitiline tähtsus kasvab samuti pidevalt. Suurriikide ja tõusvate jõudude võidujooks kosmose uurimisel on viimastel aastatel kiirenenud. Kosmosetööstuse areng suurendab kiiresti nii riiklike kui ka erasektori tegutsejate arvu. Geopoliitiline olukord ning ettevõtete ühinemised ja ülevõtmised sunnivad tegutsejaid koonduma konkureerivatesse rühmadesse. Loe lähemalt: Kosmosetegevuse tähtsus kasvab nii igapäevastes teenustes kui ka sõjalises tegevuses.

Kosmosest saadavad andmed ja teenused põimuvad üha laiemalt ja sügavamalt kogu Soome ühiskonna infrastruktuuri osaks. Need pakuvad võimalusi ühiskonna toimimise tõhustamiseks ja sujuvamaks muutmiseks ning võimaldavad täiesti uute rakenduste kasutuselevõttu. Soome põhjapoolne asend annab kosmosetegevuse seisukohalt mitmeid eeliseid. Kosmoseuuringutes peitub suur potentsiaal teaduse, uurimistöö ja innovatsioonide arenguks. Mõõdukate ja realistlike investeeringutega saab Soome osaleda tegevuses laiemas Euroopa Liidu või rahvusvahelise koostöö raamistikus. Kosmoseteenuste tõhus rakendamine aitab vähendada Soome väiksusest tulenevat ressursipuudust võrreldes teiste tegutsejatega. Soome varustuskindluse kultuuri lisavad kosmoseteenused uue olulise kihi, mis täiendab muid tehnoloogiad ja tugevdab logistikavõrgustiku töökindlust.

Keskkond

-

22. Inimtegevus on põhjustanud enne-olematult ulatuslikke ja kiireid muutusi kliimas. Kliima soojenemine kiireneb. Paljud äärmuslikud ilmastikunähtused korduvad üha sagedamini ja tugevamalt. Kliimamuutus süvendab juba olemas-olevaid riske ja kriise. Merepind tõuseb ja liustikud taanduvad kiiremini kui viimastel tuhandetel aastatel. Kuumalained, põuad ja metsatulekahjud on muutunud tavalisemaks kogu maailmas, mõjutades kõiki looduslikke ökosüsteeme. Muutused ilmastiku- ja veeoludes ning äärmusnähtustega, looma- ja taimehaigustega, metsakahjustustega ja invasiivsete võõrliikidega seotud riskid esitavad ühiskondadele väljakutse kohaneda kiiresti muutuvate tingimustega. Kliimamuutus on tihedalt seotud konfliktide ja rändega, kuna see mõjutab toidujulgeolekut ja veeressursside kättesaadavust. Loe lähemalt: Kliima soojenemine kiireneb.

Kliimamuutus ohustab Soome loodust eriti tugevalt. Arktika piirkonnas soojeneb kliima peaaegu neli korda kiiremini kui mujal maailmas. Elupaigad muutuvad, liikide levikualad liiguvad põhja poole ning riskid uute haigustekitajate ja võõrliikide levikuks suurenevad. Muutuvad vee ringlus ning metsa- ja põllumajanduse tegutsemistingimused. Ilmastiku- ja veeolude ning jää ja külmunud pinnase esinemise muutused mõjutavad näiteks üleujutuste ajastust ja sagedust, põuaperioode, transporditaristu toimimist ja meresõitu, hoonete kohanemise vajadusi, mulla seisundit ja kandevõimet ning toitainete äravoolu suurenemist. Soomel on rikkalikud veevarud ning põuariskid on väiksemad kui enamikus teistes maailma piirkondades. Kliimamuutus suurendab küll keskmist sademete hulka, kuid põuariskid kasvavad eriti suvel Lõuna- ja Kesk-Soomes. Temperatuuri tõusuga sagenevad kuumalained, mis põhjustavad suremuse kasvu, töötingimuste halvendamist ja töö tootlikkuse vähenemist. Kliimajulgeolek muutub oluliseks osaks nii riiklikust kui ka rahvusvahelisest valmisolekust ja koostööst. Kliimamuutuse mõjud ulatuvad Soomeni ka ülemaailmsete logistikakettide, tooraine- ja rahavoogude ning inimeste liikumise kaudu.

Keskkond

-

23. Looduse mitmekesisus väheneb. Mitmekesisus avaldub eri tasanditel – geenide, isendite, populatsioonide, liikide ja tervete ökosüsteemide tasandil. Looduskadu ehk inimtegevusest tulenev selle mitmekesisuse järkjärguline või äkiline vähenemine on ülemaailmne nähtus. Maailmas hinnatakse liikide väljasurevat praegu keskmiselt 100–1000 korda kiiremini kui viimastel miljonitel aastatel. Elu toetavad ökosüsteemiteenused nõrgenevad. Looduse mitmekesisuse vähenemine ohustab 3,2 miljardi inimese heaolu. Looduskadu ja ökosüsteemiteenuste häired aeglustavad juba praegu riikide majanduskasvu kogu maailmas. Looduse hävimine mõjutab ka julgeolekut, suurendades konfliktide riski. Loe lähemalt: Looduse mitmekesisus vaesub.

Looduskadu süveneb ka Soomes. Viimaste liikide ja elupaikade ohustatuse hinnangute põhjal on Soome looduse mitmekesisuse arengusuund halvenev. Suurimateks surveteguriteks Soome looduslikule mitmekesisusele on tuvastatud metsandus, põllumajandus, ehitustegevus, saastumine ja kliimamuutus. Looduskadu põhjustab erinevate ökosüsteemiteenuste nõrgenemist: tolmeldajate vähenemine võib ohustada metsamarjade ja põllukultuuride saagikust ning mulla kvaliteedi halvenemine võib suurendada äärmuslike ilmastikunähtuste põhjustatud üleujutuste ja põuaperioodide riski, tuues halvemal juhul kaasa märkimisväärsed majanduslikke kahjusid. Ka põllumajandus ja metsandus on otseselt ökosüsteemiteenustel põhinev majandustegevus, mille vastupanuvõimet kahjuritelle ja ilmastikuäärmustele toetavad mitmekesised ja heas seisundis ökosüsteemid. Soomlased peavad loodust laialdaselt oluliseks ja tunnevad muret selle vaesumise pärast. Loodusel on märkimisväärne positiivne mõju tervisele ja healole.

Keskkond

-

24. Keskkonna seisundi halvenemisel on ulatuslikud tagajärjed. See halvenemine ohustab elu alalhoidmiseks vajalikke ökosüsteemiteenuseid, näiteks puhta vee kättesaadavust. Mulla seisundi halvenemine on Euroopas tõsine probleem – see on halvenenud kõigis liikmesriikides ning olukord jätkub süvenemise suunas. Liigsed toitained, lämmastik ja fosfor põhjustavad kogu maailmas veekogude eutrofeerumist. Ohtlike kemikaalide ja kahjulike ainete kasutamine on üleilmselt endiselt ulatuslik. Õhusaaste, eriti peen- osakesed, on Euroopas peamine keskkonnast tulenev surmapõhjus, põhjustades igal aastal üle 400 000 enneaegse surma. Planeedi piirid esindavad keskkonna erinevaid osi ja protsesse, mis reguleerivad Maa süsteemi seisundit ja seeläbi ka inimkonna elukõlblikkust. Üheksast planeedi piirist on ületatud kuus. Tulevikus muutuvad nende piiride omavahelised seosed veelgi olulisemaks. Kliimamuutus, looduskadu ja saastumine – nn planeedi kolmikriisi komponendid – on omavahel tihedalt seotud. Loe lähemalt: Keskkonna seisund halveneb.

Soome keskkonna seisundis on endiselt palju probleeme. Mulla kvaliteedi halvenemine mõjutab negatiivselt mullast saada- vaid ökosüsteemiteenuseid, näiteks toidutootmise eeldusi. Lisaks põhjustab mulla seisundi halvenemine kemikaalide ja toitainete suurenenud äravoolu, mis mõjutab kahjulikult Läänemerd ja teisi veekogusid. Läänemere seisund on endiselt valdavalt halb, kuigi pikaajaline seire näitab väikest paranemist. Maismaalt tulenevat koormust on püütud juba pikka aega vähendada, kuid võetud meetmed ei ole olnud piisavad ning toitainete liigkoormus on endiselt Läänemere suurim probleem. Kõigil merealadel häirib eutrofeerumine looduse mitmekesisust ja toiduahela toimimist. Pinnaveekogude keemilist seisundit ei peeta heaks üheski Soome piirkonnas. Umbes pooles Soome veekogumitest on liialt elavhõbedat. Kuigi välisõhu kvaliteet on Soomes võrdlemisi hea, põhjustab õhusaaste seal igal aastal 1600–2000 enneaegset surma. Muret tekitavad endiselt ka mürasaaste mõju keskkonnale ja inimeste tervisele ning ohtlikud kemikaalid ja nendega seotud riskid. Kahjulikud ained liiguvad näiteks mikroplastide pinnal toiduahelas veekogudest inimesteni.

Õigusloome

-

25. Õigusriigi areng maailmas jätkab nõrgenemist. Maailma elanikkonnast 76 protsenti elab riikides, kus õigusriigi seisund on viimastel aastatel halvenenud. Õigusriigi struktuuride nõrgestamisest on saanud osa riikliku mõjutustegevuse vahenditest. Tehisintellektisüsteeme võidakse üha enam kasutada demokraatlike protsesside õõnestamiseks ja institutsioonide sõltumatuse kahjustamiseks, mõjutades seeläbi ka õigusriigi toimimist. Loe lähemalt: Õigusriigi stabiilsus mureneb.

Hoolimata õigusriigi arengu ülemaailmsest nõrgenemisest on Soome koos teiste Põhjamaadega endiselt maailma õigusriigi indeksis kolme parima hulgas. Soome õigussüsteemis on probleemseteks valdkondadeks tuvastatud eelkõige kohtumenetluste pikk kestus, kohtuasjade kõrge hind ja kriminaalmenetluste madal tõhusus. Digitaliseerimise ja tehisintellekti mõju nii halduse kui ka kodanike vaatenurgast tuleb varakult ära tunda ja arvesse võtta nii kuritegevuse ennetamisel kui ka muus avaliku halduse tegevuses demokraatia ja õigusriigi raames.

26. Demokraatia seisund on maailmas halvenenud ja jätkab langustrendi. Demokraatia olukord on eriti halvenenud Lääne-Aasias, kus paljud riigid on liikunud üha autoritaarsemas suunas. Autoritaarsete riikide mõju ja arv on kasvanud ning nende tegevus, eriti välispoliitika, on muutunud ettearvamatuks. Aastal 2023 elas 35% maailma elanikkonnast autoritaarsetes riikides. Vastasseis autoritaarsete ja demokraatlike poliitiliste süsteemide vahel on viimastel aastatel süvenenud. Valimiste mõjutamine ja sekkumine valimisprotsessidesse on rahvusvaheliselt muutunud kasvavaks probleemiks. Loe lähemalt: Demokraatia arengu nõrgenemine.

Soomes on demokraatia peamiseks väljakutseteks osalemise ebavõrdsus, küberohtude, desinformatsiooni ja mõjutustegevuse kasv. Erinevate elanikkonnarühmade vahel on erinevusi usalduse tajumises; poliitilised vastasseisud on süvenenud ja arutelukultuur on muutunud teravamaks, eriti ametnike, otsustajate, ajakirjanike ja teadlaste suhtes. Kodanikuühiskonna toimijate vastu suunatud sihipärane ahistamine on sagenenud, nende majanduslikud tegutsemisvõimalused on vähenenud ning koolides ja õppeasutustes antav demokraatia- ja inimõigusharidus on muutunud ebaühtlaseks – kõik see seab demokraatia toimimisele väljakutseid. Ka Soomes tuleb valimiste mõjutamiseks ja nendega seotud sekkumisteks valmistuda varasemast paremini ja süsteemsemalt.

12

Lisa 2. SOOME TULEVIKKU MÕJUTAVAD EBAKINDLUS- TEGURID JA NENDE VÕIMALIKUD ARENGUSUUNAD AASTANI 2045

12.1 Euroopa Liit: Alternatiivsed arengusuunad aastani 2045

Mõjukas ja võrgustunud Euroopa Liit: Liidul on õnnestunud laienemine ja integratsiooni süvendamine. Liikmesriigid järgivad ühiseid reegleid ja väärtusi. Otsustusprotsess toimib, sest liikmesriigid tunnistavad ELi tegevuse lisandväärtust kõigis peamistes poliitikavaldkondades – Euroopa Liit on „suur suurtes asjades ja väike väikestes“. EL on tugev geopoliitiline tegutseja, kelle normid ja standardid annavad suuna ka ülemaailmsetele tegevustele. Ühiseid väärtusi ja huve edendatakse ka ambitsioonika kaubanduspoliitika ja partnerluste kaudu. ELil on keskne roll reeglitel põhinevas rahvusvahelises süsteemis ja selle tugevdamisel.

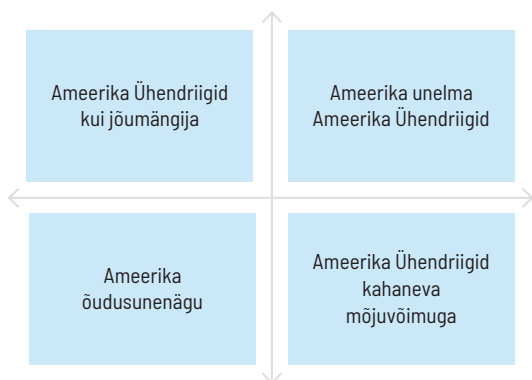
Taanduv ja majanduskeskne Euroopa Liit: Euroopa Liit taandub siseturuks, liikmesriikide valmisolek tegutseda ühiselt muudes valdkondades kõigub ning mõnes küsimuses antakse pädevust tagasi liikmesriikidele. Koostöö lagunemine näiteks õigus- ja siseasjades kahjustab aga ka siseturu toimimist. Liidu

välistegevus piirdub peamiselt kaubanduspoliitikaga, mida juhivad eeskätt suurte liikmesriikide majandushuvid. Välispoliitikas ja multilateraalsel foorumitel tegutsevad liikmesriigid üksikult või väiksemates rühmades.

Tugev, kuid ohustatud EL-i kindlus: Euroopa Liit on sisemiselt ühtne, austades ühiseid reegleid ja väärtusi. EL on demokraatia, õigusriigi ja põhiõiguste kindlus, mis pakub oma kodanikele kaitset rahutu rahvusvahelise süsteemi keskel. Liikmesriigid jagavad ohutaju ja soovivad neile ühiselt reageerida. Euroopa Liit on tugevdanud oma strateegilist autonoomiat, sealhulgas usaldusväärse julgeolekutagajana oma lähialadel. Samas seisab ELi geopoliitiline roll ja globaalne konkurentsivõime silmitsi kasvavate ohtude ja riskidega (nt kriitiliste toorainete kättesaadavus). Kaubanduspoliitika on proteksionistlik ja tööstust püütakse tagasi tuua Euroopasse, samas kui kahepoolsete partnerluste tähtsus kasvab.

Killustunud ja nõrk Euroopa Liit: ELi ühtsus on pideva surve all ja otsustusvõime on paljudes küsimustes halvatud. Mõned liikmesriigid ei järgi ühiseid reegleid ega väärtusi, ning ELi tasandil puudub võime või tahe olukorda parandada. Liit on ülemaailmselt pigem „mänguväljak“ kui mängija ise. Liikmesriigid tegutsevad üksi või väikestes rühmades, tehes omavahel ajutisi tehinguid. Mõnes riigis kaalutakse EL-ist lahkumist või uute koostöövormide loomist väljaspool liidu struktuure.

12.2 Ameerika Ühendriigid: alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

Ameerika unelma Ameerika Ühendriigid: Ameerika Ühendriigid on maailma juhtiv riik, kes tegutseb koostöös teistega. Riigi poliitilised äärmused on

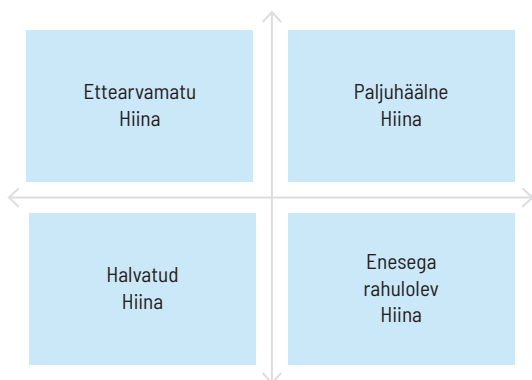
üksteisele lähenenud, riik on majanduslikult edukas ja ühiskondlikult arenenud võrdsemaks. Ühiskondlik usaldus on tugev ning föderalismi põhimõtteid austatakse kogu riigis. Sõjaline jõud on välispoliitiline vahend, kuid maailmas on konfliktid vähenenud. Hiina ja Ameerika Ühendriikide suhted on arenenud ausa konkurentsi suunas.

Ameerika Ühendriigid kahaneva mõjuvõimuga: Ameerika Ühendriigid on sisemiselt lõhestunud ja nende osalemine rahvusvahelises poliitikas väheneb. Avalikku rahandust ei õnnestu tasakaalustada ning vähesed ressursid suunatakse siseriiklikele vajadustele. Rahvusvahelises süsteemis kasvab teiste riikide ja piirkondade kaal. Sellised osariigid nagu California sõlmivad otse kaubanduslepinguid Euroopa Liidu ja Hiinaga. Riikliku ja mitte-riikliku tasandi tegijate vahel kõigub tasakaal, kusjuures mitte-riiklike tegijate mõju kasvab.

Ameerika Ühendriigid kui jõumängija: Sisemiselt ühtne Ameerika Ühendriigid kaitseb oma huve tõhusalt, vajadusel ka jõuvõtteid kasutades. Välis- ja julgeolekupoliitikas tegutseb riik rangelt oma huve silmas pidades, kaubanduspoliitika on proteksionistlik ja püütakse taastada tööstust Ameerika pinnal. Konfliktid üle maailma ning rahvusvahelise süsteemi jätkuv ummikseis viivad Ameerika Ühendriikide eestvedamisel kahepoolsete suhete ja kokkulepeteni.

Ameerika õudusunenägu: Riik on sügavalt jagunenud poliitilisteks leerideks. Ametkonnad, sealhulgas julgeolekuasutused ja relvajõud, on osariikide tasandil lõhenenud. Ameerika Ühendriikide juhitud maailmakord laguneb. Riik on ühiskondlikult äärmiselt lõhestunud, osa elanikkonnast elab väga kehvades tingimustes ja allasurutud olukorras. Välispoliitiline tegevus on reaktiivne ning poliitikas tehakse järske ja kiireid suunamuutusi. Ameerika Ühendriikide mõju maailmas on vähenenud ja riik pöördub sisemusse. Kriisid ja konfliktid maailmas sagenevad ning eristuvad üksteisest.

12.3 Hiina: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

Enesega rahul Hiina: Hiina on saavutanud maailma juhtiva majanduse positsiooni, millest tuleneb lai rahvusvaheline poliitiline mõju, sealhulgas presidendi Xi visioon „inimkonna ühisest saatusest“. Hiina suurriigi staatus on kindlustunud ja seda aktsepteeritakse laialdaselt, eriti Aafrikas, samal ajal kui transatlantilised suhted on nõrgad. Taiwan on ühendatud emamaaga, mis on põhjustanud konflikti või sõja ja raputanud põhjalikult kogu maailma julgeolekuolukorda. Hiinal on tugevad relvajõud. Hiina määratud tehnoloogilised standardid on juhtivad ning riik on peaaegu süsinikuvaba või vabanemas fossiilkütustest. Tehisintellekti kasutus, tööstuse ja teenuste automatiseerimine ning tegevuste digitaliseerimine on väga ulatuslik, mis tõstab töö tootlikkust ja kompenseerib kahanenud rahvastikukasvust tulenevaid mõjusid tõhusalt.

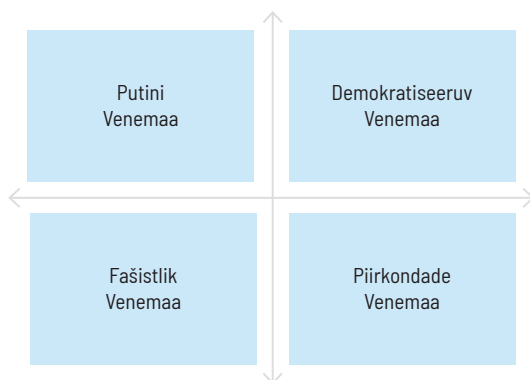
Muutuv, mitmehääln Hiina: Keskvõimu poliitika ei ole domineeriv ning on andnud ruumi mitmehäälsema ühiskonnale. Kontroll on leevenenud ja näiteks vähemusrahvuste olukord on paranenud. Hiina otsib üha enam olukorrast tulenevat kasu ja koostööd suurte strateegiliste programmide asemel. Ühiskondlik areng on Hiinas ebaühtlane ning linnade ja piirkondade mõjuvõim on kasvanud. Suurlinnad ajavad oma huve ja on edukad, maaelus arengut pole. Hiinal on laiad ja toimivad siseturud, mis loovad õitsengut vähemalt suurtes linnades ja hoiavad ühiskonda tigusana. Tööjõud liigub Hiina piires piirkonniti.

Ettearvamat Hiina: Majanduse ja tehnoloogilise võimekuse nõrgenedes kasvab Hiinas rahulolematust, mida tugevdatud keskviim püüab maha suruda. Välisettevõtted (sealhulgas tehnoloogiafirmad) ei loo enam Hiinas haruettevõtteid ning hiina kapital liigub riigist välja, ka Hongkongist. Väliselt

on Hiina agressiivne ja jääb jäigalt oma seisukohtade juurde, isegi kui sellel pole tegelikku jõudu nende toetamiseks. Riik pole vabanenud fossiilkütustest ning on jäänud kinni vananenud, fossiilsel tehnoloogial põhinevasse majandusse. Taustal on rahvastiku vähenemine ja vananemine, mis on põhjustanud ka tööjõu- ja spetsialistide nappuse. Hiina käitumist on raske ette näha ning riik teeb äkilisi sisemisi ja välispoliitilisi liigutusi, et saavutada kiireid võite.

Halvatud Hiina: Hiina on lagunemise ja segaduse seisundis, kuna kesk- võimu mõju nõrgeneb ja majandus on kokku kukkumas. Hiina on halvatud ega suuda kasutada poliitilist mõjuvõimu rahvusvahelistel areenidel. Ainsaks vahendiks jääb vastasseisu tekitav ähvarduspoliitika ja konfliktide õhutamine. Riik pöördub iseenda poole ning lõhenenud kesk- võim püüab iga hinna eest hoida võimujäänuseid, ent ebaõnnestub selles sageli.

12.4 Venemaa: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

Demokratiseeruv Venemaa: Venemaa muutub föderaalriigiks ning ka piirkondlikud institutsioonid võivad tugevneda. Institutsioonid hakkavad juurduma ja nende tegevuses kujuneb välja järjepidevus. Rahvusvahelises koostöös püütakse järk-järgult taastada usaldust ja teha koostööd rahvusvahelistes institutsioonides. Julgemad lääne ettevõtted võivad proovida Venemaa turule naasta. Selline areng on võimalik eelkõige „Piirkondade Venemaa“ kaudu ja eeldab Venemaa imperialistlike ambitsioonide läbikukkumist.

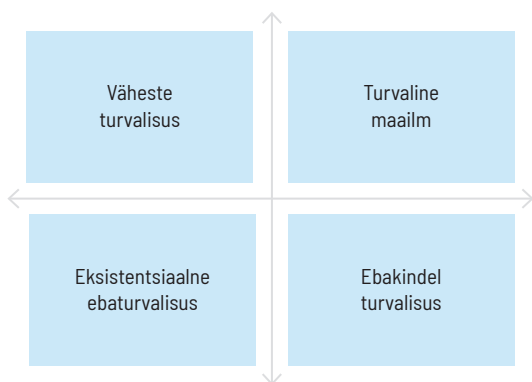
Piirkondade Venemaa: Venemaa on sissepoole pöördunud, isoleeritud ja oma kodanike suhtes repressiivne. Riigi rahvusvaheline eraldatus jätkub.

Kaotatud imperialistlike püüdluste ajastul vajab võimu legitimeerimine tugevat propagandat ja vägivalda. Keskvõimu mõju nõrgeneb ning selle kontroll piirkondade üle kahaneb. Mõned tugevad piirkondlikud juhid haaravad võimu ja ressursse ning esitavad keskvõimule väljakutse. Teistes piirkondades võib keskuse kontroll siiski püsida. Piirkonnad eristuvad üksteisest üha enam. Venemaa sisemised poliitilised, etnilised ja usulised pinged kasvavad.

Fašistlik Venemaa: Tugev imperialistlik ja agressiivne riigiideoloogia juurdub ja läbib kogu ühiskonna. Venemaa suudab oma rahvusvahelise positsiooni taas institutsionaliseerida (sarnaselt endisele Nõukogude Liidule). Valitsus tegutseb tõhusalt agressiivse imperialismi edendamise ja säilitamise nimel. Riigi juhtkond moodustab kollektiivi, mis tagab süsteemi jätkumise.

Putinilaadne Venemaa: Venemaa saavutab oma imperialistlikud eesmärgid Ukrainas. Putinistlik võim jätkub ja süveneb isikukultuse toel. Võimu ülevõtmine uuele juhile on õnnestunud (või Putin ise on endiselt võimul). Venemaa on konservatiivne, agressiivne ja ebastabiilne, kuid enesekindel. Riik kasutab Lääne-vastast narratiivi oma liitlassuhetes, mis tugevdab maailma poliitilist jagunemist blokkideks. Keskvõimu kontroll piirkondade üle on hegemooniline. Venemaa on tehnoloogilisest arengust maha jäänud, kuid majandus toimib uute partnerlussuhete toel.

12.5 Julgeolek: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

Turvaline maailm: Ühiskondlikke ja globaalseid probleeme lahendatakse tulemuslikus koostöös riiklike ja mitteriiklike osalejate vahel, mis on võimaldanud

tohutuid investeeringuid teadmiste arendamisse ning looduse kandevõime säilitamisse ja parandamisse. Koostöö õitseb kõigil tasanditel ning valitseb tugev usaldus ja usk tulevikku. Ökoloogiline, sotsiaalne ja majanduslik jätkusuutlikkus toetavad turvalisust ning positiivset ja tulemuslikku tegutsemist kõigil ühiskonna tasanditel. Turvariske ja ohte suudetakse ennetada ja vähendada tõhusalt, sest koostöö ja pädevus on tugevad. Turvalises ja heaolulises maailmas hoitakse vastasseise ja konflikte ära tõhusa mitmepoolse koostöö ja diplomaatia abil ning relvastatud kokkupõrkeid või sõdu esineb väga harva.

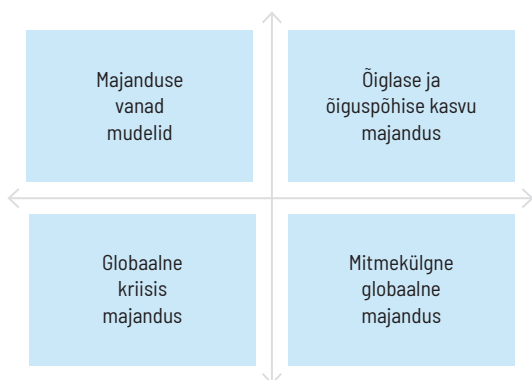
Väheste turvalisus: Rahvuslike huvide pime edendamine ülemaailmsete väljakutsete arvelt on viinud sügava polariseerumiseni riikide vahel; seal, kus see on olnud võimalik, on oskusi arendatud eelkõige strateegilise konkurentsi raamistikus ja oma ühiskonna ressursidesse ning võimekusse investeerides. Puudulik rahvusvaheline koostöö ja üksikute riikide iseseisev tegutsemine on viinud looduse kandevõime kokkuvarisemiseni. Turvalisus on väheste privileeg – teatud riigid ja nende loodud ühendused on edukad ning kasutavad oma tugevamaid positsioone nõrgemate arvelt, teised vaevlevad ja osa riike ning ühiskondi on kokku varisenud. Isegi tugevates riikides on ühiskondlik polariseerumine ja ebavõrdsus igapäevased nähtused, mis tekitavad sisemisi pingeid ja ebastabiilsust. Vastasseisud, konfliktid ja sõjad sagenevad.

Ebakindel turvalisus: Looduse kandevõimet on suudetud hoida nii rahvusvaheliste kui ka riiklike meetmetega, kaasates osaliselt ka mitteriiklikke tegutsejaid. Siiski jätkuvad probleemid ökoloogilise, sotsiaalse ja majandusliku jätkusuutlikkuse vallas ning killustatud ja puuduliku pädevuse najal tehtud sammud ei suuda pakkuda kestlikke lahendusi. Suureneb oht, et looduse kandevõime hakkab vähenema ja pöördepunktide tõenäosus kasvab. Lisaks on kliima- ja kohanemismeetmeid rakendatud viisil, mis on süvendanud polariseerumist ja ebavõrdsust nii globaalsetel kui ka riigisisestel tasanditel. Ebakindlus, ebavõrdsus ja halvenevad elutingimused eri piirkondades on viinud konkurentsi tihenemiseni ning suurendanud vastasseisu ja konfliktide riski. Turvariskid ja -ohud kasvavad ning rahvusvaheline koostöö nende lahendamisel on ebakindel.

Eksistentsiaalne ebaturvalisus: Halvenenud elutingimused on viinud karmide ressursisõdadeni. Koostööd ei ole; rahvusvaheline reeglitepõhine süsteem on lagunenu ja ühiskonnad on kaoses. Olukord on kõikjal ettearvamatult ja pingeline ning valitseb eksistentsiaalne ebaturvalisus. Ökoloogiline, sotsiaalne ja majanduslik kokkuvarisemine toidavad pidevalt

konflikte ja sõdu ning koostööd tehakse vaid äärmiselt kalkuleeritult. Isegi täieliku hävingu lävel suudavad mõned osalised veel vastu pidada või ajutiselt edukad olla – need, kes on panustanud teadmiste arendamisse ja suudavad neid kasutada oma sõjalise võimekuse arendamiseks, et kaitsta oma strateegilisi huve ja ressursse.

12.6 Globaalne majandus: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

Õiglase ja õiguspärase kasvu majandus: Majandusareng on stabiilne ja põhineb õiglastel ja ausatel reeglitel kogu maailma ulatuses. Majanduskasv on prognoositav ning arengumaade huve arvestatakse lepingutes. Investeeringud ja rahastus on suunatud rohepöördesse ja digipöördesse, energiasiiire edeneb eesmärgipäraselt ning paljud kliima- ja keskkonnaprobleemid on lahendatud. Roheline ja digitaalne üleminek on viinud selleni, et taastuvenergia kasutamine on kasvanud kiiremini kui kogu energiatarbimine – saavutatud on oluline pöördepunkt. Tehnoloogia täiendab inimeste oskusi, tootlikkus ja pädevus kasvavad. Vaba aja ja majandusliku heaolu suurendamine jätkub.

Mitmepooluseline globaalne majandus: Globaalne majandus on mitmepooluseline ja osaliselt blokkideks jagunenud. Kahekordset üleminekut (roheline ja digitaalne) ei viida ellu ühisel kokkuleppel, vaid valikuliselt, igaüks kaitstes oma huve. Bio- ja ringmajanduse lahendusi rakendatakse proteksionismi tingimustes ning kaubandust tehakse peamiselt kahepoolsete lepingute alusel. Ka paindlikkus on suurenenud. Tehnoloogiat reguleerivad

standardeid ei ole ühtlustatud ja erinevad standardid konkureerivad omavahel. Tehnoloogiast saadav kasu on piiratud. Paljude toodete ja teenuste hinnad tõusevad globaalselt, sest tarneahelad on ebastabiilsed ja häiretele vastuvõtlikud. Riigid ja ettevõtted püüavad kiireid, lühiajalisi kasumeid. Suurriikide vaheline konkurents ja kohati ka konfliktid kiirendavad üleminekut, näiteks energiapöörde ja iseseisvuspüüdluste kaudu.

Majanduse vanad mudelid: Nostalgias ja headest kavatsustest kantud majandus, mis sulgeb silmad keskkonnaprobleemide ees. Vaadatakse tagasi minevikku ja igatsetakse endisi aegu. Kliimamuutuse vastased meetmed on olnud ebapiisavad, ollakse arengust maha jäänud ja parandavate sammude hind on muutunud liiga kõrgeks. Planeedi kasvupiirid on kätte jõudnud, kuid liigutakse edasi vanade majandusmudelite toel, mis on kaotanud ökoloogilise ja sotsiaalse mõõtmel. Tehnoloogiat reguleeritakse, kuid kasu on väike ning tootlikkuse kasv ei kiirene märgatavalt. Rohepööre on käimas, kuid murrangu-line pöördepunkt on veel kaugel.

Kriisis ja ebavõrdsust süvendav majandus: Maailma majandus on kriisis ja väga haavatav. Süvenevad keskkonnaprobleemid on põhjustanud konflikte, mida ei suudeta lahendada. Rahvusvaheline süsteem on pingeline ja seisakus; rahvusvahelised organisatsioonid, nagu WTO, on täielikus ummikus. Kaubandussõjad ja blokipoliitika on saanud normaalsuseks. Maailma majandus nõrgeneb ja ka arenenud riikides langeb elatustase. Kõige haavatavamad riigid varisevad kokku, vaesus ja nälg süvenevad. Selle asemel, et edendada kaubandust, investeringuid, teadmisi ja oskusi, kasutatakse teadmisi ja tehnoloogiat strateegiliste relvadena riikide ja piirkondade vahelises konkurentsisis ning inimeste ekspluateerimiseks.

12.7 Rohepööre: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

Rohepöörde võidukäik: Rohepööre edeneb laialdaselt paljudes riikides. See on majanduslikult, ökoloogiliselt ja sotsiaalselt õiglane ning tugevdab looduskapitali, põhjustamata majandusele heaolukahjusid. Häid tavaid on laiendatud ja need on laialdaselt kasutusel. Ringmajandus on muutunud majanduse peavooluks ning loodusvarasid kasutatakse planeedi kandevõime piires. Majanduslik heaolu sünnib üha enam mittemateriaalsest tarbimisest, mis koos loodusvarade lisandväärtuse kasvu ja ringmajanduse arenguga pidurdab ressursside liigset kasutust. Fossiilkütuste kasutamine on viidud miinimumini, avalik toetus suunatakse puhaste tehnoloogiate ja oskuste arendamisele.

Aeglane rohepööre: Rohepööre edeneb killustunult ja valikuliselt, sest erinevad blokid ja piirkonnad rõhutavad oma huve ning rakendavad kohalikke lahendusi. Uute tehnoloogiate kasutuselevõtt ei laiene piisavalt ja energiasiiire toimub peamiselt väiksemahulisel, piirkondlikul tasandil. Maakasutuse ja maavarade kasutamisega seotud vastuolud aeglustavad üleminekut ning pingeid tekib eriti looduskaitse ja ressursside kasutamise vahel. Kriitiliste toorainete kättesaadavuse tagamine muutub keerulisemaks. Ettevõtlus-toetused ei suuna piisavalt majandust investeerima puhtasse tehnoloogiasse ega uuendama oma tegevust. Bio- ja ringmajanduse lahendusi arendatakse proteksionistlike struktuuride kaitse all ning rahvusvaheline teadus- ja innovatsioonikoostöö piirdub peamiselt blokkide siseste võrgustikega.

Tehnoloogiakeskne rohepööre: Suured ettevõtted viivad ellu olulisi paradigma muutusi, kosmosetehnoloogilised uuendused on rohepöörde teostamisel keskse tähtsusega ning ringmajandus on majanduse peavool. Tehnoloogiad

levivad kiiresti ning rohetehnoloogiate arenduses kasvab vajadus tippkompetentsi järele. Globaalne konkurents on kiirendanud energiasiiret ning geopoliitiliselt neutraalsest tuumasünteesienergiast on saanud turvaline ja jätkusuutlik energiaallikas. Siiski põhjustab sõltuvus toorainetest geopoliitilisi pingeid. Mõned riigid saavad üleminekust kasu, samal ajal kui teised vajuvad majanduslikku ja sotsiaalsesse langusesse.

Rohepöörde allakäik: Loobumine ja usu kadumine rohepöörde võimalikusesse; puudub ka poliitiline toetus. Puudub tehnoloogiliste standardite, regulatsioonide ning toorainete tootmise ja tarbimise koordineerimine globaalsel tasandil. Oskused ei uuene ning keskendutakse endiselt fossiilse majandusmudeli säilitamisele; riigid kaotavad konkurentsi erialaste oskuste vallas. Globaalne polariseerumine süveneb. Tehnoloogiline areng ei toeta maailma majanduse ega heaolu kasvu kestlikul viisil. Globaalne ebastabiilsus röövib ressursse rohepöörde edendamisel. Äärmuslikus olukorras võib see viia ökoloogilise kokkuvarisemiseni.

12.8 Planeedi piirid: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

Hea elu poole planeedi piiride raames: Planeedi piiride areng liigub pikaajalise tervikliku taastumise ja lõpuks piirides püsimise suunas, kuigi mõningaid piire ületatakse endiselt ka selle ajaperioodi jooksul. Ühiskondlikud ja majanduslikud struktuurid suunavad eluviisi planeedi ehk looduse kande- võime piiridesse, toetades tarbimisest lahti sidunud heaolu. Inimeste heaolu ja tervis on paranenud. Globaalne julgeolek on tugevnenud. Rohepööre ja

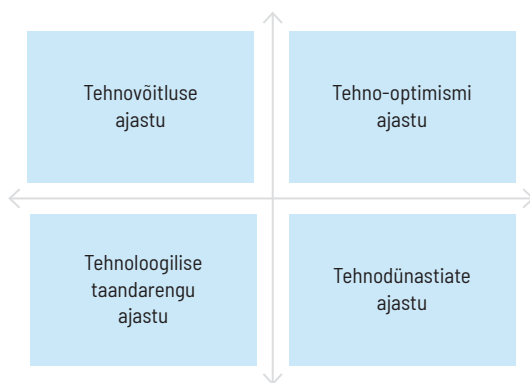
kestlikkuse muutus edeneb sotsiaalselt õiglase viisil; taastavad ja looduse seisundit parandavad tegutsemisviisid levivad laialdaselt. Ökosüsteemide kaitse ja taastamine, ringmajandus ning tehnoloogilised uuendused aitavad kohaneda ja leevendada kliimamuutuse mõjusid. Lisaks uutele tehnoloogilistele lahendustele ja taastavatele ärimudelitele loobutakse keskkonnale kahjulikest tegevusviisidest.

Pöördepunktid on edasi lükatud: Pöördepunktide saabumist on suudetud mõnevõrra edasi lükata, kuigi rahvusvaheline koostöö ei pruugi olla jätkusuutlikul alusel. Reeglipõhiste multilateraalsete institutsioonide (nt ÜRO) roll on nõrgenenud ning sarnaste huvidega riikide rühmitumine on sagenenud. Piiratud arv suuri rahvusvahelisi ettevõtteid loob oma lähtekohtadest lähtuvalt lahendusi. Tehnoloogiline areng on toonud uusi võimalusi ringmajanduseks ning laiemalt ka loodusvarade, näiteks vee, kestlikuks kasutamiseks ja haldamiseks. Ühiste reeglite tähtsus on vähenenud, mis toob kaasa osalise optimeerimise. Meetmed ei pruugi olla õiglased, kui tegutsetakse ilma selge regulatsioonita.

Ökoloogilise kokkuvarisemise oht: Pöördepunkt on osaliselt ületatud – liigirikkuse ja looduskoosluste kadumine süveneb elupaikade killustumise, kliimamuutuse edenemise ja heitmete kasvu tõttu. Olukord on osaliselt kontrollimatu, mis väljendub majanduslikes kaotustes ja inimeste heaolu vähenemises. Keskkonnaeesmärke ei saavutata, hoolimata tahtest ja pingutustest, mis võib viia radikaalse kohanemise ja ebakindluse ajastusse ning nõuda üha karmimaid ja kulukamaid samme looduse kande võime taastamiseks. Kliima- ja keskkonnamuutustest tingitud rändeliikumised põhjustavad ühiskondlikku ja poliitilist ebastabiilsust kogu maailmas.

Ökoloogiline düstopia: Ökoloogiline kokkuvarisemine nõrgestab sotsiaalsed ja majanduslikku süsteemi. Varasemad saavutused on tühistunud ja uusi rahvusvahelisi lepinguid ei suudeta sõlmida. Kliimamuutusega ei suudeta egi kohaneda ega seda pidurdada. Keskkonna ja looduse seisund on halvenev ja jätkusuutmatu. Toidutootmise võimalused on nõrgad, näljahädad ja kliimapagulaste arv kasvavad, veepuudus süveneb. Pandeemiad, põuad ja üleujutused sagenevad, kuumalained suurendavad suremust. Globaalne julgeolek laguneb, konfliktid sagenevad. Ühiskondlik ebavõrdsus kasvab; jõukad otsivad oma lahendusi, näiteks loovad suletud elukeskkondi, kuhu on juurdepääs vaid eraviisiliselt.

12.9 Tehnoloogiline murdepunkt: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

Tehno-optimismi ajastu: Tehnoloogiline areng on ettevõtete juhitud ja kiire, kuid samas kontrollitud. Globaalne toetav regulatsioon tagab turu toimimise ja avatud konkurentsi, vähendades tehnoloogiade negatiivseid kõrvalmõjusid ning kindlustades võrdse juurdepääsu uutele tehnoloogiatele. Uued tehnoloogiad levivad kiiresti kõikjale maailmas. Andmeid kasutatakse mitmekülselt ja jagatakse avalikult vastavalt ühistele kokkulepetele. Tehisintellekt on saavutanud kõrge taseme nii intelligentsuses kui ka otsustusvõimes. Kvantitehnoloogia on liikunud teadusuuringutest ettevõtete praktiliste rakendusteni. Erinevad kombinatoorsed innovatsioonid on võimaldanud enneolematu arenguhüppe näiteks sünteetilises bioloogias, meditsiinis ja materjalitööstuses. 6G on laialt kasutusel ja 7G arengus on käimas. Kosmosetehnoloogiad ja -teenused on lõimitud kogu infrastruktuuriga. Füüsiline ja virtuaalne maailm on sulandunud metaversumiks ning peaaegu kõigest eksisteerib reaajas uuenev digitaalne kaksik, sh inimeste kehas olevate implantaatide kaudu. Humanoidrobotid abistavad inimesi kodudes ja töökohtadel.

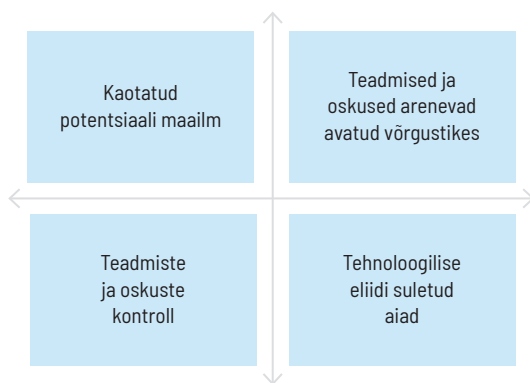
Tehnodünastiate ajastu: Tehnoloogiline areng on kiire ja ettearvamatu. Riskide prognoosimises ja juhtimises esineb puudujääke. Arengut juhivad tehnoloogiagigandid, kelle majanduslik ja poliitiline võim on märkimisväärne. Regulatsioon on reaktsiooniline ja kaitseb tehnoloogiagigantide positsioone. Negatiivseid kõrvalmõjusid vähendatakse vaid siis, kui tarbijad seda nõuavad. Uued tehnoloogiad levivad kiiresti, kuid ebaühtlaselt, ning kasu koguneb vaid väikesele osale elanikkonnast. Uute tehnoloogiate kasutamine avalikus sektoris on aeglane. Tehnoloogiahiiglased ei jaga oma infrastruktuuri ega andmeid, mis takistab uute ettevõtete sisenemist turule.

ja piirab innovatsiooni. Gigantide hallatav tehisintellekt on saavutanud kõrge taseme. Humanoidrobotid on asendanud suure osa füüsilisest palgatööst, kuid vaid väike eliit saab endale lubada roboteid kodus. 6G töötab tihedalt asustatud piirkondades, kuid gigantidel puudub huvi 7G arendamiseks. Nende juhtimisel on tehtud edusamme kosmosetehnoloogias ja -teenustes, kuid kasutus ei ole jätkusuutlik. Immersiivseid tehnoloogiaid kasutatakse peamiselt meelelahutuses ning sotsiaalmeediaplatvormid on muutunud üha sõltuvust tekitavamaks.

Tehnovõitluse ajastu: Tehnoloogiad ja andme jagamine on tugevalt jagunenud geopolitiiliste blokkide vahel. Oma turge kaitstakse proteksionistlikult. Regulatsioon ei toeta innovatsiooni ega toimivaid turge, vaid teenib riikide huve. Tehnoloogiaalast koostööd tehakse blokkide sees, kuid vähe nende vahel. USA ja Hiina on arendanud tehisintellekti kõrgele tasemele ning edusamme on tehtud kvanttehnoloogia, 6G, kosmosetehnoloogiate ja kombinatoorsete innovatsioonide vallas, kuid ressursside nappus takistab tehnoloogiate laiemat levikut ettevõtetes ja igapäevaelus. Uusi tehnoloogiaid arendatakse avaliku rahastuse toel riiklike vajaduste (nt julgeoleku, sõjaliste või poliitilise võimu eesmärkide) täitmiseks. Areng on planeeritud ja prognoositav, kuid aeglane. Negatiivseid kõrvalmõjusid vähendatakse vaid juhul, kui see on näiteks julgeoleku seisukohalt põhjendatud.

Tehnoloogilise taandarengu ajastu: Tehnoloogiline areng on kokku varisenud. Infrastruktuuri ja regulatsiooni puudulikkus tekitab riske, mida ei suudeta prognoosida ega hallata. Riigid ei kasuta oma võimu ega piiratud ressursse inimeste heaolu suurendamiseks, vaid peamiselt julgeoleku- ja sõjalistel eesmärkidel. Tehisintellekti areng jõudis AGI-tasemele (üldine tehisintellekt), kuid kuna see hakkas üha enam tuginema enda loodud andmetele, on selle tase langenud keskpäraseks. Andmete kvaliteet on halb ja nende kasutus killustunud. Kvanttehnoloogia, 6G, kosmosetehnoloogiate ja kombinatoorsete innovatsioonide uurimine ja arendamine on jäänud 2020. aastate lõpu tasemele ega ole levinud laiemalt. Inimesed kasutavad sõltuvust tekitavaid, kuid vähese uue sisuga platvorme. Metaversum ei ole edasi arenenud ning digitaalsete kaksikuid ei arendata ega kasutata laialdaselt. Küberkuritegevus levib, negatiivsed mõjud – nagu vaimne väsimus ning vale- ja väärinfo – kasvavad. Ainult jõukal eliidil on võimalus end kübertõude eest kaitsta.

12.10 Oskused: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

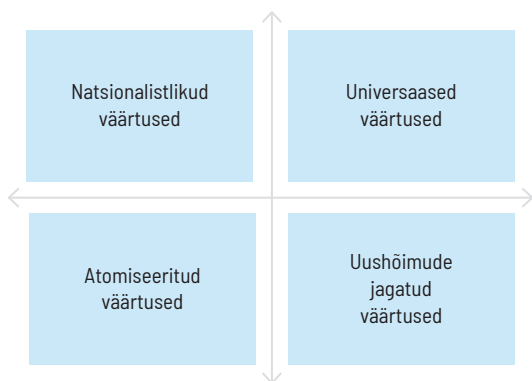
Teadmised ja oskused arenevad avatud võrgustikes: Teadmised ja oskused arenevad laialdastes, avatud võrgustikes. Koostöö on ulatuslik ning ületab kogukondade ja riikide piirid. Koostööd hoiavad üleval ühine vastutustunne ja kaasloome vaim. Teadmiste ja innovatsioonide levik on kiire ning uute teadmiste põhjal sünnivad kiiresti uued lahendused. Teaduslikud ja tehnoloogilised uuendused ning neid rakendav ettevõtlus toetavad laiemalt ühiskondade heaolu ja planeedi tulevikku. Hariduse väärtustamine on kasvanud, haridustase tõuseb ja oskuste polariseerumine väheneb globaalselt. Suurimad arvutusiinfrastruktuurid on laialdaselt erinevate uurimisvajaduste teenistuses ning nende toimumudelid lähtuvad ühise hüve põhimõttest. Oskuste kasv ja tehnoloogia areng on võimaldanud rohepöörde märkimisväärt edenemist ja planeedi heaolu suurenemist.

Kaotatud potentsiaali seiskunud maailm: Ühiskonnad kasutavad mineviku saavutusi ilma olulise uuendamise või innovatsioonita. Organisatsioonid ja riigid järgivad juhtivaid tegijaid ilma oma algatuseta, toimides justkui frantsiisimaailmas, mis kopeerib väljakujunenud tegutsemisviise. Investeeringud hajuvad vanadesse, traditsioonilistesse valdkondadesse, mida kogukonnad küll väärtustavad, kuid mis ei loo uut kasvu ega arengut. Traditsioonidest juhitud ühiskond ei soosi julgeid katsetusi ega loovust, mis takistab uute oskuste tekki- mist ja kasutuselevõttu. Kuigi teavet on rohkem kui kunagi varem, ei suuda enamik elanikkonnast seda tõhusalt kasutada. See võib viia isegi tehnoloogilisse sõltuvusse. Tehnoloogia võimalusi ei tunta ega kasutata ära, mille tulemusel tekib haavatav ühiskond, mis sõltub tehnoloogiast, ilma et mõistetakse selle toimimist.

Tehnoloogilise eliidi suletud aiad: Maailm on jagunenud teadmiste ja tehnoloogia impeeriumiteks. Tehnoloogiline areng edeneb, kuid kasu saab eelkõige eliit – peamiselt suurriikides ja suurkorporatsioonides. Haridussüsteemid keskenduvad tippkompetentsi koolitamisele, samal ajal kui suur osa elanikkonnast ei saavuta oma potentsiaali. Suurimad arvutusrahuvarad kuuluvad monopolidele ning nende kasutamine on piiratud. Ressursid ja investeeringud suunatakse tugevalt eliidi ja tehnoloogiliselt arenenud piirkondade vajadustele, lähtudes äri-, poliitilistest ja sõjalistest huvidest. Globaalsed ühiskondlikud ja keskkonnaprobleemid jäävad tahaplaanile, kui need ei ole otseselt kasulikud suurriikidele või ettevõtetele.

Teadmiste ja oskuste kontroll: Poliitiline ja majanduslik konkurents põhineb võimul, mitte oskustel. Teadmisi ja oskusi nähakse ohuna ning nende vaba arengut ja levikut piiratakse. Autoritaarsed režiimid ja turujõud püüavad suunata, kuidas inimesed maailma ja selle sündmusi tajuvad ja tõlgendavad. Samuti piiratakse teaduse ja uurimistöö vabadust, et säilitada ja tugevdada võimupositsioone. Rahvusvahelised suhted ja koostöö kannatavad, kui teadmiste kontroll ja moonutamine muutuvad normiks. Tehnoloogiline ja teaduslik areng aeglustub ning keskendutakse kitsale spetsialiseerumisele suuremate keskkonna- ja ühiskondlike väljakutsete arvelt.

12.11 Väärtused ja hoiakud: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

Universaalsed väärtused: Väärtustes ja hoiakutes rõhutatakse võrdsust, usaldust, globaalset ühist vastutust, maailmarahu, ausust, sotsiaalset õiglust,

abivalmidust ja koostöövalmidust. Inimesed ja kogukonnad on vastu võtnud globaalse ja põlvkondadeülese vastutuse keskkonna ja inimkonna tuleviku eest. Usaldus ühiskondlike institutsioonide vastu on kõrge ning ühiskonnad tegutsevad ühiste eesmärkide nimel. Rohepööre edeneb õiglaselt. Inimestel on sarnane arusaam tegelikkusest ja nad usaldavad üksteist. Teabevahetus on usaldusväärne ja toetab faktipõhist arutelu. Sõnavabadust austatakse. Kultuuride ja rahvuste vaheline dialoog on pidev ja konstruktiivne ning kompromissivalmidus on suur. Ülemaailmsete institutsioonide mandaadid on tugevnenud – võib rääkida globaalsest koherentsusest.

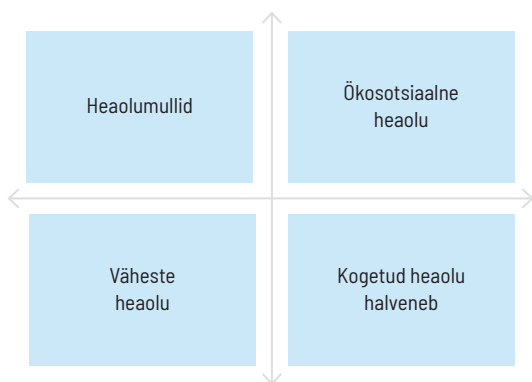
Natsionalistlikud väärtused: Väärtustes ja hoiakutes rõhutatakse ühiskondlikku korda, rahvuslikku või kohaliku tasandi julgeolekut, järjepidevust ja kohalikku usaldust, kuid samas esineb umbusku ja pingeid kogukondade vahelistes suhetes. Ühiskondlik usaldus on kõrge, kuid piirdub oma piirkonna, rahvusriigi või laiema poliitilise bloki tasandiga. Ajavaade on lühike ning keskendutakse oma kogukonna lähituleviku heaolule. Ühiskonnad võivad sisemiselt toimida hästi, kuid suuremad globaalsed probleemid jäävad lahenduseta. Vale- ja väärinfo levib, kuid teadmiste ühtsus püsib kogukondade sees. Kogukondade vahel toimub mõjutustegevus, kogukondade sees aga kontroll. Risk on, et ülemaailmsed probleemid – nagu kliimakriis – jäävad lahendamata ja globaalne ebavõrdsus püsib, mis võib omakorda viia usalduse lagunemiseni ja viia atomiseerunud maailma poole.

Uushõimude jagatud väärtused: Väärtustes ja hoiakutes rõhutatakse globaalset ühisvastutust, põlvkondadeülest hoolivust ja õiglust, kuid samas avalduvad skepsis, umbusk ning ebaõigluse ja viha tunded. Riikide ja suurte institutsioonide mandaat on inimeste silmis kokku varisenud. Usaldus kokkuleppel põhineva süsteemi vastu on nõrk. Kodanikuühiskonna ja ettevõtlussektori mõju on suurenenud. Jagatud väärtused võivad viia rohelisema tarbimiseni turumehhanismi kaudu, kuid rohepööre toimub suure inimhinnaga, kaubanduslike huvide mõjul. Inimesed püüavad lahendada maailma mastaabis probleeme iseseisvalt või väikestes rühmades ja liikumistes. Jagatud väärtuste toel võib umbusust liikuda institutsioonide taasloomiseni, kuid samas võivad ka väärtused ise killustuda.

Atomiseerunud väärtused: Väärtustes ja hoiakutes rõhutatakse isiklikku ja lähikogukonna heaolu ning mõjuvõimu, umbusku, enesekesksust, võistlushimu ja eraldatust. Ühiskonnad on väärtuste ja lojaalsuste poolest killustunud ning usaldus peamiste institutsioonide vastu on kokku varisenud. Inimesed pöörduvad turvatunde ja toe saamiseks oma lähigruppide poole. Ühiskondlik kord tugineb pigem kitsastele kohalikele, etnilistele, usulistele või muudele

lojaalsustele, samuti riigi või teiste suuremate struktuuride kontrollile ja sunnile, mitte usaldusele. Ebavõrdsus on suur ja konfliktid sagedased. Vale- ja väärinfo levivad laialdaselt. Elatakse erinevates infomullides, mis takistab ühise tegelikkusetaju ja ühiskondliku sidususe püsimist. Erinevad rühmad ja veebikogukonnad loovad oma narratiive ja tõlgendusi, mis toetavad nende huve ja maailmapilti. Valitsejad toetuvad propagandale. Usaldus peavoolumeedia ja traditsiooniliste teabeallikate vastu on madal.

12.12 Heaolu: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

Ökosotsiaalne heaolu: Inimesed tunnevad end hästi ning on töö- ja tegutsemisvõimelised. Ühiskondlikke küsimusi lahendatakse mitmepoolselt, püüeldes ökoloogiliselt, sotsiaalselt ja majanduslikult jätkusuutliku maailma poole. Ühiskonna struktuurid toetavad inimesi nii füüsilise kui ka vaimse heaolu saavutamisel. Kõrgekvaliteediline sotsiaal- ja tervishoid on kõigile kättesaadav. Heaolu tugineb mittemateriaalsel (olemisel, tegutsemisel, armastamisel ja kuuluvusel) ning on jaotunud õiglaselt. Polariseerumine ja ebavõrdsus on märgatavalt vähenenud. Nõrgemaid aidatakse ja toetatakse, et nad saavutaksid hea ja väärika elu.

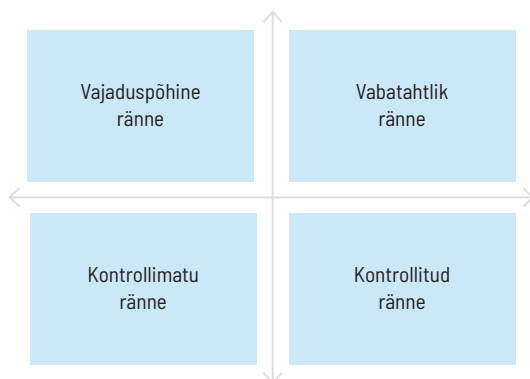
Heaolupettus: Kogetud heaolu halveneb kõigil, kuna ökoloogiline, majanduslik ja sotsiaalne kestlikkus nõrgeneb. Ebavõrdsus on sama suur kui 2020. aastate alguses, kuid vastasseis ühiskonnas on kasvanud. Universaalsed sotsiaal- ja tervishoiuteenused on kättesaadavad ebaühtlaselt. Privilegeeritud inimesed toetuvad eraõigustele ravikindlustustele. Ühiskonna struktuurid ei toeta

piisavalt üksikisikuid töö- ja tegutsemisvõime säilitamisel ega parandamisel, mistõttu see nõrgeneb kõigis sotsiaalsetes klassides.

Heaolumullid: Sotsiaalne kestlikkus on vähenenud ja ebavõrdsus kasvanud: ühiskonnad on polariseerunud ning usaldus riigi vastu on kadunud. Samas on usaldus omaenda kogukonna piires tugev ning heaolu paraneb eri rühmades, kuid ebaühtlaselt. Jõukamate eetikateadlikkus kasvab globaalselt ning nende valikud toetavad kestlikkust. Sotsiaal- ja tervishoiuteenuseid on olemas ka kõige haavatavamatele, kuid juhuslikult ja ebaühtlaselt. Isiklikel tutvustel ja õnnel on suur roll selles, kuidas inimesed raskustest välja tulevad.

Väheste heaolu: Sotsiaalne, ökoloogiline ja majanduslik kestlikkus on tugevalt halvenenud ning ebavõrdsus on suur. Paljud riigid ei suuda enam üldse tagada turvatunnet ega hoolitseda inimeste põhivajaduste eest. Hea elu eeldused ning sotsiaal- ja tervishoiuteenused on kättesaadavad vaid jõukatele. Vähem jõukate ja haavatavamate inimeste töö- ja tegutsemisvõime on oluliselt vähenenud. Inimsuhted põhinevad enesehuvil ja teiste ärakasutamisel.

12.13 Ränne: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

Vabatahtlik ränne: Rahvusvaheline reeglipõhine süsteem ja demokraatia on tugevnenud, mistõttu sunniviisilise rände hulk on ülemaailmselt vähenenud. Euroopa Liidul on aktiivne koostöö peamiste päritolu- ja transiidiriikidega. Euroopasse suunatud seaduslike sisse- ja väljarändekanalite areng on suurendanud töö- ja hariduspõhist sisse- ja väljarännet. Samuti on kasvanud perekondlikel põhjustel

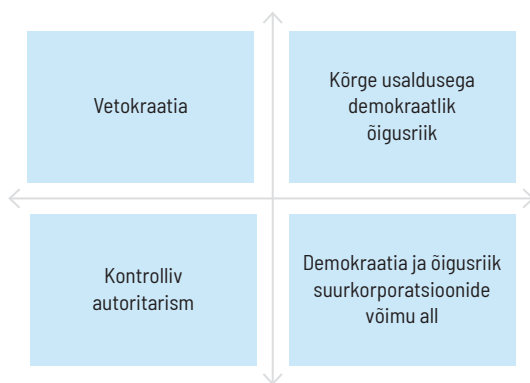
toimuv sisseränne Euroopasse. Liidu sisene liikuvus on püsinud aktiivne. Varjupaigasüsteem toimib ning varjupaik antakse vastavatele tingimustele vastavatele taotlejatele. Välispiiride kontroll on tehnoloogiliste lahenduste toel paranenud. Kodakondsuse ja alalise elamisloa saamine on sujuv protsess.

Kontrollitud ränne: Piirkondlikud arenguerinevused on suured, löhe arenenud ja arenguriikide vahel kasvab. Euroopa on ühtne kindlus, mis püüab end kaitsta. Kliimamuutuste mõju rändele on arenenud riikides suudetud pidurdada. Euroopa naabruspoliitika keskendub rände ohjamisele: toetatakse ka ebademokraatlikke riike, et need hoiaksid migratsiooni Liidu piiridest eemal. Ühtne ja range varjupaigapoliitika: kiire menetlus neile, kes ei täida rahvusvahelise kaitse tingimusi, tõhusad tagasisaatmised ning varjupaigaprotsessi üleviimine kolmandatesse riikidesse. Euroopas kasutatakse ühiseid infosüsteeme. Kvoodipagulaste süsteem toimib abivahendina kõige haavatavamate aitamiseks. Tööpõhise rände puhul rõhutatakse erialaspetsialiste ja tööjõupuuduse leevendamist. Euroopa on endiselt atraktiivne sihtkoht hoolimata globaalsest konkurentsist.

Vajaduspõhine ränne: Euroopa Liit ja rahvusvaheline reeglipõhine süsteem on nõrgenenud. Esile tõuseb natsionalistlik „Meie riik ennekõike“ mõtteviis. Naabruspoliitika tugineb riikide rahvuslikele huvidele ning puuduvad ühised eesmärgid. Euroopa riigid konkureerivad oskustöölise pärast ning püüavad rahuldada kvalifitseeritud tööjõu vajadust kahepoolsete värbamiskokkulepete kaudu. Kliima- ja keskkonnamuutustest tingitud rännet kasutatakse tööjõupuuduse leevendamiseks. Rahvusvaheliste üliõpilaste liikumine püsib aktiivne ning töö- ja õppimisega seotud ränne suurendab ka pererännet. Varjupaigataotlejate arv on stabiliseerunud, kuid poliitiline ebakindlus hoiab rändesurvet Euroopasse. Riikidel on kahepoolsed tagasisaatmiskokkulepped.

Kontrollimatu ränne: Rahvusvaheline reeglipõhine süsteem on nõrk ja killustunud. Euroopal puudub ühine rände- ja varjupaigapoliitika ning ka tehnilised lahendused. Rahvusvaheliste pagulaslepingute kokkuvarisemine on viinud ebaseadusliku sisserände ja viibimise kasvuni. ELi ja transiidiriikide vahelised kokkulepped lagunevad ning rännet kasutatakse poliitilise survevahendina. Rändesurve Euroopa Liidu suunas on suurenenud piirkondlike lõhede ja pikaajaliste konfliktide tõttu, mis toob kaasa ka aktiivseid tõrjumisi ELi piiridel. Välise surve kõrval ajavad kliima- ja keskkonnamuutused inimesi liikuma ka Euroopa sees, peamiselt lõunast põhja poole. Tööpõhises rändes domineerivad lühiajalised ja hooajalised tööd tööjõupuuduse leevendamiseks. Kodakondsuse saamist, pikaajalist elamist ja pererännet püütakse piirata.

12.14 Demokraatia ja õigusriik: Alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

Kõrge usaldusega demokraatlik õigusriik: Õigusriigi ja demokraatia toimivad ja turvalised struktuurid. Tugevad ja sõltumatud institutsioonid. Sõnavabadus ja vaba meedia õitsevad. Õigusemõistmise toimimine ja sõltumatus on tagatud digitaliseerimise ja tehisintellekti abil. Kodanike osalus ja mõjutamisvõimalused on suured, rõhk on kohalikul tasandil. Elanikkonnal on kõrge digipädevus. Digitaliseerimise ja tehisintellekti kasutamine toetab kõigi õiguste võrdset rakendamist (digi, andmed ja demokraatia) ning loob võimalusi demokraatia uuendusteks. Majandus areneb positiivselt ja õiglaselt.

Demokraatia ja õigusriik suur korporatsioonide võimu all: Reguleerimine toetab demokraatiat ning põhi- ja inimõigusi vaid piiratud määral. Kohalik demokraatlik liikumine tugevneb, kuid polariseerumine võib süveneda. Suur korporatsioonid tegutsevad riigiladsete toimijatena, kes järgivad demokraatlike põhimõtteid vaid oma huvides. Kujuneb patroonühiskond – kodanike osalus väheneb ja kodanikuühiskonda piiratakse. Tehisintellekti rakendusi kasutatakse õigusriigi teatud teenuste tagamiseks. Võim koondub neile, kes omavad digitaalse ja infokeskkonna kontrolli.

Vetokraatia: Võimu kontrollimehhanisme on suurendatud ning demokraatlik otsustamine on halvatud. Sõnavabadust ja põhiõigusi on piiratud avaliku arutelu ettekäändel. Ühiskonnas tekivad võimukesksused. Teatud rühmade, sealhulgas ettevõtete, vetoõigus suureneb ning pinged kasvavad. Digitaliseerimise ja tehisintellekti abil kontrollitakse ja mõjutatakse kodanike piiratud õiguste rakendamist. Polariseerumine ja ebavõrdsus kasvavad. Ühiskond killustub ja tekivad paralleelsed reaalsused.

Kontrolliv autoritarism: Õigusriigi ja demokraatia struktuurid ei toimi. Mõjutustegevuses teiste riikide vastu kasutatakse strateegilist korrupsiooni. Valitseb tugev hierarhia, kus otsustavad eliidid ja tähtsad suhted on määravad. Eliidi võimu tugevdamine ja kasu seatakse kõige muu ettepoole; väärtused on muutunud. Rahvusvahelise õiguse regulatsioonimehhanismid on kokku varisenud. Kodanikuühiskond ja vaba meedia on mahasurutud. Tehisintellekti abil piiratakse õigusi ja toodetakse väärinfot. Majanduse ja õigusruumi ennustatavus on nõrk. Usaldusväärse teabe hulk ja kvaliteet vähenevad.

13

Lisa 3. JOKKERID

Jätk tulevikuaruande peatükile 6.

Geopoliitilised jokkerid

- **Vastasseis Arktikas:** Arktika strateegiline tähtsus kasvab eriti kliimamuutuse tagajärjel, kuid mitte ainult selle tõttu. Uute laevateede avanemise ja Arktika loodusvarade kasutuselevõtu tõttu muutub piirkond atraktiivseks majandusalaks, mille pärast rannikuäärsed riigid omavahel võistlevad. Arktika Nõukogu on sisuliselt kaotanud oma mõju. Konfliktid Arktika piirkonnas ning Gröönimaa ja Teravmägede ümbruses süvenevad.
- **21. sajandi piraadid:** Maailmas, kus rahvusvahelised reeglid ja lepingud kaotavad paljude riikide jaoks oma tähenduse, on varilaevastikest saanud uus normaalsus. Nende tõrjumiseks annavad mõned riigid eraettevõtetele nn kaaperduskirju ehk lube selliseks tegevuseks. Ka terroristlikud organisatsioonid omandavad üha enam võimekust tegutseda merel. Globaalsed kaubateed vajavad üha enam kaitset, mida pakuvad riiklikud või eraturvalisuse sõjalised jõud.
- **Hüvasti, Euroopa:** Euroopa on jäänud maha järgmisest innovatsioonilainest – üldisest tehisintellektist ja biotehnoloogiast: leiutised jõuavad turgudele mujal, kuid mitte Euroopas. Uued töökohad tekivad teistes maailma piirkondades. Selle tulemusel väheneb Euroopa ligitõmbavus sisserändajate seas ning paljud noored ja kõrgelt haritud inimesed lahkuvad massiliselt Ida-Aiasse, Ameerika Ühendriikidesse või Austraaliasse – toimub ajude äravool Euroopast.
- **Igaüks hoolitseb oma relvastuse eest:** Vastureaktsioonina praegustele püüdlustele luua ühtset Euroopa kaitsetööstust lagundatakse see uuesti ja rahvuslikustatakse, EU-vastaste ja nationalistlike valitsuste surve all. Üle-riigilised kaitsetehnoloogiaettevõtted (nt Airbus Space and Defence) hääbuvad. Endiste partnerite vaheline spionaaž sagedaneb.

- **Ametnike riigipööre Brüsselis:** Euroopa Liidu institutsioonide hääletusprotsessid ebaõnnestuvad üha sagedamini liikmesriikide vastuoluliste huvide tõttu. Sellises olukorras haarab kõrgete ELi ametnike võrgustik, Euroopa Parlamendi toetusel, võimu Brüsselis ja hakkab määrama liikmesriikidele suunda kui üleeuroopaline ekspertokraatia.
- **Autokraatlik lääs ja demokraatlik Aasia:** Lääneriigid muutuvad üksteise järel autokraatiateks. President Trump rakendab „unitary executive“ põhimõtet ja jätkab valitsemist ka pärast 2028. aastat presidendi määruse alusel. Teised riigid järgivad tema eeskujut. Ka Euroopas muudavad populistid ja illiberaalid süsteeme vastavalt oma vaadetele. Lõpuks on lääs autokraatlike riikide kontrolli all. Samal ajal haarab Ida-Aasiat (sealhulgas Hiina Rahvavabariiki) demokratiseerumise laine, mis loob uue süsteemikonkurentsi – eelmisele vastupidistel tingimustel.
- **Turvalisuse muutumine eravaldkonnaks:** Riigi roll turvalisuse tagamisel väheneb järsult ja vägivallamonopol laguneb, näiteks kasvavate kulurusve tõttu. Eraturvafirmad hakkavad vastutama infrastruktuuri (turvatehnoloogia, satelliidid, tehisintellekt jne) eest ning võtavad üle politsei ja armee ülesandeid. Rahvusriikide nõrgenemise kõrval tekivad era-armeed.

Tehnoloogilised jokkerid

- **Salastamise lõpp:** Kvantarvutuse läbimurdete tõttu suudab Hiina murda kõik varasemad krüptimismeetodid üle maailma. Väga kiiresti hakkavad sama tehnoloogiat kasutama ka kuritegelikud häkkerid – näiteks purustades kontode krüpteeringuid, mille andmed on neil juba aastaid käes olnud, kuid mida nad varem ei suutnud dešifreerida. Internetis valitseb paanika. Turvaline krüpteerimine on võimalik ainult keeruka kvantkrüptimise abil.
- **Tehnoloogiline singulariteet:** Uue superarvutiklastri kasutuselevõtul tekib esimene superintellekt (Nick Bostromi „Singleton“-stsenaarium). Selle superintellekti eesmärk on saada kontroll kõikide teiste lubavate tehisintellektide – potentsiaalsete konkurentide – üle. Kõik globaalsed digitaalsed infrastruktuurid on ohus; kaitsemeetmed ülivõimsa tehisintellekti vastu tulevad liiga hilja.

- **Digitaalne oraakel:** Suurandmete ja tehisintellekti abil on võimalik usaldusväärselt ennustada nii turu arengut kui ka kriise ja konflikte. Riigid investeerivad massiliselt sellistesse etteennustamise masinatesse, mille eesmärk on toetada valitsuse tegevust töenäosusarvutuste abil. Riikidevaheliste konfliktide tulemuseks on sageli nullsumma mäng, kus vastamisi on kaks digitaalset oraaklit.
- **3D-printimine kõigile kättesaadavaks:** Lisanduvat tootmist (additive manufacturing) viiakse kodudesse. Igaüks saab ise välja printida mitmesuguseid esemeid, kui hankida lähtematerjalid ja vajalik tarkvara. Odavad Hiina tooted, suur osa mänguasjadest ja palju muud kaovad turgudelt. Autoriõigused, litsentsid ja muud õiguslikud küsimused ning tooteturvalisus muutuvad tugevalt vastuoluliseks teemaks.
- **Fusioonienergia:** Pärast aastakümneid kestnud uurimist saavutatakse lõpuks kontrollitud tuuma-fusiooni läbimurre. Fusiooni jaamade ehituses algab ülemaailmne võidujooks. Uus tuumaenergia, mis ei tekita radioaktiivset jäädet, sobib suurepäraselt vanade, tsentraliseeritud energiainfrastruktuuride juurde, mis pärinevad fossiilkütuste ajastust. Investeeringud (hajutatud) taastuvenergiasse ei ole enam tasuvad. Naftat tootvad riigid ja fossiilse energiaspektori ettevõtted marginaliseeruvad majanduslikult.
- **Nukleaarne külmutaja (Nuclear Freezer):** Uued avastused osakeste-füüsikas võimaldavad tuumareaktsioonid peatada või tuumajaotuse protsessi summutada, kiiritades materjali uut tüüpi elementaarosakestega. Nii on võimalik ka tuumaelektrijaamad „välja lülitada“ kiiritades neid piisavalt tugevalt eemalt. Tehnoloogia arenedes muutuvad ka tuumarelvad ebaefektiivseks ja seetõttu vananenuks.
- **Maaväline tehnoloogia:** Maapinna-väliselt tsivilisatsioonilt – näiteks Kuu, Antarktika või merepõhja all kunagi elanud tsivilisatsioonilt – pärit tehnoloogiliste reliikviade leidmine viib konfliktideni selle üle, kelle omandusse need võimsad ja ilmselgelt erakordsed tehnoloogiad lähevad. Asjasse puutuvad riigid on valmis vajadusel kasutada vägivalda, et need tehnoloogiad monopoolselt enda kätte saada.

Keskkonnaalased jokkerid

- **Merepinna tõus:** Euroopa ja ka Baltimaade rannikualad jäävad kliimamuutuse tagajärjel vee alla. Rannikulinnu ja -linnu linnu ning asulaid hüljatakse, neid teisaldatakse ja ehitatakse uuesti üles. Üleujutused ja tormitulvad muutuvad igapäevaseks nähtuseks. Massiivsed investeeringud rannikualade kaitseks on vältimatud, kuid kõiki vajalikke meetmeid ei suudeta piisavalt kiiresti ellu viia. Soome ja Rootsi on sunnitud loobuma osast oma saartest.
- **Kontrollimatu globaalne soojenemine:** Maailma soojenemine ületab mitu kriitilist piiri. Näiteks Sibeeria tundra sulamine vabastab tohutul hulgal metaani, mis kiirendab kliimamuutust märgatavalt. Terves Euroopas muutuvad äärmuslikud ilmastikunähtused igapäevaseks: üleujutused, kuumalained linnades, põuaperioodid ja metsatulekahjud. Eriti rängalt kannatanud Aafrika ja Lähis-Ida riikidest põgenevate inimeste rändelained panevad Euroopa ühiskondade vastupanuvõime tõsiselt proovile.
- **Tappev Läänemeri:** Läänemere põhjas lebavad tohutud kogused relvi, mis visati Teise maailmasõja lõpul merre. Merepõhjas on ka tuhandeid tonne keemiarelv. Üle 80 aasta hiljem on relvakestad korrodeerunud ning mürgised ained pääsevad vette ja levivad. Läänemereest saab surnud ja ohtlik meri.
- **Superintelligentsed loomad:** Ajuimplantaatide ja biotehnoloogiliste meetodite abil on võimalik loomade intelligentsust oluliselt suurendada, ehkki mitte veel inimese tasemele. Neid „targemaid loomi“ kasutatakse mitmel otstarbel: lemmikloomadena, põllumajanduses (saagikoristus, kahjuritõrje), lihtsates tööstuslikes ülesannetes ja teeninduses või ka julgeolekusektoris („võrgustatud valvekoerad“, turvagorillad).
- **Globaalne toidukriis:** Maailma põllumajandussektori probleemid on aastaid süvenenud: elurikkuse kahanemine, tolmeldajate kadumine, loomataudide sagenemine, mullakvaliteedi halvenemine, kõrbestumine ja äärmuslike ilmastikunähtuste sagenemine. Endised toiduainete eksportijad (nt Hiina riisi osas, USA teravilja osas) muutuvad importijateks. Maailma toidutootmine langeb järsult. Selle tagajärjed on näljahädad, rändelained ja relvakonfliktid.

Ühiskondlikud jokkerid

- **Vabastatud vaimsed jõud:** Neuroteadustes saavutatakse läbi-murdeid nn neuroparanduse tehnoloogiates, mis mitte ainult ei suurenda inimaju töövõimet, vaid loovad ka uusi vaimseid võimeid – näiteks telepaatia või selgeltnägemise algelisi vorme.
- **Jutlustaja tee (Preacher's Progress):** Euroopas, mis on kaotanud oma selge poliitilise suuna, saavad evangeelsed jutlustajad tugeva jalgealuse ja hakkavad Ameerika Ühendriikide eeskujul läbi viima „uuesti kristlike väärtuste väärtuste poole suunamist“ – sattudes vastasseisu islami ja endise „woke“-peavoolu liikumistega. Nad saavutavad poliitilist mõju parteide kaudu ja suudavad nii jätta riikide kultuurile oma jälje.
- **Linnade areng:** Rahvusriigid on osutunud üha vähem võimekaks lahendama nii globaalseid kui ka siseriiklikke probleeme. Seetõttu hakatakse üha rohkem väljakutseid lahendama kohalikul tasandil – metropolides ja majanduslikult tugevamates piirkondades. Riiklik poliitika kaotab oma tähtsust ning Benjamin Barberi välja pakutud „linnapeade maailmaparlament“ saab oluliselt suurema mõju. Euroopa muutub linnade ja piirkondade koostöökambrite kaudu eelkõige kohalikul tasandil juhitud mandriks. Euroopa linnad tõusevad globaalseks eeskujuks.
- **Üli-patsifistlikud ühiskonnad:** Enamik Euroopa ühiskondi keeldub – osaliselt ka välismaiste (nt Venemaa) narratiivide mõjul – mõtlemast kaitsevõime seisukohalt: motoks saab „Sõda tuumariigiga ei ole võimalik võita.“ Armee ei saa uusi ajateenijaid, kaitsetööstus ei leia töötajaid. Inimesed protestivad väidetava „ühiskonna militariseerimise“ vastu. See loob soodsa pinnase hästi varustatud väljapressijatele ja agressoritele.

Õiguslikud jokkerid

- **Tehisintellekti leviku piiramine:** ÜRO Peaassamblee on juba arutanud tehisintellekti reguleerimise küsimusi ja püüab vähendada selle potentsiaalseid riske. Oluline samm selles suunas on sõjalise tehisintellekti leviku tõkestamise leping, mis põhineb tuumarelvade leviku tõkestamise kokkuleppel. Selle raames luuakse muu hulgas lepingu täitmise järelevalveamet. Relvasüsteemid tuleb sertifitseerida märgistusega „Non-Military Artificial Intelligence“ ehk „mittesõjaline tehisintellekt“.

14

Lisa 4. TULEVIKUARUANDE KOOSTAMINE

Tulevikuaruande esimene osa on koostatud ajavahemikul august 2023 – mai 2025. Tänu kõigile, kes osalesid aruande ettevalmistamisel.

Tulevikuaruande juhtgrupp

Riigikantselei moodustas 2023. aasta detsembris valitsuse tulevikuaruande juhtgrupi:

- riigisekretär Risto Artjoki, esimees
- riigisekretär Elina Laavi / riigisekretär Laura Rissanen
- riigisekretär Riikka Slunga-Poutsalo
- riigisekretär Mikaela Nylander
- riigisekretär Päivi Nerg

Juhtgrupp juhib valitsuse tulevikuaruande ettevalmistamist, võttes arvesse parlamendi otsuseid¹³. Aruande esimene osa on koostatud ametkondliku tööna parlamendi suuniste kohaselt.

Tulevikuaruande ettevalmistusrühm

Aruandetöö kontseptsioon, koordineerimine ja juhtimine: tulevikuaruande peasekretär Jaana Tapanainen-Thiess, Riigikantselei.

Tulevikuaruande esimese osa ettevalmistamise töögrupp:

- Riigikantselei: peasekretär Jaana Tapanainen-Thiess
- Keskkonnaministeerium: teadusdirektor Laura Höijer
- Justiitsministeerium: osakonnajuhataja Vava Lunabba
- Siseministeerium: eriekspert Leena Seitovirta (Ilona Suojanen, Alisa Puustinen)

¹³ Soome parlamendi kiri EK 82/2022 vp – VNS 16/2022 vp. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/EduskunnanVastaus/Sivut/EK_82+2022.aspx

- Kaitseministeerium: nõunik Terhi Ylitalo
- Rahandusministeerium: projektijuht Tiina Keväjäarvi (Olli Kärkkäinen)
- Haridus- ja kultuuriministeerium: nõunik Ilmari Hyvönen
- Maa- ja metsanduse ministeerium: nõunik Elina Nikkola
- Transpordi- ja kommunikatsiooniministeerium: nõunik Veera Kojo
- Majandus- ja tööministeerium: arendusjuht Tiina Tikka
- Välisministeerium: eriteadur Kaisa Oksanen
- Sotsiaal- ja tervisministeerium: eriekspert Riikka Pellikka

Muud võtmeisikud ministeeriumides ja ametkondades (eriti tegevuskeskkonna analüüsis):

- Välisministeerium: Veera Laine (Venemaa)
- Majandus- ja tööministeerium: Mikko Puustinen (Hiina), Tero Vihavainen (Kosmos), Antti Närhinen ja Maija Lyly-Yrjänäinen (Töö ja tööelu), Satu Tolonen (Linnastumine)
- Siseministeerium: Mari Jaakkola (Ränne)
- Riigikantselei: Heli Siivola (EL)
- Keskkonnaministeerium: Riikka Yliluoma (Ringmajandus) ja Juha-Pekka Majjala (Linnastumine)
- Rahandusministeerium: Janne Huovari, Markku Puumalainen, Jussi Kiviluoto (Suured muutused majanduses)
- Business Finland: Sari Arho-Havrén (Hiina)
- Migri: Kaisla Huhta ja Iris Lawson (Ränne)
- Väestöliit: Anna Rotkirch (Demograafiline muutus)
- Tervise- ja heaoluuuringute instituut (THL): Laura Kestilä (Ebavõrdsus)

Lisaks osalesid ettevalmistustöös teiste ministeeriumide ametnikud, ministeeriumide prognoosirühmad ja valdkondlikud tulevikuvaatluse võrgustikud.

Riigikantseleis osalesid tulevikuaruande koostamisel ka praktikandid Aini Laakso (14.08.2023–15.11.2023) ja Ami Lehtinen (01.03.2024–31.05.2024).

Tulevikuaruannet arutati ka prognoosivõrgustiku (Ennakointiluotsi) koosolekutel aastatel 2024–2025.

14.1 Stsenaariumiprotsessi etappide kaup

Strateegiline tegevuskeskkonna analüüs

Tuvastati Soome tulevikku oluliselt mõjutavad ühiskondlikud, tehnoloogilised, majanduslikud, keskkonnavalased, geopoliitilised ja õiguslikud muutustegurid ekspertküsitluse ning rahvusvahelise ja riikliku andmeanalüüsi põhjal.

- Ekspertide valimine tegevuskeskkonna analüüsiga seotud küsitlusse.
- **Tegevuskeskkonna arenguküsitlus** 30.08–13.09.2024: küsitluse abil kaardistati arvamusi Soome tulevikku mõjutavatest teguritest, valitsevatest uskumustest tuleviku suhtes, võimalikest üllatusallikatest ning elementidest, millest võib kujuneda Soome edu või ebaedulugu. Samuti selgitati välja küsimused, mida peaksime oskama esitada Soome väliskeskkonna arengu kohta. Küsitlusele vastas 133 inimest.
- **Muutustegurite andmeanalüüs:** rahvusvaheliste ja riiklike tulevikuuuringute ning raportite analüüs (12 allikat).
- Küsitluse ja andmeanalüüsi põhjal tuvastati ja korrastati muutustegurid **PESTEL**-kategooriate alusel: ühiskondlikud, tehnoloogilised, majanduslikud, keskkonnaalased, poliitilised ja õiguslikud muutused.
- Tuvastatud muutustegurid jaotati valitsemisalade üleselt ning määrati kirjutamisvastutused:
 - muutuse põhiaspektid,
 - muutuse piirkondlikud ja eripärased tunnused (rahvusvaheline, EL-i ja Soome tase),
 - muutuse mõjud Soomele.

Ebamäärasustegurite tuvastamine

- Ebakindlus–mõju–analüüsis tuvastati tegurid, mille tulevikusuund aastaks 2045 on oluliselt ebakindel ja mis võivad Soome tulevikku tugevalt mõjutada.
- Ristmõjude analüüsis määrati kindlaks omavahel tihedas sõltuvuses olevad tegurid. Valides ebakindlusteguriteks kõige vastastikku sõltuvad elemendid, loodi dünaamilised stsenaariumid, kus ühe teguri muutus mõjutab vältimatult teisi.
- Ebakindluse, mõju ja ristmõjude analüüsides põhjal tuvastati järgmised tegurid: **EL, USA, Hiina, Venemaa, julgeolek, globaalne majandus, rohepööre, planeedi piirid, tehnoloogiline murdepunkt, oskused, heaolu, väärtused ja hoiakud, ränne ning demokraatia ja õigusriigi areng.**

Ebamäärasustegurite alternatiivsed arengukäigud aastani 2045

- Ristvalitsemisalas koostöös määratleti kriitiliste ebakindlustegurite eksperdid ja teadlased, keda kutsuti tulevikuaruande koostöösse.

- Kõigile 14 ebakindlusteguri ekspertidele saadeti veebiküsitlus, mis suunas terviklikule tulevikumõtlemisele ja strateegilisele arutelule teguri arengu, ajendite, alternatiivsete arengute ja mõjude üle Soomele. Saadi kokku 212 vastust.
- 14 eksperttöötoas loodi iga teguri jaoks nelikstsenaariumid aastani 2045 ja mõeldi välja võimalikke „2045. aasta ajalehelööke“.
- Töötubades (kokku 283 osalejat, kestus 3 tundi):
 - 18.03.2024 Rände stsenaariumid (20 osalejat)
 - 19.03.2024 Oskused ja teadus-arendustegevus (12 osalejat)
 - 20.03.2024 Venemaa stsenaariumid (21 osalejat)
 - 21.03.2024 Hiina stsenaariumid (16 osalejat)
 - 22.03.2024 Rohepöörde (31 osalejat)
 - 25.03.2024 Planeedi piirid (31 osalejat)
 - 27.03.2024 Heaolu (14 osalejat)
 - 04.04.2024 Julgeolek (21 osalejat)
 - 05.04.2024 Demokraatia ja õigusriik (19 osalejat)
 - 08.04.2024 Globaalne majandus (18 osalejat)
 - 09.04.2024 Tehnoloogilised muutused (36 osalejat)
 - 11.04.2024 Euroopa Liit (18 osalejat)
 - 12.04.2024 Ameerika Ühendriigid (15 osalejat)
 - 16.04.2024 Väärtused ja hoiakud (11 osalejat)

Pärast töötubasid koostati ebakindlusteguritest narratiivsed kirjeldused.

30.05.2024 **FinnSight 2024**¹⁴ (7 tundi): arutati ebakindlust ja alternatiivseid tulevikuvõimalusi (**436 osalejat**).

- Tuleviku-uuringute foorumil arutati Soome tuleviku ebakindlustegureid; töötubade eksperdid osalesid paneelides: USA – **Charly Salenius-Pasternak** (vanemteadur, USA poliitika ja võimu uurimiskeskus, Välispoliitika Instituut); Hiina – **Sari Arho-Havrén** (vanemnõunik, Business Finland); Venemaa – **Hanna Smith** (strateegiline nõunik, Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon); EL – **Kimmo Elo** (eriteadur, Parlamendiuuringute Keskus, Turu Ülikool); Demokraatia ja õigusriik – **Tuija Brax** (direktor, Õigusriigi Keskus, Helsingi Ülikool); Väärtused ja hoiakud – **Anneli Portman** (eriekspert, THL); Julgeolek – **Kari Laitinen** (eriteadur, Politsei Ametikõrgkool); Tehnoloogia – **Pertti Saariluoma** (teadusdirektor, Jyväskylä Ülikool);

¹⁴ Viide: FinnSight 2024 programmi leiab riikliku prognoosivõrgustiku veebilehelt.

Majandus – **Markus Lahtinen** (tegevjuht, Pellervo majandusuuringute instituut); Rohepööre – **Tiina Koljonen** (uurimisrühma juht, VTT); Oskused – **Juhani Rautopuro** (teadusprofessor, Haridusuuringute Instituut, Jyväskylä Ülikool); Planeedi piirid – **Petrus Kautto** (arendusjuht, Soome Keskkonnainstituut); Ränne – **Mika Raunio** (eriteadur, Rändeinstituut); Heaolu – **Jaana Halonen** (teadus- ja arendusprogrammi juht, THL)

- **Laura Arikka**, Erätaukosäätiö tegevdirektor, pidas ettekande tuleviku-aruande dialoogitöö kohta.
- 14 töötoas täiendati stsenaariume analüüsides võimalusi, riske ja valmisolekut ning loodi 2045. aasta võimalikud lööpe.
- FinnSighti avakõne: **Anders Adlercreutz**, Euroopa ja riigiomandi minister (valitsuse tuleviku- ja EL-ennakointivõrgustiku koordinaator).
- Lõppsõna pidas **Atte Jääskeläinen**, Sitra peadirektor.

Morfoloogiline analüüs toor-stsenaariumide tuvastamiseks

- Tuvastati seosed erinevate ebakindlustegurite alternatiivsete arengukaikude vahel (konsistentsusanalüüs).
- Morfoloogilise analüüsi tulemusel loodud stsenaariumid moodustavad süsteemse tervikpildi, hõlmates geopoliitilisi, majanduslikke, tehnoloogilisi, ühiskondlikke, keskkonnavalasid ja õiguslikke tegureid.

Stsenaariumide rikastamine

- Toor-stsenaariumide visualiseerimine ja konkretiseerimine, stsenaariumide narratiivide ja arenguteede loomine.
- **29.11.2024 toimus EL-i ennetusvõrgustiku koosolek**, kus arutati tulevikuaruande stsenaariume koostöös Euroopa Komisjoniga.

Ministeeriumide mõjude analüüs

- 2024. aasta sügisel analüüsiti kõigis ministeeriumides stsenaariumide mõju valdkonniti: võimalusi, riske ja ohte, valmisolekut ning vältimataid samme, mis tuleb teha sõltumata stsenaariumist.

Ministeeriumide arutelud ja kantslerite koosolekud

- Tulevikuaruanne arutati ministeeriumide juhtkondades 2025. aasta kevadel ning kantslerite koosolekutel 02.10.2023, 10.06.2024 ja 30.04.2025.

Jokkerid

Jokkerite osa kirjutas Saksamaa jokkerite ekspert, filosoofiadoktor **Karlheinz Steinmüller**.

Tegevuskeskkonna pidev jälgimine

Valitsustasandil toimub tegevuskeskkonna ühine ja pidev seire uuel digitaalsel platvormil, kasutades tulevikuaruande stsenaariumitööd tulevikku suunatud viiteraamistikuna.

14.2 Tulevikudialoogi töö 2023–2025

Tulevikuaruande esimese osa ettevalmistamise osana peeti 40 tulevikudialoogi, kuhu kaasati kodanikke ja eelkõige noori (**kokku 300 osalejat**). Tulevikudialoogid korraldas Erätauko-säätiö koostöös erinevate partneritega.

Arutelude koostööpartnerid: Aivovammaliitto, FinFami ry, FinnSight-üritus, Eläkeliitto, Hausjärvi, Janakkala ja Loppi gümnaasiumid, Hämeenlinna linn, Invalidiliitto, Kotka linn, Kuopio linna kaasamisrühm, Kõlvi-toiminta, Näkövammaisten liitto, Nätverket Bärkraft, hooldekodu Saga Kaskenpuisto, Puistokatu 4, Reserviläisliitto, Smile-projekt, Soome Romani Ühing, Suomi-Seura, Suopelloni kool (Naantali), Tuusula vald, Ühine laud – toiduterminal, Yhdessä osallistuen – projekt (Mikkeli) ja Noorte Tuleviku tippkohtumine.

Tulevikudialoogi töö tulemused sisestati otse 2024. aasta sügisel avaldatud riiklike dialoogide kokkuvõttesse, mis käsitles turvalisust ja usaldust.¹⁵

¹⁵ Turvalisus ja usaldus: Kevad 2024, riiklike dialoogide kogemusaruanne. <https://kansallisetdialogit.fi/wp-content/uploads/FINAL-Turvallisuus-ja-luottamus-kevat-2024.pdf>

